

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ἔλα τὰ φιλοσοφικὰ βιβλία πωλοῦνται
Εἰς τὸ **ἈΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ**, ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ

ΑΝΔΡ. & ΔΗΜ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ**

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Συνδρομητὰ ἐγγράφονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Ἑβδομηκονταίου Ὁ-
κου «*Ἀκαδημαϊκόν*» (Ἐδουάρδου Λω 8)

Ζητήσατε τὸ ἴον Μέρος εἰς ὅλα τὰ μεγάλα βιβλιοπωλεῖα
Δοχ. 50.

Ἐγκυκλοφόρησεν :

I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

«Ἡ γνωσεολογία τοῦ Rickert ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸν Νεο-
καντιανισμόν.»

Ἐκδοτικὸς οἶκος «*Κοραῆς*»

Προσεχῶς ἐκδίδεται

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἱστορία καὶ κριτικὴ τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν.
(Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία Π. Δ. Σακελλάριος)

Προσεχῶς ἐκδίδεται τὸ κλασσικὸν περὶ Πλάτωνος ἔργον

Ἡ περὶ Ἰδεῶν Θεωρία τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ PAUL NATORP
Κατὰ μετάφρασιν *Μιχαὴλ Τσαμαδοῦ*
Ἐκδοτικὸς οἶκος «*Κοραῆς*»

Μετ ὀλίγας ἡμέρας

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—
Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel., **Χ. Ἀνδραῦτος** τακτ.
καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ernst Hoffman τακτ. καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου τῆς Marburg.—Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
Ρώμης.—**Κ. Τριανταφυλλόπουλος** τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθη-
νῶν.—**Κωνστ. Διορθέτης** τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—
August Faust καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. **Χαρ. Τζορτζό-
πουλος** καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—Franz Böhm διδάκτωρ
τῆς Φιλοσοφίας.—**Παν. Κανελλόπουλος** διδάκτωρ τῆς Νομικῆς.—**Κωνστ.
Τσάτσος**.—**Ἰω. Θεοδορακόπουλος** διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθύνόμενον
ὑπὸ

I. N. ΘΕ ΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ἈΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ

Δοχ. 175 ἐπὶ χάρτου καλλιτέρας ποιότητος
» 110 ἐπὶ χάρτου κοινῆς ποιότητος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΕΥΧΟΥΣ

Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς ὑπὸ Franz Böhme.
Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς συγχρόνου Ἰταλικῆς φιλοσοφίας ὑπὸ
Guido Calogero.
Ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ αἱ ἱστορ. ἐπιστῆμαι, ὑπὸ Παν. Κανε-
λοπούλου.
Ἡ Νομικὴ ὡς τεχνικὴ καὶ ὡς ἐπιστήμη ὑπὸ Κωνστ. Δ. Τσάτσου.
Βιβλιογραφία

Αἱ εἰς τὸ «*Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπι-
στημῶν*» δημοσιευόμενα πραγματεῖαι καὶ ἀρθρα ἡμεδαπῶν καὶ ἀλ-
λοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι *πρωτότυπα καὶ γράφονται αἰδικῶς διὰ
τὸ περιοδικόν.*

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν ἀπο-
πέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Περιοδικοῦ ὁδὸς Βησσαρίωνος 8.

ἙΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ,

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Συντάσσουμένη ἀπὸ ἐπιτροπῆν ἑλλήνων συγγραφέων καὶ κριτικῶν.

Ἄρθρα—Κριτικὰ σημειώματα—Μελέται—Κατάλογος τῶν νέων
ἐκδόσεων—Προσφοραὶ καὶ ζητήσεις σπανίων βιβλίων καὶ βιβλίων
εὐκαιρίας.

Ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ κάθε βιβλιόφιλον.

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ Δοχ. 25—ὁδὸς Ἐδουάρδου Δ' 8.

ΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

ΥΠΟ
FRANZ BOEHM

Ὅτι ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶμεν καὶ δρῶμεν,
εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ ὁποίου δοκιμάζομεν τόσον τὴν δύναμιν ὅσον
καὶ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν, εἶναι ὁ μόνος «δυνατὸς» καὶ τῷ ὄντι «ἀλη-
θῆς» κόσμος, ἀποτελεῖ πλάνην, πρὸς ἣν λίαν εὐκόλως παρα-
σύρει ἡμᾶς ὁ καθ' ἡμέραν βίος μὲ τὰς φροντίδας του. Δι' οὐδεμίαν
ἴσως ἐποχὴν ἦτο ἡ διάγνωσις τῆς τοιαύτης πλάνης τόσον δυσχερῆς,
ὅσον δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, τοὺς ὁποίους ἡ
ἀδυσωπήτως ἐξαπλουμένη τεχνικὴ καὶ μηχανικὴ τῆς ζωῆς ἠνάγκασεν,
νὰ ὑποκύψωμεν πρὸ τῆς σκληρᾶς ἀνάγκης τῆς «πραγματικότητος».
Ἡ ἄφροντις ἐκείνη πίστις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἡ ὁποία ἐνόμι-
ζεν, ὅτι ἡ δύνατο νὰ ὑποσχεθῇ ἐπίγειον παράδεισον ἐπὶ τῇ βάσει κα-
θυποτάξεως τῆς φύσεως διὰ τῆς λογικῆς, ἀπώλεσεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ
τὴν γοητείαν καὶ ἐλκυστικὴν τῆς δύναμιν· τὸν ἐνθουσιασμὸν δὲ τῶν
μεγάλων ἐφευρετῶν ἐπηκολούθησεν ὁ μυριότροπος πόνος ἐκείνων, οἱ
ὁποῖοι σήμερον, σκληρῶς ἀγωνιζόμενοι, ὑπεραμύνονται τῆς ἀπλῆς ὑ-
πάρξεως τῆς ζωῆς των. Εἶναι λοιπὸν ἀκατανόητον, διατὶ ἡ
ἐποχὴ μας ὁμιλεῖ μετὰ δέους ἢ ἴσως καὶ μετὰ δεισιδαίμονος σεβασμοῦ
περὶ τῆς πραγματικότητος ἐκείνης, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ὁποίας αἰ-
σθάνεται ἑαυτὴν ὑποκύπτουσαν, ἐκείνης, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐκπλη-
ρῶσθαι πάντα πόθον ἢ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ;

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σήμερον ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχει τις τὴν ἐντύ-
πωσιν, ὡς εἴαν δὲν ὑπῆρχε χωρὶς πλέον ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν εἰ μὴ διὰ
πράγματι ἀποσκοποῦντα τὴν πρακτικὴν ἐπιτυχίαν καὶ τὸ οἰκονομικὸν
κέρδος, ἐν ᾧ αἱ πράγματι πνευματικαὶ ῥοπαὶ φαίνονται ἐξωθούμεναι
εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ζωῆς μας. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν τέχνην,
δι' ἧς παρωχημένα ἐποχαὶ ἐξεδήλωσαν τὴν βαθυτάτην αὐτῶν οὐσίαν
καὶ ἀνεῦρον τὸ ἀληθές κέντρον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, αὕτη κατήντησε
σήμερον διὰ τοὺς πολλοὺς ἀπλῶς ὥραϊον τι πλαίσιον τοῦ καθ' ἡμέ-

ραν βίου, ἀφελῆς τις παιγνιώδης ἀπασχόλησις μετὰ τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν. Ἡ τέχνη δὲν φαίνεται νὰ ἀνακύπτῃ ἐκ τῆς ζωῆς μας ὡς ἀναγκαία τις ἔκφρασις αὐτῆς· φαίνεται ἀπλῶς προσερχομένη ἔξωθεν πρὸς τὴν ζωὴν μας, ὡς κόσμημα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ φέρῃ καὶ νὰ ἀποθέτῃ τις κατὰ βούλησιν.

Κατέναντι τῆς μονομερείας καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ζωῆς, αἰώνιον καὶ ἀπαράγραπτον καθήκον τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ εἶναι νὰ προκαλῆ τὴν γνῶσιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ κόσμου ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, νὰ ἀποσοβῆ τὴν ὑπὸ τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὰ κατ' ἰδίαν προβλήματα προκαλουμένην ἀπαθλίωσιν τῆς ζωῆς καὶ νὰ προασπίξῃ ἀμερολήπτως τὰ δικαιώματα πασῶν τῶν ἀξίων. Ὅ,τι ἐν τῷ βίῳ ἐπιτυγχάνεται μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς στιγμὰς, ἐμφανιζόμενον καὶ τότε μόνον ὡς προσπέλασις ἐνὸς ἐς αἰεὶ ἀπομακρυσμένου ἰδεώδους, τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας, δηλ. τὴν ἄθολον ἁρμονίαν πασῶν τῶν διαστάσεων καὶ τῶν δυνατοτήτων διαμορφώσεως τοῦ συνειδότος ἡμῶν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ζωῇ ἐπιχειρεῖ πάντοτε νὰ ἀσκήσῃ βίαν κατὰ τῆς ἁρμονίας ταύτης, ἀπαιτοῦσα παρ' ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἰδίων αὐτοῦ κλίσεων καὶ ἰκανοτήτων, ὅ,τι ἀκριβῶς αὐτὸς καὶ οὐδεὶς ἕτερος δύναται νὰ προσφέρῃ, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς εἶναι διαλογισμὸς ἐπὶ τῆς ἰδεολογικῆς συγκροτήσεως τοῦ συνειδότος καὶ τῶν αἰωνίων αὐτοῦ κριτηρίων, ἐφ' ὧν πᾶν τὸ πραγματικὸν μετρεῖται καὶ δι' ὧν δύναται τοῦτο νὰ δικαιωθῆ. Τὸ ὅτι ἡ φιλοσοφία θέλει νὰ ἐννοήσῃ μίαν ἐκάστην τάσιν τοῦ συνειδότος ἐν τῷ *ἰδιαιτέρῳ* αὐτῆς δικαιώματι, τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀνάστροφον ὕψιν τῆς ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἀξιουμένης ὁλοκληρώσεως· ἡ φιλοσοφία θεμελιοῖ αὐτόχρονα τὴν ἁρμονίαν τοῦ συνειδότος, διακρίνουσα ἐν αὐτῷ οὐχὶ πολλότητα διασπωμένην εἰς πρὸς ἄλληλα ἀδιάφορα στοιχεῖα, ἀλλὰ πολλότητα τοῦ λόγου ἐπανάγουσαν εἰς τὴν ἐνότητα αὐτοῦ. Ὑποθέτομεν, ὅτι διὰ τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων κατέστη ἤδη ἀντιληπτὸν τὸ θεμελιώδες πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς ὡς τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης τῆς τέχνης. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόβλημα οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ τοῦτο· ἡ φιλοσοφικὴ θεμελιώσις τῆς αὐτοτελείας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς τέχνης ἀπὸ πασῶν τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς ζωῆς. Μολονότι εὐλόγως χαρακτηρίζομεν τὸ πρόβλημα τοῦτο ὡς «θεμελιώδες», ἐν τούτοις, ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἕξεταζό-

μενον, εἰσῆλθε τοῦτο τελευταῖον εἰς τὸν κύκλον τῶν αἰσθητικῶν ἐρευνῶν καὶ μόνον τὸ γνωσεολογικὸν ἔργον τοῦ Kant κατέστησε κατ' ἀρχὴν δυνατὴν τὴν λύσιν του. Παρὰ *Πλάτωνι* τὰ προβλήματα τῆς αἰσθητικῆς ἐμφανίζονται ἀρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ἐμπειρικῆς καὶ τῆς νοητῆς πραγματικότητος. Παρ' *Ἀριστοτέλει* τὸ καλλιτεχνικὸν γίνεσθαι χρησιμεύει πρὸς διαφώτισιν τοῦ μεταφυσικοῦ κοσμικοῦ γίνεσθαι. Ὁ *Πλωτῖνος*, ὅστις ἐξ ὄλων τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἀφιέρωσεν εἰς τὰ προβλήματα τῆς αἰσθητικῆς τὴν εὐρύτεραν ἐρευναν, θεωρεῖ ἐπίσης τὸ «καλὸν» ὡς τὸν δρόμον, ὅστις ἄγει πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ ἐπιδιωκόμενον μεταφυσικὸν θεησκευτικὸν σκοπὸν. Ὁ χριστιανικὸς *Μεσαίων* θὰ ἐθεώρει «αὐτόνομόν» τινὰ τέχνην ὡς παράδοξον ἀξίωσιν, περίπου ὡς βλασφημίαν. Ὁ μεσαιωνικὸς ἀνθρώπος δὲν ἠδύνατο νὰ θεμελιώσῃ τὴν τέχνην εἰ μὴ θεολογικῶς, ὅπως ἔπραξε τοῦτο καὶ διὰ πάσας τὰς λοιπὰς ἐκράνσεις τῆς ζωῆς. Ἡ γαλλικὴ καὶ γερμανικὴ ἐποχὴ τοῦ *διαφωτισμοῦ* ἐξέλαβε τὴν τέχνην ὡς προβαθμίδα τῆς θεωρητικῆς ἀληθείας καὶ ὡς εἰκονογραφημένον ἐγχειρίδιον ἠθικῆς διὰ τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἡ τέχνη ὤφειλε νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν γενικὴν διαφωτιστικὴν δρᾶσιν καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἀνεδεικνύετο ἱκανὴ πρὸς τοῦτο, ἠδύνατο νὰ δικαιωθῆ ἢ ὑπαρξίς της εἰς τὰ ὅμματα τῆς λίαν φιλομαθοῦς ταύτης ἐποχῆς.

Διὰ νὰ προπαρασκευασθῆ τὸ ἔδαφος πρὸς θεμελίωσιν καλλιτεχνικῆς αὐτονομίας ἦτο πρωτίστως ἀναγκαῖον, ὅπως παραμερισθῆ ἡ ὑπεροχὴ, δι' ἧς ἐθεώρει πεπροικισμένην τὴν πραγματικότητα—εἴτε ἐν τῇ ἐμπειρικῇ, εἴτε ἐν τῇ μεταφυσικῇ τῆς λέξεως ἐννοία—ἡ προκαντιανῆ διανόησις. Πράγματι ἀνάγονται πάντα τὰ ἐν τῇ προκαντιανῇ αἰσθητικῇ ὡς θεμελιώδη θεωρούμενα προβλήματα εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τέχνης καὶ πραγματικότητος. Εἴτε ἀξιώσωμεν παρὰ τῆς τέχνης τὴν ὅσον τὸ δυνατόν πιστωτέραν ἀπομίμησιν ἢ τὴν ἀνύψωσιν τῆς πραγματικότητος, εἴτε ἀξιώσωμεν παρ' αὐτῆς, ὅπως παρέχῃ πλήρη χαμακτηριστικὴν εἰκόνα πασῶν τῶν πραγματικῶν λεπτομερειῶν ἢ ἰδανικὴν μεταρσίωσιν τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος, πᾶσαι αἱ ἀξιώσεις αὗται συμπίπτουν εἰς τοῦτο, ὅτι ἐμφανίζουσι τὴν τέχνην συναγωνιζομένην τὴν πραγματικότητα, καὶ θεωροῦν τὴν πραγματικότητα ὡς ἀπαραίτητον κριτήριον, πρὸ τοῦ ὁποῖου ὀφείλει νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξίν της. Ἡ

παλαιά παράδοσις περί Ζεύξιδος και Παρρασίου ἀναμασσά-
 τα, κατὰ τὴν ἰταλικὴν ἰδίαν ἀναγέννησιν, κατὰ κόρον, αὐτὴ αὐτὴ
 δὲ ἢ νεωτέρα κριτικὴ τῆς τέχνης, ἢ ὁποία, ἐξαιρέσει τυχαίων τινῶν
 περιφρονητικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς μεταναντιανῆς αἰσθητικῆς,
 οὐδὲν σημεῖον γνωριμίας πρὸς ταύτην προδίδει, λέγει κατὰ βιάθος
 καὶ σήμερον ἀκόμη, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων, τὰ αὐτά, ὅταν νομίζη, ὅτι λέ-
 γει τι σπουδαῖον. Ἡ θεωρία ἰδίως τῆς καλλιτεχνικῆς φυσιοκρα-
 τίας, ἣτις, ἐκπορευθεῖσα κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἐκ Γαλλίας, ἐξηπλώθη
 ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ «impressionismus» ὡς πανευρωπαϊκὴ περὶ τέ-
 χνης ἀντίληψις, δὲν σημαίνει εἰ μὴ παλινόρθωσιν τῆς προκανιανῆς
 θέσεως τῶν περὶ τέχνης προβλημάτων, ἀναζωογόνησιν προκαταλή-
 ψων φιλοσοφικῶς ἀβασίμων, αἵτινες πρὸ πολλοῦ ἐτέθησαν ἐκ πο-
 δῶν, μοναδικὸν καὶ μέγαν ἀναχρονισμὸν κοσμοϊστορικῆς σημασίας.
 Τοῦτο δυνάμεθα καὶ ὀφείλομεν πρὸς τὸ συμφέρον ἀκριβῶς καὶ πρὸς
 διαφωτισμὸν τοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος μετὰ πάσης εἰλικρινείας
 νὰ τονίσωμεν, χωρὶς ὅμως νὰ παραγνωρίσωμεν καὶ τὰς μεγάλας δη-
 μιουργίας τῆς τέχνης τοῦ «impressionismus». Ἡ φιλοσοφικὴ περὶ τέ-
 χνης ἐπιστήμη δὲν ἔχει βεβαίως νὰ ἀντιτάξῃ τι κατὰ τῆς βανιουστοχά-
 στου ἐπαφῆς τῆς τέχνης πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς· ὁ πύθος
 μάλιστα πρὸς τοιαύτην τινὰ ἐπαφὴν εἶναι δυνατὸν εἰς ἐποχὰς συμβατι-
 κῶς φιλαρέσκου καὶ ἐσωτερικῶς κενῆς καταστάσεως ἀσκήσεως τῆς τέ-
 χνης νὰ γιγαντωθῇ μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε δεδικαιολογημένως
 νὰ θεωρῇ τις τὸ ἀνωτέρω ζήτημα ὡς τὸ θεμελιώδες πρόβλημα τῆς
 τέχνης. Αἱ ἱστορικαὶ συνθήκαι τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης ἐξ ὧν ὠρ-
 μήθη ὁ «impressionismus» διὰ νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τῆς παγκοσμίου
 ἰσχύος του, δικαιῶνουν, ἀρκούντως τὴν «ἰμπρεσιονιστικὴν» ταύ-
 τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος. Δὲν πρέπει ὅμως ἐξ ἄλλου νὰ λησμο-
 νῶμεν, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ «impressionismus» ὑπῆρξε κἀτι ἀσυγκρί-
 τως ἀνώτερον ἐκείνου, ὅπερ θὰ ἀπετέλει ἡ πραγματοποίησις τοῦ θε-
 ωρητικοῦ αὐτῆς προγράμματος, ἀφ' οὗ ἄλλως τε διέσπασεν ἀνευδοιά-
 στως τὴν στενότητα τῆς ἐφ' ἧς ἐβασίσθη αὐτὴ ἐννοίας τῆς πραγμα-
 τικότητος, καταστῆσα κατ' αὐτὸν καὶ μόνον τὸν τρόπον ἱκανή, ὅπως
 καταλήξῃ εἰς ἀληθῶς καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα. Ἴσως μετὰ λό-
 γου διατυποῦται ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι οἱ θεωρητικοὶ τῆς τέχνης τοῦ
 «impressionismus» εἶναι οἱ ὀλιγώτερον κατανοήσαντες τοῦτον, καὶ
 ὅτι πᾶσαι αἱ ἀληθῶς μεγάλαι δημιουργίαι τῆς καλλιτεχνικῆς ταύτης

ἐποχῆς ἦλθον εἰς φῶς οὐχὶ διὰ τοῦ θεωρητικοῦ προγράμματος, ἀλλὰ
 παρὰ τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε κατ'
 ἀρχὴν παραγνώρισιν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἰδιορρυθμίας τῆς τέχνης.

Ἐλπίζομεν νὰ καταστήσωμεν περισσότερον νοητὴν τὴν θεμε-
 λιώδη σημασίαν τοῦ τρόπου, κατ' ὃν θέτομεν ἡμεῖς τὸ ζήτημα, πα-
 ρακολουθοῦντες τὴν τελευταίως ἐκλείψασαν μορφήν τῆς εὐρωπαϊ-
 κῆς τέχνης, παρὰ ἀναπτύσσοντες τὸ ζήτημα κατὰ τρόπον καθαρῶς
 ἀφηρημένον καὶ συνεπῶς οὐχὶ ἱστορικόν. Εἰς τοῦτο βοηθούμεθα ὑπὸ
 τῆς λίαν ἐνωρὶς γεννηθείσης ἀντιθέσεως τοῦ «expressionismus»
 πρὸς τὸν «impressionismus», ἀντιθέσεως, ἢ ὁποία—γομίζομεν—
 μόλις πρὸ ὀλίγου ἤρχισεν ἀσκοῦσα τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ἀποστο-
 λήν, μολοντί ὁ ὅρος «expressionismus» ἀνήκει ἤδη εἰς τὸ παρελ-
 θόν. Βοηθούμεθα δὲ ὑπ' αὐτῆς, διότι ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ ἐκπορεύεται
 κατὰ βιάθος ἐκ τῆς αὐτῆς τάσεως, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐπιθυμοῦ-
 μεν νὰ δικαιολογήσωμεν φιλοσοφικῶς. Ὁ «expressionismus» εἶναι
 ἀπηλλαγμένος τῆς προγραμματικῆς σαφηνείας τῶν θεωριῶν τοῦ
 «impressionismus», κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τῆς ἀφορήτου στενότη-
 τος τῆς κομματικῆς ὀρθοδοξίας· τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ ἐνώνει ἡ
 πίστις εἰς τὸ πρωταγενὲς καὶ ἀπεριόριστον δικαίωμα τῆς τέχνης, τὸ
 ὁποῖον ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ἢ πραγματικότητος καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ
 αὐτῆς ἀξιώσεις θὰ ἠδύναντο νὰ περιορίσουν. Τὸ δικαίωμα τῆς τέχνης
 ἐκτείνεται μέχρι τῶν ὁρίων τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς δυνάμεως· τὴν
 δημιουργικὴν αὐτῆς λειτουργίαν ὀφείλει μόνον εἰς ἑαυτὴν καὶ τὴν
 ἐκτιμᾶ κατὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς μέτρον. Ταύτην περιορίζει ἡ ἰδία αὐ-
 τῆς οὐσία καὶ οὐχὶ ξένος τις νόμος· σκοπὸς τῆς εἶναι αὐτὴ αὐτὴ καὶ
 μόνη. Ἐὰν μάλιστα ἡ λέξις «σκοπὸς» σημαίνει κἀτι κείμενον πέραν
 τοῦ δρόμου, ὅστις ὀδηγεῖ πρὸς αὐτόν, τότε ἡ τέχνη ἀπολύτως οὐ-
 δένα σκοπὸν ἔχει· ἀναπαύεται ἐν ἑαυτῇ ὡς ἰδιαίτερος αὐτάρκης κό-
 σμος ἢ καὶ ἔτι πλέον, εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὸν σκοπὸν τῆς.

Ὁ «expressionismus» ἐπιτρέπει ἐρμηνεῖαν ἀνυποῦσαν αὐτὸν
 πολὺ ὑπεράνω τῶν τυχαίων περιστατικῶν ἀντιθέσεως προσδιορισμέ-
 νης ὑπὸ ὄρων ἱστορικῶν. Οὗτος ἀποτελεῖ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς αἰω-
 νίας ἐκείνης ἀντιθέσεως, δι' ἧς τὸ καλλιτεχνικὸν συνειδὸς προασπί-
 ζει τὴν ἀπρόσβλητον αὐτονομίαν του κατὰ πάσης προσπαθείας οἰου-
 δήποτε ἑτερογενοῦς καθορισμοῦ τῆς οὐσίας καὶ τῶν σκοπῶν τῆς τέ-
 χνης. Ὁ «expressionismus» διορθᾷ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης οὐχὶ εἰς

τὴν ἐξάρτησιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, οὐχὶ εἰς ὅ,τι παραδέχεται αὕτη ἔξωθεν, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ἀφ' ἑαυτῆς *δημιουργεῖ*. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ τέχνη καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ αὐτῆς ταύτη μένει ὑλικῶς δεσμευμένη· τὰ τεχνικά της μέσα ἀρύεται αὕτη ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὡς περιεχόμενον δὲ αὐτῆς χρησιμεύει ὁλόκληρος ἡ ζωὴ ἐν τῇ πλήρει νοημάτων πραγματικότητι αὐτῆς· ὁ «*expressionismus*» παραβλέπει ἴσως, ὡς μὴ ὄφειλεν, ἀνευδοκίμως τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς τέχνης, περιπίπτων εἰς μονομέρειαν, ἣν ὀφείλει νὰ ἀποφύγῃ ὁ φιλοσοφικὸς διαλογισμὸς· πάντως ὅμως ἐφ' ὅσον διαγιγνώσκει ὁ «*expressionismus*» τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς· ὡς πρόβλημα *μορφῆς* καὶ παρέχει εἰς τὴν ὕλην καλλιτεχνικὸν δικαίωμα ὑπάρξεως μόνον διὰ τῆς μορφῆς καὶ ἐν αὐτῇ, προσεγγίζει τὴν φιλοσοφικὴν θέσιν τοῦ προβλήματος πολὺ περισσότερον ἢ ὁ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν ἀδιαφορῶν «*impressionismus*», ὅστις μὴ διαβλέπων ἐνταῦθα πρόβλημά τι, ἀδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ μονομερῶς συλλαμβανόμενον πρόβλημα τῆς ὕλης, διότι ἀκριβῶς τοῦτο κατ' ἀνάγκην, φιλοσοφικῶς θεωρούμενον, μετατρέπεται εἰς πρόβλημα μορφῆς. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἀναγωγὴν τοῦ ἱστορικῶς δεδομένου ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν αὐτοῦ συγκρότησιν, εἰς τὴν αἰωνίαν οὕτως εἰπεῖν μορφὴν αὐτοῦ, ὑφ' ἣν καθίσταται οὗτος ἀντικείμενον φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης.

Διὰ τὸ ἐκμηδενισθῆναι φιλοσοφικῶς τὰ πρωτεῖα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἅτινα εἶναι αὐτονόητα διὰ τὸ προεπιστημονικὸν συνειδὸς—συνειδὸς, ὅπερ ἀποδεικνύεται ὡς προεπιστημονικὸν ἀκριβῶς διότι θεωρεῖ ταῦτα αὐτονόητα—, δεόν νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν βασιζεῖ ὁ αἰσθητὸς κόσμος τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ περὶ ἀπολύτου ἰσχύος.

Ὁ παλαιὸς καὶ νεώτερος δογματισμὸς προῦπέθεσε σιωπηρῶς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ὡς ἀμέσως «*δεδομένον*», δηλ. ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἡμῶν, ὡς κόσμον, πρὸς ὃν αἱ λειτουργίαι τῆς διὰ κατηγοριῶν νοήσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθουν εἰς σχέσιν ἄλλην, πλὴν τῆς σχέσεως τῆς παθητικῆς ἀποδοχῆς. Ἡ διανόησις δεόν κατὰ ταῦτα νὰ ἀρκῆται μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποδέχεται τὰ «*δεδομένα*» ἢ—γνωσεολογικῶς διατυποῦντες τὸ πρᾶγμα—εἰς τὸ νὰ ἀπεικονίζῃ τὴν πραγματικότητα. Ὁ προσιδιάζων εἰς πᾶσαν δογματικὴν φιλοσοφίαν φραγμὸς ἔγκειται ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ αὐτῆς, ὅπως νοήσῃ ὡς πρόβλημα οὐχὶ μόνον τὴν γνῶσιν τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πραγ-

ματικότητα. Ἡ «*ἀκρισία*» τοῦ δογματισμοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο· ὅτι θεωρεῖ ἀλογίστως τὴν πραγματικότητα ὡς τὴν τελευταίαν καὶ εἰς οὐδὲν πρωτογενέστερον στοιχεῖον ἀναγομένην προϋπόθεσιν, παραιτούμενος οὕτω πάσης γνωσεολογικῆς ἐξηγήσεως καὶ δικαιώσεως τῆς πραγματικότητος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐνεφανίσθη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ὡς σοβαρώτατον εἰς συνεπείας καὶ ἐπαναστατικώτατον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Kant μετέβαλε τὸ τυπολογικὸν πρόβλημα τῆς γνώσεως εἰς ὑπεραισθητῶς λογικὸν πρόβλημα τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως, ἀπομακρύνας τὸ χάσμα, ὅπερ ὑφίστατο μεταξὺ προτύπου καὶ ἀντιτύπου, συμπεριλαβὼν οὕτω τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, δηλ. τὴν πραγματικότητα, εἰς τὴν λογικὴν σφαῖραν. Τὸ κατὰ Kant ἀντικείμενον δὲν ἀκίνηται ἐν ἀπροσβλήτῳ ἀνεξαρτησίᾳ πέραν τῶν θεωρητικῶν λειτουργιῶν, ἀλλ' ὀφείλει τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς ἀντικείμενον—ἀποκλειστικῶς εἰς ὠρισμένην «*ἐνέργειαν τοῦ λόγου*», δι' ἣς ἐφαρμόζει οὗτος τὴν θεωρητικὴν κατηγορίαν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς ὕλης. Ὡς ἀληθῆς λοιπὸν προϋπόθεσις τῆς γνώσεως χρησιμεύει οὐχὶ πραγματικότης τις ἀμέσως δεδομένη, ἀλλ' ὕλη τις αἰσθητή, ἣτις προσφέρεται εἰς τὴν θεωρητικὴν μορφὴν, καὶ αὐθόρμητός τις θεωρητικὴ μορφή, ἣτις κατευθύνεται πρὸς τὴν ὕλην ταύτην, ἵνα τῇ βοηθεῖα αὐτῆς ἀνεγείρῃ τὸν θεωρητικὸν κόσμον, τὴν πραγματικότητα, τὴν φύσιν.

Ἀφ' οὗ ἐπετεύχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ τελεολογικὴ κατανόησις τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου διὰ τῆς θεωρητικῆς μορφῆς καὶ ἡ ἀναγωγή τῆς ἰσχύος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τούτου ἐνεργοῦσαν μορφὴν, κατωρθώθησαν δύο τινά. Πρῶτον μὲν παύει παριστώσα ἡ πραγματικότης ἀκαμπτόν τινα καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ὑπαρξίν, ὑπαρξίν ἐπιβαλλομένην ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων λειτουργιῶν τοῦ συνειδότος, ὡς ἀμέσως δεδομένον καὶ ἀναγνωριστέον μέτρον, αἰρομένης οὕτω ἐν ἄλλαις λέξεσι τῆς ὑπεροχῆς, δι' ἣς ἐθεώρει ὁ δογματισμὸς καὶ πᾶσα γενικῶς προεπιστημονικὴ διανόησις πεπροικισμένην τὴν «*πραγματικότητα*». Δεύτερον δὲ ἐδημιουργήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σφαῖρα τις ἐλευθερίας διὰ πάσας τὰς «*δυνατάς*», μὴ θεωρητικὰς διαμορφώσεις τοῦ συνειδότος, αἵτινες ἐνεφανίσθησαν οὕτω πως ἰδίῳ δικαίῳ ὡς *ισότιμοι* πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ αἰσθητὸς κόσμος δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄλλως εἰ μὴ διὰ τῆς θεωρητικῆς μορφῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπορρεουσῶν διαφόρων θεωρητικῶν κατηγοριῶν,

δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελῇ οὗτος κριτήριον δι' ἄλλους «κόσμους», οἵτινες, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ αἰσθητὸς, ἐμφανίζονται ἀρνούμενοι τελο-
λογικῶς τὴν δικαίωσιν αὐτῶν ἐξ ἰδιαιτέρων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἄ-
λλων σκοπῶν τοῦ λόγου. Τοῦτο σημαίνει ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπασχο-
λοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα πρόβλημα, ὅτι τέχνη καὶ πραγματικότης ἀποτε-
λοῦν δύο μονάδας μὴ δυναμένας νὰ ἐκτιμηθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει κριτη-
ρίου κοινοῦ. Ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ταύτῃ ἀνεξαρτησίᾳ πραγματικοῦ καὶ
καλλιτεχνικοῦ ἔγκειται ἡ αὐτοτέλεια τῶν δύο τούτων κόσμων.

Οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται ἴσως καθαρωτέρα ἢ ἀνεπάρκεια τοῦ χαρα-
κτηρισμοῦ τῆς ὑπὸ τοῦ K a n t προκληθείσης ἀνατροπῆς ὡς δημιουρ-
γίας ἀποκλειστικῶς γνωσεολογικῆς σημασίας — ἐφ' ὅσον νοεῖται ἡ
γνωσεολογία ὡς ὁ φιλοσοφικὸς ἐκεῖνος κλάδος, ὅστις ὑπὲρ πάντα
ἄλλον κέκτηται χαρακτηῖρα εἰδικῆς ἐπιστήμης—ἢ εἰς τὰς συνεπείας, ἃς
ἔσχεν αὕτη διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς αἰσθητικῆς, τῆς ἀποβλεπούσης
εἰς τὸ νὰ νοήσῃ τὴν τέχνην ὡς αὐτόνομον σφαῖραν ἀνθρωπίνης καλ-
λιεργείας. Ἐν τῇ χαρακτηριζούσῃ τὴν διανόησιν τῆς σήμερον ἀπο-
στροφῇ πρὸς τὴν «γυμνὴν» λογικὴν λησιμονεῖται εὐκόλως, ὅτι αἱ γε-
νικαὶ περὶ κόσμου ἀντιλήψεις τόσον τῆς ἀρχαιότητος ὅσον καὶ τῆς
νεωτέρας ἐποχῆς ἀνέκυψαν πάντοτε ὡς συνέπειαι νέων λογικῶν προση-
ανατολισμῶν. Ἄνευ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Πλάτωνος δὲν θὰ ἠδύνατο
νὰ γεννηθῇ ὁ τύπος ἐκεῖνος τῆς μεταφυσικῆς, ὅστις ἐκυριεύει τοῦ
δυτικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος—οὐχὶ βεβαίως ἄνευ ἀντιρρήσεων,
πάντως ὅμως κατ' οὐσίαν νικηφόρος—μέχρις αὐτοῦ τούτου τοῦ ΙΗ'
αἰῶνος. Ἄνευ τῆς «κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ K a n t δὲν θὰ
ἦτο δυνατόν κἄν νὰ ὑπάρχῃ ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς, ὅστις προεκάλεσε
καὶ πέραν τῆς σφαίρας τῆς φιλοσοφίας γενικὴν ἀναγέννησιν ἐφ' ὅλων
τῶν πεδίων πνευματικῆς δημιουργίας. Ἄνευ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ
H e g e l δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ ἡ οἰκονομικὴ περὶ κόσμου
θεωρία καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωσις τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὅσονδῆποτε
μακρὰν τῆς σκέψεως τοῦ H e g e l καὶ ἐὰν ἔκειντο αἱ συνέπειαι αὗται.
Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ K a n t οὐδέποτε παρέλειπε τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως
τονίσῃ ὅτι αἱ κριτικαὶ αὐτοῦ ἔρευναι ἔχουν προπαρασκευαστικὸν χα-
ρακτήρα. Τὸ ὅτι ὅμως ὁ «προπαρασκευαστικὸς» οὗτος χαρακτήρ ἦτο
προωρισμένος νὰ ἀποδώσῃ πολλοὺς καρπούς, τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μεγα-
λεῖον καὶ τὴν μεγαλοφυῶ φύσιν τοῦ ἔργου του, ἡ δὲ νεωτέρη αἰσθη-
τικὴ ὀφείλει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ K a n t κατὰ κριτικὸν τρόπον γενομέ-

νην θέσιν τῶν προβλημάτων οὐχὶ μόνον τὴν μέθοδον, ἀλλὰ καὶ τὸ
θεμελιῶδες αὐτῆς πρόβλημα.

Ἄφ' οὗ ὁ K a n t ἀπῆλλαξε τὸν λόγον ἐν γένει ἀπὸ τῆς ὑπηρετι-
κῆς θέσεως, ἣν κατεῖχεν οὗτος ἀπέναντι τῶν «δεδομένων» τῆς πραγ-
ματικότητος, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐνεργὸν δημιουργικὴν λειτουργίαν
αὐτοῦ, κατώρθωσε νὰ διαγνώσῃ τὴν κατὰ λόγον ἐνέργειαν τῶν εἰδι-
κῶν μορφῶν τοῦ συνειδότος εἰς ὅλας τὰς σφαῖρας τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ
ὑπ' αὐτοῦ παραληφθεῖσα καὶ μηδέποτε πλήρως ἀποσβεσθεῖσα κληρο-
νομία τῆς λογοκρατικῶς προσανατολισμένης νεότητός του ἠμπόδισε
βεβαίως τοῦτον πολλάκις ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξαγάγῃ τὰ συμπεράσματα ἐν-
τοῖς καθ' ἕκαστον, τοῦθ' ὅπερ ἐν τῇ «κριτικῇ τῆς αἰσθητικῆς δυνά-
μεως τῆς κρίσεως» ὀδηγεῖ πολλάκις εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίφασιν με-
ταξὺ τῆς παραδεδομένης διδασκαλίας καὶ τῆς νέας γνώσεως. Τὴν κα-
τάλυσιν τῶν τοιούτων ἀντιφάσεων ἀφῆκε διὰ τὰς μελλούσας γενεάς
αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπετο πλέον νὰ θεωρήσουν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸ πα-
ρελθὸν τὴν λογοκρατικὴν στενότητα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐποχῆς.

Ἡ θεωρία τῆς τέχνης ὡς αὐτονόμου, ἀνεξαρτήτου καὶ ἀφ' ἑαυ-
τῆς μόνον δεσμευομένης δημιουργίας εὔρεε παρὰ K a n t καὶ τῇ νε-
ωτέρᾳ αἰσθητικῇ τὴν καθαρωτέραν ἐκδήλωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ
τῆς μεγαλοφυΐας, ὡς τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργοῦ καὶ νομοθέτου.
Ἡ φράσις, ὅτι «αἱ καλὰ τέχνη εἶναι τέχνη τῆς μεγαλοφυΐας», νό-
κηται νόημα ἀνάλογον πρὸς τὴν φράσιν, ὅτι «ὁ νοῦς δίδει τὸν κα-
μὸν εἰς τὴν φύσιν». Ὅπως δικαιώνεται ἡ πραγματικότης διὰ τῆς
κατηγορίας, οὕτω πως δικαιώνεται φιλοσοφικῶς καὶ ἡ τέχνη διὰ τῆς
μεγαλοφυΐας. Μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῶν γνωσεολογικῶν ἐπι-
τευγμάτων, ἅτινα ἐγνωρίσαμεν ἤδη, ἦτο δυνατόν νὰ σημάνῃ ἡ ἔν-
τευγμάτων, ἅτινα ἐγνωρίσαμεν ἤδη, ἦτο δυνατόν νὰ σημάνῃ ἡ ἔν-
νοια τῆς μεγαλοφυΐας κάτι περισσότερο περιληπτικοῦ τινος ὀνόμα-
τος πρὸς χαρακτηρισμὸν μυστηριωδῶν δυνάμεων καὶ ἀνεξηγήτων ἰδι-
οτήτων ἀτόμου, δυναμένου διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου πολὺ συχνὰ καὶ
εὐκόλως νὰ δικαιολογῇ τὴν εἰς μηδένα νόμον ὑποκειμένην αὐθαιρε-
σίαν του καὶ τὸ κενὸν ἰδεῶν βάθος του. Χαρακτηρίσας κάποτε ὁ
J a k o b B u r c h a r d t τὴν μεγαλοφυΐαν ὡς «τὴν σύμπτωσιν
γενικοῦ καὶ εἰδικοῦ», διετύπωσε, ὅτι ἐνόει καὶ ὁ K a n t διὰ τῆς λέξεως
«μεγαλοφυΐα». Οὔτε ἡ αὐθαιρεσία ἐπιτρέπεται νὰ ἀναχθῇ εἰς νόμον
οὔτε ἡ ἰδιοτροπία τῆς στιγμῆς νὰ καταστῇ μοιραία ἀνάγκη· ἀλλ' ἡ
ἀτομικότης τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς εἶναι

ταῦτοχρόνως πῖ τὸ γενικόν, τουτέστι καίτι, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀξιῶσθαι γενικὴν ἰσχὺν πρὸ τοῦ καλλιτεχνικοῦ συνειδότος.

Χαρακτηρίζοντες τὴν αὐτονομίαν τῆς αἰσθητικῆς σφαίρας ὡς τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς, λέγομεν ταῦτοχρόνως, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ περιοριθῆ εἰς τοῦτο καὶ μόνον. Ἡ συγκρότησις τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου παρέχει πρὸς λύσιν εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἔρευναν πληθὺν προβλημάτων ἐν τέλει δὲ ἡ αἰσθητικὴ ἔρευνα δὲν δύναται νὰ ἀντιπαρέλθῃ τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, ἐκ τῆς λύσεως τῶν ὁποίων ἐξορτᾶται ἡ θέσις τῆς τέχνης ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πλήρους νοήματος ζωῆς. Ὅταν δὲ προχωρήσῃ ἡ ἔρευνα εἰς ἀνωτέρας σφαίρας θὰ συναντήσῃ πάλιν ὅλα ἐκεῖνα τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἀφῆκε κατὰ μέρος ὅταν ἤρχισε τὴν ἐργασίαν της, δηλ. τὰ προβλήματα τῆς σχέσεως τῆς τέχνης πρὸς τὴν πραγματικότητα, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἡ κερποφόρος ὅμως λύσις τῶν κοσμοθεωρητικῶν τούτων ζητημάτων καθίσταται δυνατὴ μόνον ὅταν κατὰ πρῶτον λόγον διαγνωσθῆ ἡ τέχνη κατὰ τε τὰ ἰδιαίτερα αὐτῆς δικαιώματα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς ἀξίαν. Ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων εἶναι δυνατὴ συνεννόησις μὲ ἐπιστημονικὴν ἀκριβολογίαν μεταξὺ πάντων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζουν ἐν γένει τὴν τέχνην ὡς θετικὴν ἀξίαν, πράγμα, διὰ τὸ ὁποῖον, ἐννοεῖται, ἡ αἰσθητικὴ οὐδένα δύναται νὰ ἐξαναγκάσῃ. Τίνα σημασίαν ἔχει ἡ τέχνη διὰ τὸ σύνολον τῆς ζωῆς εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐξορτᾶται ἐξ ἀποφάσεως πηγαζούσης ἀμέσως ἐκ τῆς ἐσωτερικότητος ἐκάστου. Ἡ αἰσθητικὴ ὡς ἐπιστήμη δύναται βεβαίως νὰ διευκολύνῃ καὶ ἐπηρεάσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ νὰ τὴν προκαλέσῃ.

ΤΟ

ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ

ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΥΠΟ

GUIDO CALOGERO

Ὁ ἐξετάζων τὸ ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς σκέψεως, κατὰ τὸ τελευταῖον διευρεῦσαν τέταρτον τοῦ αἰῶνος, ἐπιτελεσθὲν ἔργον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τοῦ ἐγγελιανισμοῦ μέχρι τῆς βαθείας ἐκ νέου ἐπεξεργασίας τούτου, εἰς πάντοτε πρωτοτυποτέρας μορφάς, θέλει παρατηρήσῃ ὅτι ἀναπτύσσεται ἐν αὐτῇ διαδοχικῶς σειρά προβλημάτων, τὰ ὁποῖα, ἀναλαμβάνοντα, μετὰ τὸ πείραμα τοῦ θετικισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ, τὰς μεγάλας θέσεις τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, κατορθώνουν νὰ μεταμορφώσουν αὐτὰς εἰς νέας τυπικὰς μορφάς. Συνάμα παρατηρεῖται ἐν τῇ συγχρόνῳ ἰταλικῇ σκέψει ζωηρὸν ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ὀδηγοῦν εἰς τὴν, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ γενεσιουργικῇ ἀνασυνθέσει τῆς ἐξελίξεώς των, ἀναζητήσιν τῆς δικαιολογίας τῶν τελευταίων θεωρητικῶν αὐτῶν συμπερασμάτων, καθ' ὅσον ταῦτα καταδεικνύονται ὡς αἱ πλέον προσηρμοσμένοι προϋποθέσεις διὰ τὴν ἱστορικὴν γνῶσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν.

Ἡ συνοπτικὴ ἐξέτασις τῶν σπουδαιότερων ἐκ τῶν προβλημάτων καὶ τῶν θέσεων αὐτῶν, κατὰ τὰ οὐσιωδέστερα αὐτῶν σημεῖα, θεωρουμένων μάλιστα τῶν ἀκραίων σημείων τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως αὐτῶν καὶ συγχρόνως τῶν προσηγηθεισῶν μορφῶν πρὸς αἷς, ἀπὸ οργανικῆς ἀπόψεως δεόν τὰ προβλήματα καὶ αἱ θέσεις αὐταὶ κατ' ἀνάγκην νὰ φέρονται, ἡ τριαύτη ἴτως ἐξέτασις ἀποτελεῖ τὸν καλύτερον τρόπον διὰ νὰ κατορθώσῃ τις νὰ συλλάβῃ ἐν κατόψει συνθετικῇ, ὅσα ὁ νεώτερος ἰταλικὸς ἰδεαλισμὸς ἐπατέλεσε καὶ ὅσα ὑπολείπονται πρὸς ἐπιτέλεσιν, ὡς καὶ διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τις συγχρόνως, ποῖα ἐκ τῶν ἐπιτελεσθέντων δικαιοῦνται νὰ διεκδικήσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης.

Ὁ ἰταλικὸς ἰδεαλισμὸς ἔχει, κατὰ πρῶτον λόγον, τὸν χαρακτῆρα ἀποφασιστικῆς ἀντιδράσεως κατὰ πάσης ἀπλῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως στρεφομένης θεωρίας ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν καὶ ἂν ἐμφανίζεται αὕτη, ὑλιστικὴν ἢ πνευματιστικὴν. Ἦδη εἰς τὰς σκέψεις τοῦ Benedetto Croce (1), τοῦ ἀνανεώσαντος τὴν καλλιέργειαν τῆς ἰταλικῆς φιλοσοφίας, καθίσταται, ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν, καταφανὴς ἢ πολεμικὴ κατὰ πάσης θετικίζουσης ἢ πλατωνίζουσης ἀντικειμενικοποιήσεως τοῦ συγκεκριμένου περιεχομένου τῆς γνώσεως.

Ἡ παλαιὰ κραυγὴ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν «μεταφυσικὴν», ἣτις εἶχεν ἀποτελέσει τὸ σύνθημα τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ἐμπειρισμοῦ, τῆς ἐπακολουθησάσης, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τὴν μεγάλην ἀνῆσιν τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Kant καὶ τοῦ Hegel, ἐπαναλαμβάνεται ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ αὐστηροτέραν ἔννοιαν, στρεφομένη ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ θετικισμοῦ, ὅστις, ἀφοῦ τὰ μάλα συνετέλεσε νὰ καταστήσῃ ἐμφανῆ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὰ ἰδιαίτερα δίκαια, ὑπεράγαν καταπατηθέντα εἰς τὰ προσηγηθέντα συστήματα, ἀπώλεσε μετὰ ταῦτα τὴν συνείδησιν τῶν ὁρίων τῆς πολεμικῆς του ἀξίας καὶ ἀνήγειρε, μὲ τὴν σειρὰν του, ἐπὶ τοῦ ἰδίου του πεδίου, τὸν μεταφυσικὸν πύργον τῆς «πραγματικότητος», τῆς οὔσης καὶ γιγνομένης, καὶ τελικῶς, ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς φύσει, «ἀκατανόητου». Πρόκειται τῷ ὄντι περὶ μεταφυσικῶν συγκροτημάτων ὅχι ὀλιγώτερον ἀρχαϊκῶν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ὁ μᾶλλον ἢ ἥττον τελεολογικῶς σκεπτόμενος καὶ ἤδη παρωχημένος spiritualismus ἐπεχείρει, κατὰ διαφόρους τρόπους, νὰ διατηρήσῃ ἐν ζωῇ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Croce, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, τῶν ἀποβλεπουσῶν κυρίως εἰς τὴν θεωρίαν τῆς αἰσθητικῆς, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἱστοριογραφίας, μέχρι τῆς ὀριμωτέρας αὐτῆς διατυπώσεως, ἐν ἣ πάνσαι αἱ ἀπόψεις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου συνδέονται εἰς ὀργανικὸν σύστημα, διέπεται σταθερῶς ὑπὸ τῆς ἀκολουθίου σκέψεως ὅτι δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ ἐνέργεια, καλλιτεχνικὴ ἐνόρασις ἢ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς,

(1) Ὁδίνος προβλ. τοὺς τέσσαρας τόμους τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ νοῦ» καὶ πρὸς ἕξ τόμους τῶν «Φιλοσοφικῶν δοκιμῶν» ἐν τῇ πλήρει συλλογῇ τῶν ἔργων τοῦ, ἐκδοθείση ὑπὸ τοῦ Laterza ἐν Bari.

πρᾶξις πολιτικὴ ἢ πρᾶξις ἠθικὴ ἢ ὁποία νὰ δύναται ἄλλως νὰ ἐννοηθῇ εἰ μὴ κατὰ τὴν συγκεκριμένην ὑποκειμενικότητα τῆς μορφῆς αὐτῆς, τοῦτέστι μόνον ἐφ' ὅσον αὐτὴ αὕτη δύναται νὰ λογοδοτήσῃ περὶ τῶν ἐν αὐτῇ δυναμένων νὰ διακριθῶσι ὑλικῶν στοιχείων καὶ ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν δύναται νὰ καθορίσουν ἐκείνην. Κατ' ἀκολουθίαν ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς πείρας δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀνεξάρτητος πραγματικότης, ἢ δὲ φιλοσοφία, ὡς ἀντεπίγνωσις τοῦ λόγου εἰς τὰς κατηγορικὰς του μορφὰς, εἰς τὰς τυπικὰς ἐμφανίσεις τῆς ἐνεργείας του, δὲν εἶναι οὐδαμῶς πλέον ἀναγνώρισις καὶ ἐρμηνεῖα μιᾶς οἰασθήποτε ὑπερβατικῆς, ὑλικῆς ἢ ἰδεατικῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ἀπλῶς ἢ μεθοδολογικὴ ἀποψις τῆς ἱστοριογραφίας, ἐξ ἧς φωτίζονται τὰ γενικὰ κριτήρια τὰ θεμελιούντα πᾶσαν ἱστορικὴν ἀνασύνθεσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας.

Ἐν τούτοις ὁ Humanismus τῆς θεωρίας τοῦ Croce, τόσον χαρακτηριστικῶς συγχρόνου, παραμένει ἐν τισι μᾶλλον πόθος παρὰ ἀπόκτημα, πάσχει δὲ ἀπὸ ἐσωτερικῆς ἀπορίας, προδιδούσας τὸν τρόπον καθ' ὅν, τὸ σύστημα ποικιλοτρόπως αὐξάνον καὶ ἐξελισσομένον, ἦλθεν εἰς ἑαυτὸ, τοῦτέστι συνετέθη. Ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνάγειν ἐκάστην ἀποψιν τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἰδίαν ζωντανὴν γνῶσιν, ἢ διασφαλίζουσα τὸν καθαρῶς ἰδεοκρατικὸν χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς, ἀπορᾷ μᾶλλον αὐτὴν ταύτην τὴν φιλοσοφίαν ὡς ὀλοκληρωτικὴν αὐτοῦ θεωρητικοποίησιν καὶ πρακτικοποίησιν (μὴ καταστάσαν ἀντικείμενον θεωρίας) παρὰ τὴν μίαν τῶν τεσσάρων τοῦ συνειδότης θέσεων ἢ ὁποία, ἐν τῇ συστήματι του, περιλαμβάνει, προσηγουμένη τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας, τὴν ἐνέργειαν τὴν θεωρητικὴν, ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικὴν ἐνέργειαν. Καὶ μετὰ τῶν τοιούτων θέσεων, παραμένει παρ' ὅλα ταῦτα ἐν ἰσχύϊ ἢ παλαιὰ προϋπόθεσις πάσης πραγματιστικῆς γνωσεολογίας, καθ' ἣν εἰς τὴν γνωστικὴν ἢ πρακτικὴν ἀντίδρασιν ἐνός τῶν στοιχείων τοῦ συνειδότης προϋποτίθεται ἢ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου στοιχείου πραγματοποίησις. Ὅθεν ὁ γνωσεολογικὸς πραγματισμὸς ὑπερνικηθεὶς εἰς τὸ σύνολον τοῦ συστήματος τοῦ Croce καὶ εἰς τὴν διαπνέουσαν αὐτὸ πρόθεσιν, ἐμφωλεύει ἐν τούτοις ἐμμόνως εἰς πολλὰς τυπικὰς ἀπόψεις τῶν κατ' ἰδίαν του συνθέσεων.

Τοῦναντίον χωρὶς ὀλιγώτερον εὐρύτητα ἀντιλήψεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μὲ πολὺ ἀποφασιστικώτερον αὐστηρότητα

ἐν τῇ θεωρητικῇ ἐπιχειρηματολογία καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ θεμελιώσει, ἀντιμετωπίζεται τὸ θεμελιῶδες γνωσεολογικὸν πρόβλημα ὑπὸ τῆς ἰδεοκρατικῆς θεωρίας τοῦ Giordani Gentile (1). Ἡ φιλοσοφία τοῦ Gentile πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πλέον τολμηρὰ καὶ προχωρημένη ἐκδήλωσις τῶν ζωτικωτέρων ζητημάτων τῆς γνωσεολογίας τῆς συγχρόνου ἰδεοκρατίας. Ὁπλισμένη μὲ δύναμιν ἐρμηνευτικὴν καὶ πολεμικὴν, δικαιολογεῖ τὰς ἀντιλήψεις αὐτῆς διὰ τῆς συνεποῦς προελεύσεως τῶν ἐσωτερικῶν της στοιχείων ἀπὸ τὰς προηγηθείσας φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις. Καντιανισμὸς καὶ ἐγελιανισμὸς, λόγου χάριν, ἀναγεννῶνται εἰς νέαν ζωὴν ἐν αὐτῇ, ἀφοῦ ἀποβάλλουν τὰ ἐτοιμόρροπα μέρη τῶν συστημάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια δικαίως ὑπέκριναν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ θεικτισμοῦ. Δι' αὐτοῦ ὑπονοεῖται τὸ κατὰ Kant ὑποκείμενον ὑπὸ τὴν εἰδικὴν μορφήν καθ' ἣν τοῦτο θεωρεῖται in objecto ὡς περιοριζόμενον ὑπὸ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό.

Ὑπὸ τοιαύτην μορφήν δὲν δύναται τὸ ὑποκείμενον νὰ δικαιολογήσῃ ἐν οἴονδήποτε ἐκ τῶν κατηγορημάτων ἅτινα ἔχει ὡς νοητὸν ὑποκείμενον, ὑποκείμενον ἐν τῇ ὁποίᾳ πραγματοῦται ἡ κατηγορία τῶν κατηγοριῶν, τὸ «ἐγὼ σκέπτομαι».

Τῷ ὄντι ἐὰν τοῦτο τὸ «ἐγὼ σκέπτομαι» πρέπει πράγματι νὰ τεθῇ ὡς ἀναπότρεπτος βᾶσις πάσης κατηγορίας, θεωρουμένης ὡς εἰδικοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ ἐνότητος, χωρὶς ὅμως πάλιν τοῦτο τὸ «ἐγὼ σκέπτομαι» νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς εἰδικὸς ὁρισμὸς μιᾶς ἔτι βαθυτέρας ἐνότητος, τότε δὲν δύναται τοῦτο νὰ ἀφομοιωθῇ ἀνευ λογικῶν δυσχερειῶν πρὸς τὸ συγκεκριμένον «ἐγὼ σκέπτομαι», τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἐνεργὸν πραγματώσιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἐν ᾗ πράγματι ἡ καντιανὴ θεωρία ζῆ καὶ ἐλέγχεται. Ἐξ ἄλλου, οὐδὲν ὑπάρχει, δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ξένον πρὸς τὸ ἀληθὲς τοῦτο «ἐγὼ σκέπτομαι».

Καὶ αὐτὴ ἡ γνώμη, ὅτι τὸ «νοούμενον» δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ εἶναι ἔργον τῆς γνώσεως καὶ ἡ γνώσις πλανᾶται διαγιγνώσκουσα ὄρια

(1) Πρὸς, κυρίως τὴν «Γενικήν θεωρίαν τοῦ νοῦ ὡς καθαρᾶς ἐνεργείας» ἀη ἐκδ. Bari, Laterza 1924. Τοῦ ἔργου τούτου ὑπάρχει γαλλικὴ καὶ ἀγγλικὴ μετάφρασις παρὰ τοῖς ἐκδόταις Alcan τῶν Παρισίων καὶ Macmillan τοῦ Λονδίνου.

καὶ ἀπηγορευμένας δι' ἑαυτὴν ζῶνας, μὴ διαβλέπουσα ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου ἂν δὲν τὰς ἐγνώριζε, ἐὰν δηλαδὴ δὲν ἤρνεῖτο συγχρόνως τὸ μὴ κατανοητὸν τούτων, ὡς κειμένων «πέραν» τοῦ κράτους αὐτῆς.

Τὸ ἀπόλυτον «ἐγὼ» δὲν εἶναι ποτὲ τὸ θεωρούμενον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεωροῦν, εἶναι τὸ ὑποκείμενον ἐν τῇ καθαρᾷ του ἐνεργείᾳ, ὅχι «τὸ ἐγὼ», ἀλλὰ «ἐγὼ», ἐν τῇ αἰωνίᾳ παρουσίᾳ τῆς ἀξίας τοῦ λόγου τούτου, ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενον του δὲν τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἀφηρημένως, ἀλλ' ἀποτελεῖ τοῦτο αὐτὴν ταύτην τὴν πραγματοποίησιν τῆς σκεπτομένης ὑποκειμενικότητος ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς. Οὐδὲν ἕτερον σημαίνει ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ «ἐνεργισμοῦ» τοῦ Gentile. Εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ἐννοία τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος τῆς σκέψεως ἐν τῇ ἀναπόδραστῳ αὐτῆς ἐνεργείᾳ καὶ εἶναι ἀναπόδραστος ὅπως καὶ ἡ «αἰωνία παρουσία», ἥτις, μὴ ἀναιρεθεῖσα εἰσέτι ὑπὸ τοῦ μέλλοντος καὶ μὴ ἐκκρυσθθεῖσα ἀκόμη ἐν τῷ παρελθόντι, εὐρίσκει ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τῷ παρελθόντι τὰ δύο διαλεκτικὰ στοιχεῖα τῆς ἰδίας της πραγματοποίησεως. Καὶ καταλήγει ὁ ἐνεργισμὸς, κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον, εἰς τὴν ἰδεοκρατικὴν λύσιν τοῦ γνωσεολογικοῦ προβλήματος, ἀποκλείων πλέον ἀπὸ τοῦ κύκλου τοῦ καθαρῶ τούτου «ἐγὼ», τὸ ὅποιον εἶναι ὁ νοῦς ἐν τῇ ἐνεργίᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, πάντα περιορισμὸν δυνάμενον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν συναγωγὴν τῆς ζωῆς ἀπὸ πραγματικότητα ἔξω αὐτῆς κειμένην.

Τῇ ἀληθείᾳ δύναμαι νὰ πράξω ὅ,τιδήποτε, οὐδέποτε ὅμως δύναμαι, σκεπτόμενος, νὰ πηδήσω ἔξω ἀπὸ τὴν σκέψιν μου· δὲν δύναμαι κατ' ἀκολουθίαν νὰ γνωρίσω μίαν πραγματικότητα ἢ ὁποῖα κείται ἔξω τῆς σκέψεώς μου. Καὶ οὔτε δύναται μιὰ τοιαύτη μορφή γνώσεως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀτελής, ἐν συγκρίσει πρὸς ἕτεραν προηγουμένην μορφήν γνώσεως, ἐκτὸς ἐὰν ἀμιρότεροι αἱ μορφαὶ αὗται ἐμφανίζονται, ἐν ἀντικειμενικῇ ὑποστάσει, ὡς ἀναπαυόμεναι ἐπὶ βαθυτέρας τινὸς ὑποκειμενικότητος, μοναδικῆς καὶ ἀσυγκρίτου ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς ἐνεργείᾳ. Ἡ ἀρχὴ τῆς γνωσεολογίας τοῦ «ἐνεργισμοῦ» εἶναι ἡ ἀκολουθία· οὐδὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ δεδομένον εἰς ἐμέ, παρὰ ὅταν εἶναι εἰς ἐμέ δεδομένον, παρὰ ὅταν ἀποτελεῖ ἕνα ἀπλοῦν διακαθυρισμὸν τοῦ ἰδίου μου κόσμου.

Ὁπλισμένος μὲ περισσὴν ἰκανότητα περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱστορίας, ὁ «ἐνεργισμὸς» καταδεικνύει εὐχερῶς, ὅτι ἡ γνωσεολογικὴ ἀρχὴ

τον είναι ή συνεκτικωτέρα ἐκδήλωσις ὀλοκλήρου του συγχρόνου «ὑποκειμενισμοῦ». Ἄλλως τε καὶ ή καθόλου ἐξέλιξις τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὡς βαθμιαία ἐξέλιξις πρὸς τὸν ἀπόλυτον ὑποκειμενισμόν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπελευθερωθέντα ἀπὸ τὰς ἀπειραρίθμους μορφὰς τῆς πραγματικῆς ἀντικειμενικοποιήσεως, πρῶτον τοῦ κόσμου καὶ ὕστερον τοῦ ἐγῶ. Τῆ ἀληθείᾳ ἀναζητῆ ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ὁ πυρὴν τοῦ καθαρῶ καντιανισμοῦ, τῆς καντιανῆς ἰδεοκρατίας, ἣτις ὁμως μετὰ ταῦτα ἐκορυφώθη εἰς πραγματιστικὸν ἐπιστέγασμα, ἀπλῶς ἀπὸ πολεμικὴν καχυποψίαν κατὰ τοῦ ἐκπεσόντος ἰδεαλισμοῦ τοῦ Berkeley. Ἡ ἐν τῷ συστήματι τοῦ τελευταίου τούτου παρατηρουμένη μέχρις ἐσχάτων διάλυσις τῆς «οὐσίας» τῶν φαινομένων, προσκρούει εἰς τὰ βαθύτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Kant, διαπαιδαγωγημένου ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ὄντος κυρίως γνωσεολόγου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ βερκελεϊανὸς ἰδεαλισμὸς ἐπαληθεύεται καὶ ὀλοκληροῦται ἐν τῷ «ἐνεργισμῷ» καθ' ὅσον ἀναγνωρίζεται τὸ ἀπόλυτον κύρος ἐκάστης κατ' ἐνέργειαν ἀναγωγῆς (ἐν προκειμένῳ δὲ ἔπρεπε ἀντὶ περὶ «ἐκάστης» ἀναγωγῆς νὰ γίνεται μᾶλλον λόγος περὶ «μᾶς» τοιαύτης) τοῦ εἶναι εἰς τὸ νοεῖν, χωρὶς ἐν τέλει νὰ προσφύγωμεν, πραγματιστικῶς σκεπτόμενοι, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ θείου, ἐν ἣ περιέχεται ἡ ὁλότης τῶν ἀναγωγῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι οὕτω θεωροῦνται κατὰ πολλαπλὸν τρόπον. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ «ἀντικειμενισμοῦ» κατὰ ταῦτα, τὸ «ἐγῶ» τοῦ «ἐνεργισμοῦ» δὲν εἶναι παρὰ τὸ «ἐγῶ» τοῦ Fichte, λαμβανόμενον ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ του φύσει, καθ' ἣν τοῦτο δὲν εἶναι τὸ «ἐγῶ» τὸ ὁποῖον, ὅπως διακαθορισθῆ, δεῖται τῆς ἀντιθέσεως τοῦ «μὴ - ἐγῶ», (διότι τοιοῦτοτόπως καθίσταται καθὼς καὶ τὸ «μὴ—ἐγῶ» καὶ τὸ «ἐγῶ» ἀντικείμενον, ἐφ' ὅσον ὑπόκειται καὶ τοῦτο εἰς τὸν γενικὸν νόμον τῶν ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ὁ ὀρισμὸς συνεπάγεται τὴν πρὸς ἕτερόν τι συσχέτισιν), ἀλλὰ ἐν «ἐγῶ» πλέον συγκεκριμένον, ἀποτελοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν φιλοσοφικὴν αὐτογνωσίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας πλέον γεννᾶται ἡ ἀξίωσις τῆς ἀντιθέσεως τοῦ πρώτου ἐκείνου «ἐγῶ» πρὸς τὸ «μὴ—ἐγῶ» αὐτογνωσίαν ἢ ὁποῖα, ἐφ' ὅσον διατηρεῖ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος καὶ κατ' ἐνέργειαν λειτουργίας, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ αὕτη *in objecto* καὶ δὴ ὡς διακαθοριζομένη ὑπὸ μᾶς ταύτῃ ἀντιτιθεμένης ἑτερότητας. Καὶ οὕτω, ἡ θεωρία τοῦ «ἐνεργισμοῦ» πραγματοποιεῖ τὴν οὐσιωδέστεραν ἀπαίτησιν τῆς ἐγγελιανῆς διαλεκτικῆς, ὡς καὶ γενικῶς.

πάσης περὶ τοῦ γίνεσθαι θεωρίας. Πράγματι εἴτε θεωρηθῆ τὸ γίνεσθαι πραγματιστικῶς, ὡς ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ὡς ἔχει τοῦτο παρ' Ἡρακλείτῳ καὶ παρὰ πάσῃ ἐξελικτικῇ θεωρίᾳ, εἴτε θεωρηθῆ τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου, ὡς ἰδανικὸς νόμος, ἐξ οὗ ὁ κόσμος αὐτογεννᾶται, ὅπωςδῆποτε καθίσταται τὸ γίνεσθαι φανταστικὸν καὶ ἀναληθές, διότι καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρούμενον, ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ του πραγματικότητι, δὲν δύναται ἄλλως νὰ διαγνωσθῆ, παρὰ ἐν τῇ ἀκινήσει τοῦ παρόντος, ἐν τῷ στατικῷ σχηματισμῷ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἐγγελιανῷ συστήματι ἄλλος εἶναι ὁ διαλεκτικὸς νόμος, ὁ ἐνεργῶν ἐν τῇ σκέψει ἐκείνου ὅστις, κατανοῶν αὐτόν, τὸν πραγματοποιεῖ εἰς ὅλους τοὺς σταθμούς του, καὶ ἄλλο τὸ συστηματικὸν καὶ στατικὸν σύνολον τῶν ἰδίων αὐτοῦ σταθμῶν, θεωρουμένων πλέον ὡς ἀπαραιτήτων στοιχείων αὐτῆς τῆς ἐννοίας τοῦ γίνεσθαι. Ὡς ἐκ τούτου τὸ μόνον γίνεσθαι τὸ ὁποῖον, ἐφ' ὅσον ἀντικειμενικοποιεῖται, δὲν δύναται, κατ' αὐτόν τὸν τρόπον, νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ νεκρωθῆ, εἶναι ἀκριβῶς τὸ γίνεσθαι ἐκείνου τοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀντικειμενικοποιηθῆ, τὸ γίνεσθαι τοῦ καθαρῶ ὑποκειμένου, ὡς ἐνεργοῦντος λόγου. Οὕτως ἡ ἐννοιολογικὴ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγέλου, ἡ ὁποία ἀνέρχεται ἀπὸ τὰς πλέον ἀφηρημένας κατηγορίας τοῦ εἶναι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ ἀνυπέρβλητον ὕψος τῆς ἀπολύτου φιλοσοφικῆς αὐτογνωσίας, — ἐνῶ πράγματι ἡ αὐτογνωσία αὕτη, ἐν τῇ ἐνεργούσῃ ἀληθείᾳ αὐτῆς, ὑπάρχει ἤδη καὶ ἐνεργεῖ καὶ εἰς τοὺς πρώτους ὀρισμοὺς τῆς λογικῆς του — εὐρίσκει τὴν καλύτεραν τῆς πλήρωσιν ἐν τῇ διαλεκτικῇ τοῦ Gentile, περὶ τοῦ ἐνεργοῦντος «ἐγῶ».

II

Ἡδη ἐρωτᾶται ποῖαι εἶναι αἱ κυριώτεραι δυσκολίαι αἱ ἐνυπάρχουσαι εἰς τὴν τοιαύτην θεωρίαν. Ἀπὸ τὰς ἀπειραρίθμους ἀντιρρήσεις, αἵτινες ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ συστήματος τούτου ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξακολουθοῦν κατ' αὐτοῦ νὰ προβᾶλονται, τόσον ἀπὸ μέρους πραγματιστῶν καὶ σκεπτικῶν, ὅσον ἀπὸ

μέρους εμπειρικῶν καὶ νεοσχολαστικῶν, αἱ πλεῖσται, ὡς συνήθως ἄλλως τε, ἴστανται ἐπὶ ἐπιπέδου προφανῶς κατωτέρου τῆς κρινομένης θεωρίας, τῶν κρινόντων μὴ δυναμένων νὰ ἐξαρθῶσι μέχρι τῆς ἀπόψεως τῆς θεωρίας αὐτῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὴ δυναμένων νὰ προσβλέψωσι καὶ πέραν ταύτης. Ἐν τούτοις, καθὼς συμβαίνει συχνάκις, αἱ ἀντιρρήσεις αὗται ἐμπεριέχουν ἀξιώσεις προβαλλομένας κατὰ τῆς νέας θεωρίας ὑπὸ τύπον ἐρωτημάτων εἰς τὰ ὅποια πρέπει νὰ δοθῇ ἀπάντησις, ὅσον καὶ ἂν αὕτη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρόκειται νὰ διαμορφωθῇ κατὰ τρόπον πολὺ ἀπέχοντα ἀπὸ τὰς προθέσεις τῶν προβαλλόντων τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας. Καί, ὅπερ σημαντικώτερον, αἱ ἀντιρρήσεις αὗται ἀναφέρονται πολλάκις εἰς προβλήματα ἐνυπάρχοντα ἐν τῷ «ἐνεργισμῷ» ὡς πρὸς αὐτὰ δὲ δὲν ἀρκεῖ πλέον στάσις ἀμυντική, ἀλλὰ χρειάζεται στάσις αὐστηρῶς θετική, ἀποτελοῦσα ἄλλως τε τὸν μόνον δυνατὸν τρόπον ἐπιλύσεως τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων.

Ἡ συχνότερον ἐπαναλαμβανομένη, ἀλλὰ καὶ σοβαρώτερα ἀντιρρήσις κατὰ τοῦ «ἐνεργισμοῦ», ἀφορᾷ τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα τῆς «καθαρᾶς ἐνεργείας» εἰς ἣν ἀναλύεται πᾶς γνωσεολογικὸς αὐτοῦ προσδιορισμὸς καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡς ἐκ τούτου ἐκλείπει πᾶσα δυνατὴ διακρίσεως κατηγοριῶν καὶ ἀξιών, δι' ὧν δύναται λογικῶς νὰ ὀργανωθῇ τὸ ποικίλον ἄπειρον τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας ἡμῶν. Ὁ τοιοῦτος «παλλογισμὸς» καταντᾷ «μυστική» ἐνότης, ἐν ἣ τὸ πᾶν ἀπόλλυται καὶ καταποντίζεται, καθὼς εἰς τὴν περίφημον ἐκείνην νύκτα, ὅπου, κατὰ τὸν Hegel, ὄλαι αἱ ἀγέλαδες εἶναι μελαναί. Κατὰ τῆς κατηγορίας ἐπὶ μυστικισμῷ δύναται εὐχερῶς νὰ ἀπαντήσῃ ὁ «ἐνεργισμὸς», καθ' ὅσον ἡ ἴδια αὐτοῦ σύστασις, τείνουσα νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἄρσιν τοῦ ἀντικειμένου ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, εἶναι καθαρῶς ἐχθρική πρὸς πᾶσαν μυστικὴν τάσιν, ἣ ὁποία τοῦναντίον ἐμφολεῦει εἰς τὴν πλήρη ἀνάλυσιν τοῦ «ἐγῶ» εἰς τὸ ἀντικείμενον. Ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν περὶ «παλλογισμοῦ» δύναται νὰ ἀντιτάξῃ, ὅτι ἡ ρηθεῖσα ἀπόλυτος ἐνότης τῆς ἐνεργείας τοῦ συνειδότος δὲν ἀποκλείει ποσῶς τὸν πολλαπλοῦν εἰδικὸν διακαθαρισμὸν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Κατὰ τοσοῦτον δὲ δύναται τοῦτο νὰ εἶναι πολλαπλοῦν, πολυειδὲς καὶ συγκεκριμένον, καὶ ὅσον τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς τοιαύτης πολλαπλότητος καὶ πολυειδίας ἐμπεριέχονται ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ ὑποκειμένου. Διὰ τὸν αὐτὸν

μάλιστα διαλεκτικὸν λόγον ἡ ἐνότης αὕτη, ἐν τῇ συγκεκριμένῃ λειτουργίᾳ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, ἐν ἣ καὶ μόνον ὑφίσταται, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἐνότης ἐνὸς πολλαπλοῦ καὶ πολυειδοῦς κόσμου. Κατὰ ταῦτα, οὔτε ἡ πολλότης τοῦ κόσμου δὲν νοεῖται ἄνευ τῆς ἐνότητος τοῦ «ἐγῶ», οὔτε ἡ ἐνότης τοῦ «ἐγῶ» ἄνευ τῆς πολλότητος τοῦ κόσμου· ἀλλὰ τοῦτο, ὅχι διότι τὸ «ἐγῶ» καὶ ὁ κόσμος εἶναι δύο κατὰ λόγον ἀλληλοδιακαθοριζόμενοι καὶ ἰσοσκελεῖς ὄροι, ἀλλὰ διότι συγκεκριμένως, ἐγὼ δὲν γινώσκω ἑμαυτὸν παρὰ ὡς συνείδησιν ἐνὸς κόσμου· καὶ μόνον ἐκ τῆς αὐθαιρέτου διασπάσεως τῶν δύο αὐτῶν λογικῶν στοιχείων προέρχονται αἱ ἀντίθετοι ἀπόψεις καὶ αἱ ἀπορίαι τοῦ πραγματιστικοῦ καὶ ἰδεαλιστικοῦ ἀντικειμενισμοῦ. Ἐξ ἄλλου ἡ μορφή ἐπὶ «παλλογισμῷ», ὅπως χαρακτηριστικῶς διατυποῦται ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Croce, ὑπαινίσσεται τὸ γεγονός ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ κατηγορία τοῦ συνειδότος θεωρηθῇ ἀπὸ τὰς δύο τῆς ὄψεις, ὡς ἐνιαία καὶ ὡς ἀπείρως πολλαπλῆ, δὲν δύναται πλέον νὰ διατηρήσῃ τὴν κλασσικὴν τῆς ἀξίαν τῆς γενικότητος, δι' ἣς διέπει τὰ ἄτομα καὶ τὰ διακρίνει ἱστορικῶς, οὔσα ὑποχρεωμένη νὰ βλέπῃ ταῦτα ὑπὸ μορφᾶς ὀρισμένας καὶ τυπικᾶς. Μολαταῦτα δύναται ὁ «ἐνεργισμὸς», ἂν καὶ ἀναγνωρίζων τὸν πλοῦτον τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ζητημάτων τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Croce, νὰ λάβῃ ἀπέναντί του στάσιν καθαρῶς πολεμικήν. Πρωτίστως δύναται νὰ παρατηρηθῇ πόσαι εἶναι αἱ δυσκολίαι αἱ ἐνυπάρχουσαι εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Croce γινόμενον καθορισμὸν τῶν στοιχείων τοῦ συνειδότος, ὡς καὶ ὅτι αἱ δυσκολίαι αὗται προέρχονται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θεωρία αὐτῶν, κατὰ Croce, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀντικειμενική καὶ δὲν φθάνει μέχρι τοῦ ἀπολύτως ὑποκειμενικοῦ νοήματος τοῦ «ἐνεργισμοῦ». Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ «ἐνεργισμοῦ», ἐν τέλει, καθίστάται ἀντιφατικὴ ἡ «μεθοδολογικὴ» ἀποψις τῆς φιλοσοφίας, ὡς θεωρίας τῶν ἱστοριογραφικῶν κατηγοριῶν, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διχάζεται ἡ ἱστοριογραφικὴ φιλοσοφικὴ ἐνέργεια εἰς τὴν ἤδη πραγματοποιουμένην μέθοδον καὶ εἰς τὴν ὑπερκειμένην ταύτης, ὡς θεωρία τῆς ἰδίας αὐτῆς μεθόδου. Πρόκειται, τῇ ἀληθείᾳ, περὶ θεμάτων πολὺ δυσκόλων, ἡ σημασία δὲ τῶν ἐκατέρωθεν προβαλλομένων ζητημάτων εἶναι προφανής.

Ἀλλὰ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον ὁ «ἐνεργισμὸς» δὲν ἐπιδεικνύει

τὴν προσήκουσαν ἀυστηρότητα εἶναι ἢ μέχρις ἐσχάτων ὑπεράσπισις τῆς ἰδίας ἀπόψεως, εἶναι ἢ ἔξαρχις τῆς ἀξίας τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ, χωρὶς καμμίαν ὑποχώρησιν πρὸ τῶν ἀντιθέτων δοξασίων. Ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος προβλήματι, ἀποτελοῦντι τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, ἐν ᾧ συνοψίζεται ὁλόκληρος ἡ γνωσεολογία, ποία εἶναι ἡ τυπικὴ ἀξία τῆς λύσεως τῆς διδομένης ὑπὸ τοῦ «ἐνεργισμοῦ»; Εἶναι ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπερνικᾶται τελειωτικῶς ὁ αἰώνιος, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνειδητῶς εἰς πᾶσαν γνωσεολογικὴν θεωρίαν ἔμπεριεχόμενος δυαδισμὸς μεταξὺ τοῦ λόγου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἀντικειμένου τῆς θεωρίας ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἐνεργοῦντος ὑποκειμένου.

Ἐν τῇ «κριτικῇ τοῦ καθαρῦ λόγου» τοῦ Kant (διὰ τὴν ἐξετάσωμεν τὸ κλασσικώτερον παράδειγμα γνωσεολογικοῦ συστήματος) ἄλλη εἶναι ἡ κριτικὴ ἢ διενεργουμένη ἐν τῇ σκέψει τοῦ Kant καὶ ἄλλος ὁ λόγος ἐφ' οὗ αὕτη διενεργεῖται ὡς ἐκ τούτου δὲ δύναται καὶ ὁ λόγος νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅριά του καὶ νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰς ζώνας εἰς τὰς ὁποίας δὲν τοῦ ἐπετρέπη νὰ προχωρήσῃ, ἐνῶ ἡ κριτικὴ βλέπει τὰς ζώνας ταύτας καὶ ἔχει κατ' ἀκολουθίαν βλέμμα ὑπερβάλλον καὶ αὐτὸν τὸν λόγον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ κριτικὸν βλέμμα δὲν δύναται μὲ τὴν σειρὰν του νὰ περιορισθῇ ἐντὸς ὁρισμένων ὁρίων παρὰ ἀπὸ ἕτερον βλέμμα, τὸ ὁποῖον ἐξικνεῖται ἔτι περαιτέρω καὶ τὸ ὁποῖον καθίσταται τότε τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον. Ἀλλὰ ἡ κίνησις αὕτη δὲν δύναται νὰ συνεχισθῇ «εἰς ἄπειρον», διότι ἐδῶ πλέον, κατὰ τὴν παλαιὰν ἀριστοτελικὴν ρῆσιν, «ἀνάγκη στῆναι», δεδομένου ὅτι τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑπερπηδήσῃ ἑαυτῷ, ἂν μὴ κατὰ πλάνην, παραμένον πάντοτε ὅμοιον αὐτὸ ἑαυτῷ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀντίφασις, ἣτις, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀποκτηθείσης ὑπὸ τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμενισμοῦ, ἀποδεικνύεται ἐγκυμονουμένη εἰς πᾶσαν γνωσεολογίαν, καὶ τοῦτο διότι αὕτη θεωρεῖ τὰς μορφὰς καὶ συνεπῶς τὰ ὅρια τῆς γνώσεως, θέτουσα πρὸς τοῦτο εἰς ἐνέργειαν γνῶσιν προκύπτουσαν ἐξ αὐτῶν τῶν μορφῶν καὶ ὑπερβαίνουσαν τὰ ὅρια τῆς γνώσεως, ἀκριβῶς ἐφ' ὅσον διακαθορίζει τὰ ὅρια ταῦτα, καὶ τὰ διακρίνει ἀπὸ ἄλλα δυνατὰ τοιαῦτα. Ὁ «ἐνεργισμὸς», διὰ τὸν ὁποῖον μόνον ἢ τελευταία αὕτη γνῶσις, ὡς κατ' ἐνέργειαν φιλοσοφικὴ σκέψις, ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῶς πραγματικὴν γνῶσιν, ἐπειδὴ μόνον αὕτη δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κατ' ἰδέαν ἀναγωγὴν τοῦ κόσμου εἰς τὸ ὑποκείμενον, βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀφήσῃ ἄλυτον τὴν ρηθείσαν

ἀντίφασιν, ἀποκλείων τὸ πρῶτον σκέλος αὐτῆς καὶ ἀρνούμενος τὴν περιορισμένην γνῶσιν, τὴν ὑπὸ τῆς περιοριζούσης καθαρᾶς γνώσεως θεωρουμένην, ἣτις ἐξ ἄλλου παραμένει ἄνευ ὁρίων. Ἐκ τούτων καταδεικνύεται, ὅτι τὸν «ἐνεργισμὸν» χαρακτηρίζει ἀφ' ἑνὸς ἢ μεγαλυτέρα δυνατὴ κατάφασις τῆς γνωσεολογίας, ἀφ' ἑτέρου ἢ κατηγορηματικὴ ἀρνήσις τῆς γνωσεολογίας ἐκείνης ἣτις, πλὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου καὶ ἀπειρου ἐνεργείας τῆς σκέψεως, νομίζει ὅτι ἔχει καὶ ἄλλους νόμους νὰ θέσῃ ἢ ἄλλα πράγματα νὰ εἴπῃ.

Τὸ ὅτι τὰ ὅρα «ἐνεργισμὸς» ἔχει πράγματι συνείδησιν τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ ἀποκτήματός του, δυναμένου νὰ τὸν καταστήσῃ ἀναγκαῖον σταθμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς συγχρόνου σκέψεως, τοῦτο δὲν δύναται ἀνεπιφυλάκτως νὰ βεβαιωθῇ. Εἰς τὴν ἀντίρρησιν, τὴν προβληθεῖσαν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς παλαιᾶς γνωσεολογίας, καθ' ἣν ἡ μεταγωγὴ τῆς κατηγορίας τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος ἀπὸ τὸν ὁριζόμενον λόγον εἰς τὸν λόγον τὸν ὁρίζοντα, ἀπῆντησεν δικαίως ὁ «ἐνεργισμὸς», ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐφ' οὗ οὗτος ἵσταται, ἡ τοιαύτη ἀντίρρησις ἐμφανίζεται ὡς ἐπιστηριζομένη εἰσέτι ἐπὶ τῆς ὑπερνηκείσης πραγματιστικῆς προϋποθέσεως, καθ' ἣν ἡ γνῶσις κατ' ἀνάγκην συνίσταται ἀπὸ δύο τινῶν, ἀπὸ τὸ γινώσκον ὑποκείμενον καὶ ἀπὸ τὸ γινωσκόμενον ἀντικείμενον. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο μία τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ἣν κατ' ἐξοχὴν ἐπιμένει ὁ «ἐνεργισμὸς», εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἐνότητος τοῦ συνειδότος, μὴ διαίρετοῦ εἰς λειτουργίαν θεωρητικὴν καὶ θεωρίαν πρακτικὴν, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' ἀκολουθίαν αὕτη ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια προσλαμβάνει ἐξαιρετικῶς ἠθικὸν χαρακτήρα, ὡς ἐνέργεια τοῦ συνειδότος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ καὶ ὄχι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς γνωστέαν πραγματικότητα. Ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι τι διάφορον ἀπὸ τὸ ψυχρὸν θεωρητικὸν φῶς, ἀλλὰ ἡ συγκεκριμένη πραγματοποίησις του. Κατὰ τὴν τοιαύτην ὅμως ἐνοποίησιν θεωρίας καὶ πράξεως, ἀποτελοῦσαν πράγματι τὸ βαθύτερον πρόβλημα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», φαίνεται, ὅτι τὸσον ἐπτοήθη οὗτος ἀπὸ τὴν ρηθείσαν κατηγορίαν ἐπιπραγματισμῶ καὶ ἀλογισμῶ, ὥστε νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐνοποίησιν ταύτην ὡς τὴν ἐνέργειαν τοῦ συνειδότος, ἐν ἣ ἂν λογικαὶ καὶ γνωσεολογικαὶ κατηγορίαι δέον νὰ συνδυασθοῦν μὲ τὰς πρακτικὰς κατηγορίας. Καὶ τοιοῦτοτρόπως, ἀφοῦ ἀνεκάλυψε καὶ σαφῶς διέτύπωσε, διὰ πρώτην φοράν, τὴν τελειωτικὴν ἀπόκρουσιν πάσης λογικῆς καὶ γνωσεολογικῆς θεωρίας, ἤρχισε ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἰδίας

λογικῆς καὶ γνωσεολογίας νὰ θεωρῆ τὴν ἰδίαν του «ἐνέργειαν» ἢ τὴν «*Λογικὴν ὡς θεωρίαν τῆς γνώσεως*». (1)

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πληθώρα ὄρων, ἐννοιῶν καὶ προβλημάτων, ἀνηκόντων εἰς τὸν κύκλον τῆς γνωσεολογίας καὶ τῆς λογικῆς, δημιουργηθέντων καὶ ἐπεξεργασθέντων ἐν τῇ χιλιετῇ ἱστορίᾳ τῶν τοιούτων θεωριῶν, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἱστορικῶς καὶ νὰ ἀναλυθῶσι ἐν πρὸς ἐν εἰς τὸ συγκεκριμένα αὐτῶν στοιχεῖα, ἀνεγεννήθησαν, μὲ ὅλην τὴν ἀρχαϊκὴν των σφραγίδα, εἰς τὸ νέον σύστημα. Ἡ κλασσικὴ ἀριστοτελικὴ λογικὴ καὶ ἡ ἐγγελιανὴ λογικὴ διαγωνίζονται διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὴν τοιαύτην σύνθεσιν τὸν περίπλοκον ἐννοιολογικὸν τὸν ὄπλισμόν. Καὶ οὕτως ἀφ' ἐνὸς ἡ γενικὴ, ἀτομικὴ, εἰδικὴ ἐννοία, ἡ κρίσις, ὁ συλλογισμὸς, κατηγορηματικὸς καὶ ἀποδεικτικὸς καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα, ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀφηρημένον ὑποκειμένον, τὸ ἀφηρημένον ἀντικείμενον καὶ τὸ συγκεκριμένον ὑποκειμένον ὡς ἐνότης τῶν προηγουμένων, ἡ διαλεκτικὴ, ὡς ἐπαύξεις τῆς αὐτογνωσίας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ὑπεισῆλθον εἰς τὸ σύστημα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», διατηροῦντα κατ' οὐσίαν τὴν ἀρχικὴν καὶ τοῦ λοιποῦ ἀντιφατικὴν γνωσεολογικὴν των ἀξίαν. Ἐν τέλει παρελήφθη καὶ ὁ παλαιὸς ἐγγελιανὸς δυαδισμὸς τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας, ὡς στοιχείων τοῦ ἀπολύτου νοῦ καὶ ἀφωμοιώθη πρὸς τὰς θέσεις τοῦ ἀφηρημένου ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀφηρημένου ἀντικειμένου, ὡς στοιχείων τοῦ συγκεκριμένου ὑποκειμένου ὡσεὶ ἐὰν ὁ ἀληθὴς «ἐνεργισμὸς» ἠδύνατο ποτὲ πλέον νὰ ἐννοήσῃ ὅπωςδήποτε μίαν *contradictio in objecto*, οἶαν τὸ ἀφηρημένον ὑποκειμένον, ἐνῶ τὸ θεμελιώδες του ἀπόκτημα συνίσταται εἰς τὴν ἀρνήσιν τῆς δυνατότητος τῆς ἐννοίας ἐνὸς ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀπολύτως συγκεκριμένον «ἐγώ». Διὰ τὸ «ἐγώ» δὲ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ὅτι καμμίαν σημασίαν δὲν ἔχει ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται οὕτως νὰ τεθῆ ἀμέσως, καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προέλθῃ ἐκ συσχέτισεως καὶ διὰ συσχέτισεως. Δύναται τῷ ὄντι νὰ περιγραφῆσθῃ ὁ «ἐνεργισμὸς» τοιοῦτον ἰσχυρισμὸν τεθειμένον ὡς ὄρον αὐτοῦ, ἐνόσω αὐτὸ τοῦτο τὸ «ἐγώ», ὡς φιλοσοφοῦν συνειδός.

ἀποτελεῖ τὴν ἀπόλυτον προϋπόθεσιν καὶ τοῦ ἐνδεχομένου τούτου ἰσχυρισμοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συσχέτισεως.

Βεβαίως δὲν ἀρμόζει νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα κατ' ἰδίαν μίαν πρὸς μίαν τὰς δυσκολίας, τὰς προσερχομένας ἐκ τοῦ ὅτι ἡ γνωσεολογία ὑπερτίθεται τῆς ἀπλῆς ἀρχῆς τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος. Δύναται τις ὅμως νὰ μνημονεύσῃ, διὰ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ πράγματος, τὴν χαρακτηριστικωτέραν ἔκφασιν τῆς θεωρίας ταύτης, τὴν ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν ἰθύνουσαν ἰδέαν ὁλοκλήρου τοῦ «συστήματος τῆς λογικῆς ὡς θεωρίας τῆς γνώσεως». Ἀφ' ἧς ἡ ἐγγελιανὴ διαλεκτικὴ ἀπὸ τῆς νέας αὐτῆς ἀπόψεως, νοηθῆ ἐνιπάρχουσα, ὄχι πλέον εἰς τὸν λόγον τὸν ἐννοούμενον, ἀλλ' εἰς τὸν λόγον τὸν ἐννοοῦντα, τότε ὁ λόγος, ὡς ἀντικείμενον τοῦ λόγου, καθίσταται στοιχεῖον τοῦ ὁποίου ἡ φύσις χρήζει δικαιολογήσεως. Συγχρόνως δὲ ἡ ἐπαλήθευσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐγγελιανῆς λογικῆς τῆς ἀντιθέσεως, ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἐν τῷ ἀνωτέρω συστήματι, γεννᾷ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν ἀξίωσιν ἐξευρέσεως σημείου ἐξ οὗ νὰ δύνανται νὰ ἐπαληθεύσουν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντιθέτου ἀριστοτελικῆς ἀρχῆς τῆς λογικῆς τῆς ταυτότητος. Οὕτως ἐμφανίζεται τὸ «Σύστημα τῆς λογικῆς» ὡς μεγαλοπρεπὴς προσπάθεια τοῦ ὑπὸ εὐρύτεραν ἀποψιν συμβιβασμοῦ τῆς ἀκλονήτου ἀντιθέσεως τῆς παλαιᾶς λογικῆς καὶ τῆς νέας λογικῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς λογικῆς προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ἐρμηνεῖον τὴν παλαιὰν λογικὴν ὡς τὸ θεωρητικὸν σημεῖον τοῦ ἀντικειμενικῶς θεωρουμένου λόγου, ὅστις καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐνέργειαν τοῦ ὑποκειμενικῶς θεωρουμένου λόγου πρὸς ὃν ταυτίζεται ἡ ἀληθὴς νέα λογικὴ. Πρόκειται προφανῶς περὶ μεγαλειώδους προσπάθειας, στηριζομένης ἐπὶ ἀρχῆς δυναμένης νὰ ὑποστηριχθῆ μέχρις ἐσχάτων. Ἀλλὰ ἴσως, ὡς ἐρρήθη, ἡ μέριμνα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀναχρονιστικῶν μομφῶν περὶ καθαρῶ ἄλογισμοῦ καὶ περὶ πραγματισμοῦ νὰ προσέδωκε εἰς τὸ ὅλον σύστημα μίαν ὄψιν χαρακτηριστικῶς γνωσεολογικὴν, καθισταμένην ἐμφανῆ κυρίως εἰς τὸ πρῶτον του μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ «λογικὴ τοῦ ἀφηρημένου ὄντος», ἡ ἀποσκοποῦσα τὴν θεμελίωσιν τῆς παλαιᾶς ἀριστοτελικῆς λογικῆς, ἐννοεῖται ὡς πρωτόγονος καὶ ἀφηρημένη διαλεκτικὴ τοῦ λόγου, θεωρουμένου ὡς ἀπλοῦ ἀντικειμένου («τὸ ὁποῖον διαλέγεται πρὸς ἑαυτὸ»). Κατ' ἀκολουθίαν ἡ θεμελιώδης ἀντίφασις τῆς γνωσεολογίας ἀνακύπτει ἀπὸ τῶν πρώτων φράσεων. Πῶς ἀρχίζει ἡ

(1) G. G e n t i l e Sistema di logica come teoria del conoscere. 2a ἐκδ., 2 Τόμ. Bari, Laterza 1922—23.

ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς τοῦ ἀφηρημένου ὄντος; Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κρίσεως, περὶ διπλασιασμοῦ τοῦ νοήματος εἰς ὑποκείμενον καὶ εἰς κατηγορούμενον, ἵνα τὸ ἄμεσον καταστῇ ἔμμεσον, τὸ ἄμορφον πρᾶγμα ἀντικατοπτρισθῆ, φωτισθῆ, καταστῇ δυνατόν ἀντικείμενον σκέψεως. Ἀλλά, τοῦναντίον, θὰ ἔπρεπε τοιοῦτον νὰ εἶναι τὸ ἄμορφον πρᾶγμα καὶ πρῖν, ἔφ' ὅσον ἐγένετο περὶ αὐτοῦ λόγος, ἔφ' ὅσον ἐνεφανίσθη ὁπωσδήποτε ὡς ἀρνητικὸν στοιχεῖον ὀλοκλήρου συστήματος. Τὸ «πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό», δὲν εἶναι πλέον, ἐν προκειμένῳ, ἔξω τοῦ συνειδότος ἀλλά, ἀνακῦπτον ἐντὸς τοῦ συνειδότος, συνεπάγεται ὅλα τὰ γνωστὰ αὐτοῦ ἄτοπα.

Ἐν γένει ὁ τρόπος καθ' ὃν τίθεται τὸ πρόβλημα τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν δύο «λογικῶν» εἰς ἓν ἀνώτερον σύστημα εἶναι εἰς ἄκρον στερεός. Τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελεῖ συνακολουθίαν τοῦ καθαρῶ «ἐνεργισμοῦ» ἢ παρατήρησις ὅτι τὸ ἐγώ, ἐν τῇ συγκεκριμένῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, συνιστᾷ τὴν διαλεκτικὴν ἐνότητα τοῦ ἀπολύτου ἀπειρου καὶ τοῦ ἀπολύτου πέρατος. Πᾶν ὅ, τι ἤδη σκέπτομαι—καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἐννοηθῆ ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἐννοιαν τῆς ὀλότητος τῆς παρουσίας συνειδητῆς μου γνώσεως—εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐν τι καὶ δὴ ἐν τι ποιοτικῶς καθωρισμένον, διακρινόμενον ὡς τοιοῦτο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν εἶναι καὶ ἀρῆναι ἔξω αὐτοῦ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι ἕτερον ὡς πρὸς αὐτό, Ἐξ ἄλλου τοῦτο τὸ ἕτερον, τὸ διάφορον, ἔφ' ὅσον πρὸς διακαθωρισμὸν αὐτοῦ περιεχομένου τοῦ ἰδίου μου κόσμου, τὸ σκεφθῆ ὡς κατ' ἀνάγκην ἐνυπάρχον τῷ συνειδότι, ἐμφανίζεται μὲ τὴν σειρὰν του, διακαθωρισμένον καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς προηγουμένην ἕτερότητα. «Etwas wird ein Anderes, aber das Andere ist selbst ein Etwas, also wird es gleichfalls ein Anderes, und sofort ins Unendliche». (Ἐν τι γίνεται ἕτερον, ἀλλὰ τὸ ἕτερον εἶναι καὶ αὐτὸ ἐν τι, ἐπομένως γίνεται ἐπίσης ἕτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς εἰς τὸ ἄπειρον). Οὕτω γράφει ὁ Hegel, βλέπων εἰς τὴν σχέσιν ταύτην μόνον τὸ κακὸν καὶ ἀρνητικὸν ἄπειρον («die schlechte oder negative Unendlichkeit») (1), καθότι ἀντιλαμβάνεται τὴν διαλεκτικὴν ταύτην κίνησιν, ὡς βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν λογικῶν στοιχείων πρὸς πάντοτε εὐρυτέρας θέσεις, ἐν τῷ κύκλῳ μιᾶς ἀντικειμενικῆς γνωσεο-

λογίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τοῦναντίον, θεωρούμενον τὸ ἄπειρον τοῦτο ἐκλαμβάνεται κατ' οὐσίαν ὡς τὸ μόνον νοητὸν ἄπειρον τοῦ ὑποκειμένου, ἔφ' ὅσον καταστῇ φανερόν, ὅτι ἄπειρον, ἀντικειμενικῶς νοούμενον, ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἀντίκρυσιν, διότι, ὡς νοούμενον, εἶναι καθωρισμένον καὶ συνεπῶς πεπερασμένον. Τὸ ἄπειρον τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν συνείδησιν, ὅτι οἰαδήποτε θέσις τοῦ λόγου ἢ τοῦ ἰδίου μου κόσμου, καθωρισμένη καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑποθέτουσα ἕτερότητα ἔξω ταύτης, δύναται μὲν νὰ ὑπάρχη ἐν τῇ τοιαύτῃ διαλεκτικῇ τοῦ «ἐν ἑαυτῷ» καὶ «ἔξω ἑαυτοῦ», τῆς θέσεως καὶ ἀντιθέσεως, ἀλλὰ μόνον ἔφ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι ἀπανταχοῦ παρών, διὰ νὰ σκεφθῆ ἕκαστον σχετικὸν ὄρον, ὁ λόγος ὁ ὁποῖος δὲν δύναται ποτέ, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ καὶ νὰ εὐρεθῆ ἐν λογικῇ σχέσει πρὸς τι, καὶ τὸ ὅποιον, ὡς ἀπόλυτον ὑποκείμενον, δὲν εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ λόγος. Ὡστε δύναται πέρας καὶ ἄπειρον ἐν τῷ συνειδότι νὰ συμπέσωσι πρὸς τὰς παλαιὰς ἐννοίας τοῦ καθαρῶ ὑποκειμένου καὶ τοῦ καθαρῶ ἀντικειμένου, ἀρκεῖ ἢ διαλεκτικῇ ἀλληλαναφορᾷ των νὰ μὴ προσλάβῃ χαρακτῆρα γενεσιουργικὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον, ἔφ' ὅσον κατενοήθη ὅτι τὸ ἐν δὲν ζῆ συγκεκριμένως παρὰ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἄλλου, ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμία χωρισμοῦ, ἔφ' ὅσον τοῦτέστι αὐτὸ τὸ ἄπειρον δὲν γινώσκει ἑαυτό—δὲν ζῆ τὴν ζωὴν του, εἰ μὴ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ συνειδήσει τοῦ πέρατος, δηλαδή ἐν τῇ αἰωνίᾳ πλοκῇ τῶν καθωρισμῶν καὶ τῶν πρὸς ἕτερον ἀναφορῶν τοῦ περιεχομένου τῆς σκέψεως, τὸ ὅποιον περιεχόμενον εἶναι πάντοτε αὐτὴ αὐτὴ ἢ σκέψις. Ὅθεν περὶ τοῦ a priori τοῦ καθαρῶ ὑποκειμένου δὲν θὰ γίνεται τοῦ λοιποῦ λόγος, εἰμὴ ὑπὸ μορφήν ἀποκλείουσαν ἀπολύτως οἰανδήποτε ἐννοιαν γενετικῆς ἢ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρονικῆς προτεραιότητος, τῆς ἐνότητος τοῦ «ἐγώ» καὶ τοῦ κόσμου μὴ ἐννοουμένης παρὰ ἐν τῷ ἀπολύτως ταυτοχρόνῳ τῆς ἀχρόνου ἐνεργείας τοῦ συνειδότος. Καὶ οὕτως ἐπιστρέφωμεν εἰς τὴν ἀρχικὴν διατύπωσιν τοῦ ζητήματος, ὅτι εἶναι ἀνάρμαστον διὰ τὴν νέαν διαλεκτικὴν τοῦ «ἐνεργισμοῦ» τὸ τοιοῦτον γνωσεολογικὸν περίβλημα καὶ ὅτι ἢ διαλεκτικῇ, καθ' ἣν τὸ ὑποκείμενον γεννᾷ τὸ ἀντικείμενον, ἵνα ἔπειτα τὸ ἀπαρροφήσῃ ἐν ἑαυτῷ, δὲν εἶναι κατὰ βᾶθος, ἐξαιρέσει μερικῶν ἐγγελιανῶν ἀπηχήσεων, τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ ἀντιστροφή τῆς πραγματιστικῆς γνωσεολογικῆς δοξασίας, καθ' ἣν τὸ ἀντικείμενον ὡς πρὸς τὴν γνώσιν αὐτοῦ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ὑπο-

(1) Enzyklopädie § 98 κ. ε.

κειμένου—περιλίπτει, κατ' ἀκολουθίαν ὁ «ἐνεργισμὸς» εἰς ἀντιφάσεις ὁμοίας πρὸς τὰς εἰς πᾶσαν γνωσεολογικὴν προσπάθειαν ἐνυπαρχούσας.

Τῇ ἀληθείᾳ, τί δύναται νὰ σημαίῃ τὸ ὑποκείμενον, ὡς στοιχεῖον τῆς διαλεκτικῆς; Μόνον ἢ τελευταία αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀληθὲς ὑποκείμενον καὶ τὸ ἄλλο, τὸ νομιζόμενον ὑποκείμενον, θὰ ἔπρεπε νὰ νοεῖται ὡς στοιχεῖον τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ ὑποκειμένου, ἐνῶ ἢ ἰδίᾳ ἢ διαλεκτικῇ δὲν θὰ νοεῖται ποτὲ ὡς ἀφηρημένον στοιχεῖον. Τὸ «ἐγώ», ὡς ἀρχὴ τῆς διαλεκτικῆς, δὲν δύναται νὰ γίνῃ καὶ στοιχεῖον ταύτης. Ἡ δὲ διαλεκτικὴ πραγματοποιεῖται ὡς νόμος τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, τοῦ πέρατος αὐτῆς, ἐκείνου τὸ ὅποῖον, ὡς ἐλέχθη ἤδη, δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐν αὐτῷ τῷ ἐγῶ ἀντικείμενον καὶ ὅπερ πράγματι εἶναι ἢ αἰωνίως λειτουργοῦσα σχέσις τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς ἑτερότητας, τοῦ «ταῦτοῦ» καὶ τοῦ «ἑτέρου».

Ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν, τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρχῶν τῆς τε ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐγγελιανῆς διαλεκτικῆς δύναται τελείως νὰ λυθῇ, ἐφ' ὅσον συσχετίσωμεν τὰς χαρακτηριστικὰς διατυπώσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς ἑτερότητας, τοῦ «αὐτοῦ» καὶ τοῦ «ἑτέρου». Ἡ ἀριστοτελικὴ λογικὴ, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ της συστάσει μελετωμένη, καταδεικνύεται κατὰ τοσοῦτον ὀρθῇ ἢ ἐσφαλμένη, εἰς τὰς ποικίλας αὐτῆς θεωρίας περὶ κρίσεως καὶ συλλογισμῶν, καθόσον αὐτὰ στηρίζονται ἢ δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς σκέψεως πρέπει, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δι' ἧς γίνεται ἀντικείμενον σκέψεως, νὰ εἶναι πάντοτε «ταυτό», ἦτοι, ὅμοιον αὐτῷ ἑαυτῷ καὶ οὐδέποτε διάφορον αὐτοῦ. Πρόκειται τοῦτέστι περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ καθαρῶ νοητικοῦ ὀρισμοῦ, ἐξ οὗ μόνον κατὰ δευτέρον λόγον ἀπορρέει ἢ διανοητικὴ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντιφάσεως. Οὕτω, πᾶσαι αἱ μορφαὶ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, πᾶσαι αἱ ἐξ αὐτῶν ἀναπτυχθεῖσαι κατηγορίαι, αἱ ἐμμόνως παραμείναναι ἐρριζωμέναι εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν καὶ ὅταν πλέον αὕτη εἶχε προχωρήσῃ πέραν τῆς ἀφ' ἑαυτῆς πίστεως πρὸς τὰ σχήματα τοῦ συλλογισμοῦ, ἀποδεικνύονται ὡς μεταγενέστεροι ποιοτικοὶ προσδιορισμοί, καὶ μὲν χαρακτηριστικοί, ἀλλ' οὐδαμῶς οὐσιώδεις καὶ ἀποκλειστικοὶ τοῦ ἀπλοῦ νοητικοῦ ὀρισμοῦ τῆς σκέψεως, ὁ ὅποιος δὲν ἔχει, ὡς τοιοῦτος, εἰδικῶς γνωσεολογικὸν χαρακτήρα, διότι δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν μορφήν τοῦ σπειδότης ὡς πέρατος. Ἡ ἔννοια δὲ τοῦ «ἑτέρου», ἐρμηνευτικῶς ἀπαραίτητος διὰ τινὰ εἰδικὰ προβλήματα,

σχετικὰ πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀρνητικῶν κρίσεων, δὲν ἔχει ἐν τῇ ἀριστοτελικῇ λογικῇ ἀξίαν ἄλλην ἐκτὸς ἐκείνης ἣν προσλαμβάνει αὕτη, ὅταν τὸ «ἕτερον» θεωρεῖται ὡς «ταυτό» καὶ ἐφ' ὅσον καθίσταται καὶ τοῦτο, ἀντικειμενικῶς ἐξεταζόμενον, «ταυτό», (ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ρηθείσης ἐγγελιανῆς φρασεολογίας, καθ' ἣν πᾶν ἕτερον «Anderes ἀποκαλύπτεται ὡς ἐν τι, «Etwas». Ἐξ ἀνιθέτου πάλιν ἢ ἐγγελιανῆς λογικῆς ἔχει κατὰ τοσοῦτον ἀξίαν, καθ' ὅσον, κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς βάσιν, ἐμφανίζεται ὡς ἢ καθαρὰ ἐκδήλωσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερότητας, τοῦτέστι τῆς ἀπειρίας τοῦ «ἐγῶ», τῆς πραγματοποιουμένης ἐν αὐτῇ τῇ συνειδήσει τοῦ πέρατος ἐκάστου προσδιορισμοῦ αὐτῆς, ὅστις, ὡς ἐκ τούτου, ἐμπεριέχει καὶ τὸ στοιχεῖον τὸ «ἕτερον». Τὸ δ' «ἕτερον» τοῦτο ἔχει κύρος ὡς τοιοῦτο, ἐν τῇ καθαρῷ τᾷ ἐκδηλώσει τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ ὄχι ἐν τινι ἀντικειμενικῷ αὐτοῦ προσδιορισμῷ, ὅστις θὰ τὸ καθίστα ἀμέσως «ταυτό». Ὁλόκληρον τὸ ἐγγελιανόν σύστημα ἀποτελεῖ συνεχῆ ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερότητας, καθὼς συγχρόνως, καὶ τὴν περιοδικὴν μετάπτωσιν τοῦ «ἕτερον» εἰς τὸ «ταυτό», (καὶ μάλιστα, συχνάκις τὴν μετάπτωσιν εἰς τὰ σχετικὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ «ταύτου», τὰ ὅποια δὲν εἶναι παρὰ αἱ λογικαὶ κατηγορίαι τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Τοῦτο δὲ συντελεῖται κατὰ τοὺς εἰδικοὺς διακαθορισμοὺς τῶν στοιχείων τοῦ γίνεσθαι τοῦ «ἑτέρου» τούτου. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐγγελιανισμὸς ζῆ αἰωνίως ὡς ἀρχή, ἂν καὶ καταπίπτει ὡς σύστημα. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου θὰ καταστῇ τῷ ὄντι δυνατὴ, ἐπιγενομένως, ἢ ἐνδελεχῆς ἐρμηνεία τῆς ἐγγελιανῆς λογικῆς, ἢ ὅποια μάλιστα δυνηθῇ ἴσως νὰ παρακολουθήσῃ καλλίτερον τὴν πολύπλοκον ὁδὸν τοῦ ἱστορικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐγγελιανισμοῦ, ἀπὸ τῶν πρώτων θεολογικῶν συγγραφῶν μέχρι τῆς «Φαινομενολογίας» καὶ ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς «Ἐπιστήμης τῆς λογικῆς». Διὰ μέσου τῆς εὐρείας κινήσεως περὶ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τῆς δημιουργηθείσης ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἰδεοκρατίας, ἐπετελέσθη τοῦτο ἤδη, δι' ὅ, τι ἀφορᾷ τὴν ἀριστοτελικὴν λογικὴν καὶ πρόκειται νὰ γίνῃ δι' ὅ, τι ἀφορᾷ τὴν προαρριστοτελικὴν λογικὴν (1). Τοιαῦται προσπάθειαι ἀποδεικνύουσι καὶ ἱστορικῶς, ὅτι τὰ θεμελιώδη.

(1) Πρὸβλ. C. Calogero, I fondamenti della logica aristotelica, Firenze, Le Monnier 1927.

στοιχεῖα τῶν μεγαλυτέρων λογικῶν συστημάτων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ φιλοσοφικὴ παράδοσις τῆς Δύσεως, βαθύτερον θεωρούμενα, ἀποβάλλουσι τὸν ἐξωτερικὸν αὐτῶν γνωσεολογικὸν χαρακτήρα καὶ καταδεικνύονται ταῦτά πρὸς τὰ καθαρὰ στοιχεῖα τῆς ἐνεργείας τοῦ συνειδότος, τὰ ὅποια καὶ μόνον δύνανται νὰ ἀντιστῶσι εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ καθαρῶ «ἐνεργισμοῦ», συνάμα δὲ ἀποτελοῦσι τὴν καλυτέραν συμβολὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ «ἐνεργισμοῦ» ἀπὸ πάντων τῶν παλαιῶν στοιχείων τῆς εἰδικῆς γνωσεολογίας, τῶν ἐν αὐτῷ διατηρηθέντων. Τὰ δὲ παλαιὰ ταῦτα στοιχεῖα πράγματι συγκρούονται πρὸς τὴν νέαν καὶ ἀδιάλλακτον διδασκαλίαν αὐτοῦ, περὶ τοῦ συνειδότος ὡς καθαρᾶς «ἠθικῆς ἐνεργείας» (eticità).

III

Ἦδη ἐρωτᾶται ποίας ἀντιθέσεις καὶ ποίας ἀπορίας γεννᾷ μία τοιαύτη θεωρία τοῦ συνειδότος ὡς καθαρᾶς πρακτικῆς ἐνεργείας. Βεβαίως ἡ θεωρία αὕτη δὲν τίγεται ἀπὸ τὰς κατηγορίας περὶ κοινοῦ πραγματισμοῦ καὶ ἀλογισμοῦ, καθότι δὲν ἔχει τὸ συνειδὸς παρ' αὐτῷ ἕτερον λόγον, τοῦ ὁποῦ αὐτὸ τοῦτο συνειδὸς νὰ στερεῖται, ἐφ' ὅσον πᾶς δυνατὸς λόγος ἀπερροφήθη ἐν αὐτῷ καὶ δὴ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ οἵασδήποτε εἰδικῆς γνωσεολογίας, ἐνεργηθέντος ἐν ὀνόματι τῆς βαθυτάτης καὶ ἀπείρου ὑποκειμενικῆς γνώσεως, τῆς μὴ δυναμένης νὰ ἀνεχθῆ προηγουμένους περιορισμοίς.

Οἱ αὐτοὶ μάλιστα θεμελιώδεις χαρακτηρισμοί, οἱ ἐμφανιζόμενοι καὶ εἰς τὴν καθαρὰν γνωσεολογικὴν κριτικὴν, ὡς οἱ μόνον οὐσιώδεις διὰ τὸ «ἐγὼ», τοῦτέστι ἐκεῖνοι καθ' οἷς τὸ «ἐγὼ» εἶναι ἀπείρον ὡς ὑποκείμενον καὶ πεπερασμένον ὡς ἀντικείμενον, θεωρούμενοι ἀπὸ τῆς νέας ταύτης ἐπόψεως, ἐν ἧ αἱ γνωσεολογικαὶ ἀξίαι δὲν ἔχουν ἀποκρουσθῆ, ἀλλ' ἔχουν μεταμορφωθῆ καὶ ἐπαληθεύσῃ, καταφαίνονται ἤδη ὡς οἱ ἀπλοὶ, ἀπολύτως οὐσιώδεις χαρακτηρισμοὶ τοῦ «ἐγὼ», ἵνα τοῦτο γνωσθῆ ὡς πρακτικὸν συνειδὸς, ὡς βούλησις. Πῶς θὰ εἶχον, τῷ ὄντι, βούλησιν, πῶς θὰ ἐφεινά πρὸς τι, θὰ ἐπεθύμουι, θὰ ἠγάπων τι, ἐὰν ἡ παροῦσα μου κατάστασις, ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς πείρας μου, δὲν ἦτο τόσον καθωρισμένον, ὥστε νὰ ἀφήνῃ νὰ συνυπάρχῃ μετ' αὐτοῦ ἕτερος διάφορος κόσμος, ὅστις ἀπέναντι τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τοῦ πρώτου νὰ ἐμφανίζηται ὡς

ἡ ὄνειρώδης εἰκὼν, τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐπιθυμίας, τὸ τείνον νὰ μεταβληθῆ εἰς πραγματικότητα καὶ ταυτοχρόνως, ἐὰν τόσον ἡ πραγματικότης ἐξ ἧς προέρχεται ἡ ἐπιθυμία, ὅσον καὶ ὁ ἰδανικὸς κόσμος πρὸς ὃν κατευθύνεται, δὲν περιείχοντο ἀμφοτέρω εἰς τὸ ἀπείρον εὖρος τῆς συνειδήσεώς μου, τὸ καθιστὸν τὴν συνύπαρξιν αὐτῶν, ἐν τῇ διαλεκτικῇ των σχέσει, δυνατὴν; Ἐὰν ἀντιθέτως προσθέσωμεν παραλλήλως εἰς τὸ ἀπείρον τοῦ συνειδότος καὶ τὸ ἀπείρον τοῦ περιεχομένου, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸν τελεολογικῶς νοούμενον θεόν, τὸν πλήρως κεκτημένον πάντα τὰ κατηγορήματα, καὶ ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ διακατέχει τὸ πᾶν, οὐδὲν πλέον ἔχει νὰ ἐπιθυμήσῃ ἢ νὰ πράξῃ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς συνειδὸς βουλούμενον καὶ πράττον, ὑποτιθεμένου ὅτι θὰ ἦτο πραγματοποιήσιμος ἢ παράλογος ἐν νοιολογικῇ προσπάθειᾳ ἐνὸς ἀμέσως ἀντικειμενικοῦ ἀπείρου. Τῇ ἀληθείᾳ, ἤδη εἰς τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος, ὁ θεῖος καὶ τέλειος ἔρως τοῦ Ἀγάθωνος ἔπρεπε διὰ νὰ ζήσῃ καὶ ἀγαπήσῃ, διὰ νὰ γίνῃ ἀληθῶς ἔρως, νὰ μεταμορφωθῆ εἰς ἀτελῆ καὶ δαιμόνιον σοκρατικὸν ἔρωτα, ὅστις ἴσταται μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τείνει ἐκ τῆς γῆς πρὸς τὸν οὐρανόν.

Οὕτω καθίσταται ἀντιληπτὸν, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ, ἡ ὁποία, διὰ τὴν καθαρὰν γνωσεολογικὴν κριτικὴν, ἐμφανίζεται, κατὰ τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά, ὡς ἡ ἐνότης τῆς αἰωνίας κινήσεως τοῦ «ταυτοῦ», καὶ τοῦ «ἕτερου», δὲν εἶναι, θεωρουμένη ἀπὸ τὸ πλεον συγκεκριμένον σημεῖον τοῦ πρακτικοῦ συνειδότος, τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ τῆς βουλήσεως, ὡς αἰωνίας δυναμικῆς σχέσεως τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ τέλους τῆς πράξεως. Ὑπόθεσις καὶ τέλος, πραγματικότης καὶ πρόγραμμα, ἀντίληψις τοῦ ὑπάρχοντος καὶ φαντασία τοῦ ἐπιθυμητοῦ, δὲν δύνανται βεβαίως νὰ θεωρηθῶσι ἀμφοτέρω in objecto, καθότι θὰ διεκινδύνευον νὰ καταστῶσι «ταῦτά» (ὅπως συμβαίνει καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ταυτὸν καὶ τὸ «ἕτερον», ἐφ' ὅσον θεωροῦνται καθ' ὅμοιον τρόπον), ἀλλὰ πρέπει, συνφθὰ πρὸς τὴν ἀκρογωνιαίαν ἀρχὴν τοῦ «ἐνεργισμοῦ», καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει θεωρία τοῦ συνειδότος, ἡ ὁποία δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ πραγματοποίησίς του, νὰ γνωσθῶσι ἐν τῇ ἀπολύτῳ καὶ συγκεκριμένῳ αὐτῶν ἐνεργείᾳ, ἐν ἧ ἐγκτεῖται ἡ διαλεκτικὴ ὁλοκλήρωσις τοῦ «ταυτοῦ» πρὸς τὸ «ἕτερον», ἐν τῇ ἐκδηλουμένῳ λειτουργίᾳ τοῦ συνειδότος, τὸ ὁποῖον δὲν μένει κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀκίνητον, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ, τείνει καὶ γενικῶς ζῆ. Διὰ τῶν

άνωτέρω σκέψεων, αὐστηρῶς συμφώνων πρὸς τὸν «ἐνεργισμὸν», παραμερίζονται πολλαὶ δυσκολίαι, αἵτινες ἀφ' ἑαυτῶν ἀνακύπτουν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Gentile. Ἄλλωσιε τὸ σύστημα τοῦτο ἕνεκεν τῆς, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχάς του, εἰσαγομένης ἐνότητος μεταξὺ λογικῆς καὶ ἠθικῆς, δὲν δύναται ἢ νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀπειρίας τοῦ ὑποκειμένου κατέναντι τοῦ ἀντικειμένου, ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, ἢ φ' ἢν γίνεται δεκτὴ ἢ ἀπόλυτος ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ὑποκειμένου, ἢ μὴ διακαθοριζομένη ὑπὸ στοιχείου τινὸς τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐνεφανίζετο ὡς ἀφευκτος προϋπόθεσις τῆς ἐνεργείας του. Οὕτω καταφαίνεται καὶ τὸ παράλογον τῆς ἐννοίας τοῦ, ὡς αὐτονόμου ἀρχῆς θεωρουμένου ἀντικειμένου, τοῦ ὁποσδήποτε γνωσεολογικῶς ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου ἐπενεργοῦντος. Ἄλλὰ ἀφ' ἑτέρου πῶς συνδυάζεται ἡ ἐννοία αὕτη τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, εἰς ἣν οὐδὲν ἐμπόδιον ἀντιτίθεται, πρὸς τὴν συγκεκριμένην ὑποκειμενικὴν μου ἐμπειρίαν, ἧς ἡ ἐνέργεια διακαθορίζεται ἀπὸ πλῆθος προϋποθέσεων καὶ ἐν μιᾷ λέξει ἀπὸ πᾶν ὅ,τι κοινῶς ἀποκαλεῖται ὑπάρχουσα πραγματικότης ἢ φύσις; Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸ πρόβλημα, προσφεύγοντες εἰς τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον, ἐν ᾧ διαγιγνώσκεται τὸ σύνολον τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ἀπείρου, θεωροῦντες τὸ ὑποκείμενον τοῦτο διάφορον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον πραγματοποιεῖται καὶ ἐπιστρέφοντες οὕτως εἰς τὴν παλαιάν ἐννοίαν τῆς θείας παγκοσμίου σκέψεως τοῦ Berkeley. Μία τοιαύτη ἐπιστροφή θὰ ἐσήμαινε πράγματι ἐγκατάλειψιν τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τοῦ «ἐνεργισμοῦ», καθ' ὃν καθαρὸν ὑποκείμενον εἶναι πάντοτε ἐκεῖνο ἐν τῷ ὁποίῳ τίθεται τὸ πρόβλημα καὶ τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ὁμιλήσῃ περὶ φιλοσοφίας, παρὰ μόνον ἀπολύτως, εἰς τὸ πρῶτον πρόσωπον τοῦ ἐνικοῦ.

Διὰ τὸν «ἐνεργισμὸν» λύεται ἡ διαφορὰ πράγματι ὅταν εἰς τὴν διαλεκτικὴν τοῦ γίνεσθαι ὡς γενέσεως (καὶ δὴ τοῦ ἀφρημένου ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον ἀπολύτως ἐλευθέρως δημιουργεῖ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀφρημένον ἀντικείμενον, ἵνα μετὰ ταῦτα καταστῆ ὑποκείμενον συγκεκριμένον) ὑποκατασταθῆ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ καθαρῷ γίνεσθαι, ἣν ἄνωτέρω ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἐξηγήσωμεν, ὡς τὴν μόνην πραγματικὴν βάσιν ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων λογικῶν τῆς ἱστορίας. Ἐν τῇ νῆα ταύτῃ ἀπόψει ἀφανίζεται, τῷ ὄντι, τὸ ἀφρημένον πρόβλημα ἐνὸς ὑποκειμένου, ὕπερ, διὰ πράξεως ἀπολύτως ἐλευθέρως, δημιουργεῖ ἐξ

αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἓνα κόσμον ὑπὸ μορφήν, ἧτις, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δὲν εἶναι παρὰ ἡ καθαρὰ καὶ ἀπλή ἀναστροφή τῆς δυναδικῆς καὶ θετικιστικῆς ἰδέας μιᾶς ἐξωτερικῶς ἐνεργούσης πραγματικότητος ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὑπὸ πνεῦμα γνωσεολογικὸν καὶ πρακτικόν, μορφήν ἐν ἣ παρκαμένει πάλιν ἄδικτος ἡ πεπαλαιωμένη σχέσις δημιουργοῦ πρὸς δημιουργήμα, ἐννοουμένη ὡς ἀντικειμενικὴ αἰτιώδης σχέσις. Διὰ τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τὸ πρόβλημα, καθ' ὃ τὸ ὑποκείμενον δέον νὰ δημιουργήτῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἴδιον αὐτοῦ κόσμον, καταντᾷ κωμικόν, διότι δὲν δύναται συγκεκριμένως νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸ παρὰ ὡς ὑποκείμενον ἤδη ἐνὸς κόσμου, ὃ ὁποῖος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ καθωρισμένον περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ κατ' οὐδένα λόγον δύναται νὰ ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ κόσμου του, διὰ τῆς λογικῆς καὶ χρονικῆς διακρίσεως, τῆς ἀναγκαίας διὰ πᾶσαν πρὸς τὸν κόσμον αἰτιώδη σχέσιν.

Ἄλλ' εἶν ἡ συγκεκριμένη πρακτικὴ διαλεκτικὴ δὲν ἀντιστοιχεῖ παρὰ εἰς τὸ ἀπαυστον γίνεσθαι τοῦ ἰδίου περιεχομένου, δηλαδὴ εἰς τὴν ὑπαρξιν μιᾶς δεδομένης καταστάσεως τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς μεταβολὴν αὐτῆς, πῶς θὰ ἠδύνατο αὕτη ἡ αἰωνίως πρὸς μεταμόρφωσιν ἐνεργοῦσα τάσις νὰ πραγματοποιηθῆ, εἴαν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲν ἔζη αἰωνίως ἐνεργὸς ἐν τῇ συνειδήσει, ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, καὶ ἡ κατάστασις ἐφ' ἧς δέον ἢ μεταμόρφωσις αὕτη νὰ ἐκτελεσθῆ.

Ὁ μέγιστος τῶν θεῶν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ γιγαντωδέστερα καὶ τὰ μεγαλειωδέστερα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παντοδυναμίας του· τοῦτο μόνον, κατ' οὐδένα τρόπον, δύναται νὰ κατορθώσῃ· νὰ ἐκφύγῃ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν αἱ πράξεις εἶναι ὡς πρὸς αὐτὸν δυνατὰ μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἐνήργησεν εἰσέτι ταύτας, μόνον ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἐν αὐτῷ πραγματικότης ἀπὸ τῆς ὁποίας τείνουν νὰ διακριθῶν καὶ νὰ ἀπομακρυνθῶν. Συνεπῶς διὰ τὴν ἐννοίαν τῆς βουλήσεως, ὅρος ἀναπόφευκτος εἶναι τὸ δεδομένον, ἐφ' οὗ πρόκειται ἡ βούλησις νὰ πραγματοποιηθῆ. Ὁμοίως εἶναι ἀδύνατον νὰ σκεφθῶμεν συγκεκριμένην τινα μεταβολὴν, ἄνευ ἐκείνου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον ἢ μεταβολὴ ἐπέρχεται, ἢ, ἐν μιᾷ λέξει, νὰ σκεφθῶμεν τὸ «ἕτερον» χωρὶς τὸ «ταῦτό».

Ἄλλὰ μήπως ἡ ἀνάγκη τῆς προϋποθέσεως ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐνέργειάν μου, δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῆς ὑπαρχούσης πραγματικότητος, ἧτις ὡς τοιαύτη διακρίνεται διὰ τῆς ἀτέγχτου στερεότητος τῆς ἀπὸ τὸν κυματώδη κόσμον τῆς φαντασίας

καὶ τοῦ πόθου ; Οὕτως ἡ στερεὰ φυσικὴ πραγματικότητα, ὡς εἰκός, μὴ δυναμένη νὰ εἶναι παράλογον «δεδομένον» παρεχόμενον μοι ἔξωθεν ὑπὸ «νοουμένου» τινός, δὲν εἶναι ἐπίσης σημεῖον πτωχίας τοῦ πεπερασμένου ὑποκειμένου ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἀπόλυτον κράτος ἐνὸς καθολικοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' ἀπλῶς ὅρος ἀπαραίτητος τῆς βουλήσεώς μου, τῆς συγκεκριμένης πρακτικῆς ζωῆς τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου. Ὅθεν μόνον δι' αὐτοῦ δύναται τις νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαφορὰν τῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ τῆς φαντασίας, τῆς ἀληθοῦς ἀπὸ τῆς φανταστικῆς πραγματικότητος, πρᾶγμα ἀνέφικτον διὰ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀφρημένου ἀντικειμένου τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Ἐν τῷ ὄντι ἔσωτέρα τις λεπτομερὴς ἀνάλυσις ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τῇ ἀριστοτελικῇ λογικῇ θὰ ἀποβῆ πάντοτε ματαία διὰ τοὺς συλλογιστικούς σκοποὺς πᾶσα προσπάθεια ἀξιολογικῆς θεμελιώσεως τῶν καθαρῶν ὄντολογικῶν κρίσεων καὶ διακρίσεως τῶν προτάσεων, κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀντικειμενικῆς αὐτῶν πραγματικότητος (τῆς κατηγορηματικῆς ἢ τῆς δυνατικῆς ἢ τῆς ἀναγκαίας) ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τροπικῶν συλλογισμῶν.

IV

Μέχρι τοῦδε ἠθελήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐν ὀλίγοις τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς νεωτάτης ἰταλικῆς φιλοσοφίας, τὸ ὅποιον δύναται νὰ συνοψισθῇ ἐν τῇ φαινομενικῶς παραδόξῳ διατυπώσει, τοῦ ἀπολύτου ἀποκλεισμοῦ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀναγνωρίσει τῆς γνώσεως ἠθελήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐπίσης τὴν χαρακτηριστικὴν μορφήν καθ' ἣν, ἀπὸ ἀπόψεως αὐστηροῦ ὑποκειμενισμοῦ, πραγματοποιεῖται ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν ἀφρημένων γνωσεολογικῶν προβλημάτων εἰς τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ πρακτικοῦ συνειδότος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν ἐν προκειμένῳ, συνεχίζοντες περαιτέρω νὰ ἐρευνήσωμεν, πῶς, ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου, δύναται νὰ λυθῶσι μία πρὸς μίαν αἱ ἀπορίαι εἰς τὰς ὁποίας προσκρούει ἡ θεωρία τοῦ «ἐνεργισμοῦ» εἰς τὸ σημερινὸν σημεῖον τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Μόνον τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ δύο σπουδαιότεραι ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ «ἐνεργισμοῦ», αἱ πλήττουσαι τὸν Solipsismus ἀφ' ἐνὸς καὶ τὸν Immoralismus ἀφ' ἑτέρου, δύναται καὶ αὐτὰ νὰ ἀντικρουσθῶσι, ὅταν δὲν φοβηθῶμεν νὰ προσδώσωμεν εἰς τὴν

ἐννοιαν τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, αὐστηρὰν καὶ ἀδιάλλακτον μορφήν χωρὶς τὰς παλαιὰς διακυμάνσεις καὶ τοὺς δισταγμούς. Χρειαζέται πολὺ ἐργασία τὴν σήμερον ἐν Ἰταλίᾳ, ἰδιαιτέρως μεταξὺ τῶν νέων σπουδαστῶν τῆς φιλοσοφίας, διὰ τὰ ἐπιτευχθῆ ὁ συμβιβασμός, ἀφ' ἐνὸς τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐνεργισμοῦ» καὶ τῆς ἀπολύτου ἐνότητος τῆς συγκεκριμένης ἐνεργείας τοῦ συνειδότος, τῆς πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην συγκρινομένης ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἀφρημένον πρακτικὸν νόμον τῆς διανοίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ ζωηροῦ ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀποτελοῦντος καὶ τούτου γνώρισμα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», ὅστις καὶ σκανδαλίζεται ἀπὸ τὴν περὶ ἀτομικῆς καὶ οἰκονομικῆς βουλήσεως θεωρίαν τοῦ Croce. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε προβαίνει διὰ μέσων ὅρων καὶ συμβιβασμῶν· καὶ ὁ «ἐνεργισμός» δὲν θὰ κατορθώσῃ σοβαρῶς νὰ λύσῃ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ πρόβλημα, παρὰ ὅταν διαφυλάξῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀτομικιστικὸν του χαρακτήρα, διαλευκαίνων τὰ ζητήματα εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πᾶσα παλαιὰ ἠθικὴ δοξασία νὰ μένῃ ἀοπλος ἀπέπεναντί του. Καὶ τότε θὰ ἴδῃ ὅτι, θεμελιῶν ἐν τῷ καθαρῷ ὑποκειμενισμῷ τὰς ἰδίας του ἠθικὰς ἀξιώσεις, φθάνει, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ παράλογως τοῦ ὑποκειμένου τούτου, εἰς τὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐνέργειᾳ λύσιν τῆς δυσκολίας τοῦ προβλήματος τοῦ solipsismus.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἀναδημιουργίαν καὶ μεταμόρφωσιν τῶν προβλημάτων, ἀποτελοῦσαν, ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι, τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ «ἐνεργισμοῦ», πολλὰ εἶναι τὰ πρὸς ὑπερνίκησιν ἐμπόδια, κυρίως λόγῳ τοῦ πλοῦτος τῶν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Croce ἐμπεριεχομένων στοιχείων.

Τὸ γεγονός τοῦτο κατέστησε τὸ πρόβλημα τοῦ θεωρητικοῦ συμβιβασμοῦ τῶν δύο μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς ἰταλικῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος μας ἀντικείμενον σοβαρῶν διενέξεων, ὡς ἐὰν οἱ φιλοσοφικοὶ συμβιβασμοὶ ἐπιτυγχάνωνται διὰ τῆς στασιμότητος καὶ οὐχὶ διὰ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως. Ἐν τῷ ὄντι ἐὰν αἱ θεμελιώδεις συστηματικαὶ γραμμαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Croce δὲν δύναται ν' ἀντιστῶσι εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ «ἐνεργισμοῦ», δύναται τις ἐξ ἄλλου νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ εἰδικῇ θεωρίᾳ, ἡ ὁποία νὰ μὴν εἶναι δοθῆ καὶ νὰ μὴν ἀξίξῃ νὰ πραγματοποιηθῇ ἢ νὰ μετουσιωθῇ. Αἱ θεωρίαι τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς ζωῆς, τοῦ δικαίου, τῆς ἐπιστήμης, ἐν μιᾷ λέξει ἡ θεωρία τῆς ἱστορίας καὶ τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἀποτελοῦν ζητήματα, τὰ ὁποία ἀνακύπτουν ἐνώπιον τοῦ ἐνεργι-

σμοῦ καὶ τὰ ὅποια οὕτως πρέπει εἰδικῶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ διὰ νὰ καταστήσῃ ἐμφανῆ τὴν θεωρητικὴν του ἀξίαν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐνδιαφέρουν κυρίως τοὺς Ἴταλοὺς σπουδαστὰς· οἱ ἄλλοδαποί, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν προγράμματα, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι καλλίτερον ἔχει ἤδη ἐπιτελεσθῆ, ἐνδείκνυται νὰ γνωρίσουν τὰς θεμελιώδεις μόνον ἀπόψεις τῆς θεωρίας τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τῆς ἀπολύτου ἐνυπαρξίας τοῦ ὄντος εἰς συνειδὸς (*immanentiis*) ἐν τῇ ὁποίᾳ σήμερον κινεῖται ἡ ἰταλικὴ φιλοσοφικὴ σκέψις.

Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

1.—Δύο ὑπῆρξαν τὰ ἐξωτερικὰ καὶ πρὸς ὠρισμένας προσωπικότητας συνδεδεμένα ὁρηκτῆρια τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ: ὁ *Herder* καὶ ὁ *Kant*. Ἐὰν ὁ δεύτερος συνεδέθη δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπεστάσεώς του πρὸς τὸν λεγόμενον «κριτικὸν» ἰδεαλισμὸν, ὁ πρῶτος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς κατευθύνσεως ἐκείνης, ἡ ὁποία, συνδεθεῖσα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν *Schelling* καὶ *Schleiermacher* καὶ πρὸς τὴν ἱστορικὴν σχολὴν τοῦ δικαίου (ἰδίᾳ πρὸς τοὺς *Savigny* καὶ *Puchta*), δέον νὰ ὀνομασθῆ «*ῥωμαντικὸς*» ἰδεαλισμὸς (1).

Ἡ κίνησις τοῦ ῥωμαντικοῦ ἰδεαλισμοῦ, κίνησις ἐξελιχθεῖσα παραλλήλως καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς γερμανικῆς ποιήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς «κοινωνιοπλαστικῶς» ἐκδηλωθείσης πολιτικῆς ῥωμαντικῆς κινήσεως (2), ἐνεφανίσθη καὶ ἐξετιμήθη μέχρι τοῦδε κυρίως ὡς κίνησις ἀναχαιτίσασα τὴν δυτικὴν λογοκρατίαν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ὑπῆρξεν ἡ ἐξωτερικῶς ἐνκρινεσπότη τῶν ἐκδηλώσεων τῆς σχέσεως τοῦ ἰδεαλισμοῦ πρὸς τὴν δυτικὴν λογοκρατίαν. Ὁ ἀναφυεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἀγὼν μεταξὺ *Savigny* καὶ *Thibaut*, ἀγὼν, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία δὲν ἀνεφέρετο ἀπλῶς εἰς τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, ὑπῆρξε χαρακτηριστικὸς διὰ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ῥωμαντισμοῦ καὶ λογοκρατίας.

(1) Πρὸβλ. σχετικῶς: *Erich Rothacker*, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Tübingen 1920, σ. 67 κ. ἑ.

(2) Πρὸβλ. *Paul Joachimsen*, *Zur Psychologie des deutschen Staatsgedankens*, ἐν «Die Dioskuren», I, München 1912, σ. 139.

Ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τούτου τοῦ Herder ἐμφανίζεται ἤδη ὑπερνικηθεὶς—ὡς ὀρθῶς τονίζει καὶ ὁ Wilhelm Windelband—ὁ «ἀνθιστορικός» τρόπος τοῦ διανοεῖσθαι, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτήρισε τὴν ἐποχὴν τοῦ διαφωτισμοῦ (1). Ἡ ἐνσαρκωθεῖσα βεβαίως ἐν τῷ ῥωμαντικῷ ιδεαλισμῷ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἀνθιστορικότητος τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀνθιστορικότητος, ἥτις, ἀν καὶ δυτικῆς προσελεύσεως, εὔρε τέλος ἐν Γερμανίᾳ ἀκριβῶς ὡς ὑποστηρικτὴν τῆς τὸν συνδητοποιήσαντα τὴν διδασκαλίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου φιλόσοφον Chr. Wolff (2), ὡδήγησεν—ὡς ἦτο φυσικὸν—εἰς τὸ ἀπολύτως ἀντίθετον ἄκρον. **Ἡ πλήρης ἀνθιστορικότης μετεστράφη εἰς ἀπολυτοποίησιν τῆς ιστορίας.** Τὸ παράδοξον μάλιστα εἶναι, ὅτι τὴν ἀπολυτοποίησιν ταύτην ἐδίδαξαν κυρίως οὐχὶ οἱ καθ' αὐτὸ ἱστορικοί, ἀλλ' ὁ φιλόσοφος Schelling, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ πρόσωπον εὔρε τὴν μεταφυσικὴν ἀποκρυστάλλωσιν αὐτοῦ ὁ ῥωμαντικὸς ιδεαλισμὸς.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔσκησεν ὁ ῥωμαντικὸς ιδεαλισμὸς ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένων ἐπιστημῶν, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν, ὅπως ὀρίσωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν διαφορὰν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κριτικοῦ ιδεαλισμοῦ.

Ὁ κριτικὸς ιδεαλισμὸς ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὸ συνειδός, ἀνεξάρτητον ὄν ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ πέραν πάσης ἐμπειρίας κείμενον, ἐπιδέχεται ἰδίαν κριτικὴν, κριτικὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἐν αὐτῷ a priori δεδομένων ἀρχῶν. Τοῦτο ἀνταποκρινόμενον καὶ πρὸς τὰς θεμελιώδεις γραμμάς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, σημαίνει, ὅτι ὁ λόγος, προσερχόμενος εἰς τὴν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κινουμένην πραγματικότητα, εἶναι a priori καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐφωδιασμένος διὰ τῶν ἀρχῶν, δι' ὧν «περαίνεται» (κατὰ τὴν Πλατωνικὴν ὀρολογίαν), δηλ. συλλαμβάνεται καὶ προσδιο-

ρίζεται τὸ τὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦν ἀπειρον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν: ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ὑπιορθεύει εἰς τὴν πραγματικότητα τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς, διαμορφῶνων ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχῶν, αἰτινες, ἔξω τοῦ χρόνου κείμεναι, ἀποτελοῦν ἀρχὰς ἀπολύτους καὶ ἀπόλυτον ἰσχὺν κεκτημένας. Ὡς ἐκ τούτου χαρακτηρίζεται ὑπὸ τινῶν ὁ «κριτικὸς» ιδεαλισμὸς, ἐν τῇ μορφῇ, ὑφ' ἣν ἐμφανίζεται οὗτος παρὰ Kant καὶ Fichte, ὡς «ὑποκειμενικός» ιδεαλισμὸς (3).

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν κριτικὸν ιδεαλισμὸν, ὁ «ῥωμαντικὸς» ιδεαλισμὸς ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἱστορίαν καὶ ἱστορικοποιεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτορον τὸ συνειδός τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀπολυτοποίησις τῆς ἱστορίας; Αὕτη καθίσταται δυνατὴ κατὰ δύο διαφόρους τρόπους: α) θεωρουμένης τῆς ἱστορίας ὡς προεκτάσεως ἀπλῆς τῆς φύσεως, δηλ. δι' ἀπολυτοποίησεως τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, καὶ β) διὰ τῆς ἀντιστρόφου διαδικασίας, δηλ. θεωρουμένης τῆς φύσεως ὡς προεκτάσεως τῆς ἱστορίας. Ὁ πρῶτος τρόπος ἀπολυτοποίησεως τῆς ἱστορίας, τρόπος χαρακτηρίζων τὰς ἐκ φυσικοκρατικῶν ἀρχῶν ὁρμωμένας θεωρίας, ὑφ' ἧς ὑπάγεται αὐτὸς οὗτος ὁ ψυχολογισμὸς, εἶναι τελείως ξένος πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ ῥωμαντικοῦ ιδεαλισμοῦ. Καὶ ὅπου ἀκόμη πιστοποιεῖται σύμπτωσις ἀπόψεων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν φυσικοκρατικῶν κατευθύνσεων, σύμπτωσις, ἡ ὁποία, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐξεδηλώθη κυρίως ἐν τῇ ὀργανολογίᾳ, ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς πραγματικὴ. Ὁ ῥωμαντικὸς ιδεαλισμὸς ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἱστορίαν οὐχὶ διὰ τῆς ὑπαγωγῆς καὶ ταύτης ὑπὸ τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς φύσεως ὑπὸ τὴν ἱστορίαν. Αὐτὸς εἶναι ἄλλως τε καὶ ὁ γνήσιος τρόπος ἀπολυτοποίησεως τῆς ἱστορίας.

Ἡ ὑπαγωγή τῆς φύσεως ὑπὸ τὴν ἱστορίαν δὲν σημαίνει ἄλλο τι εἰ μὴ ὑπαγωγήν τοῦ παντός ὑπὸ τὸ ἐλευθέρως, συγχρόνως ὅμως οὐχὶ αὐθαίρετως, ἀλλ' ὀργανικῶς δημιουργοῦν Ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἡ πανθεϊστικὴ στροφή τοῦ ῥωμαντισμοῦ ἐταύτισε πρὸς τὴν τελεολογικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὀργανικοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐνότης λόγου καὶ

(1) Wilhelm Windelband, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, Tübingen 1921, σ. 445.

(2) Περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς σημασίας του ἐν σχέσει πρὸς τὴν σχολὴν τοῦ φυσικοῦ δικαίου πρβλ. κυρίως: Lorenz v. Stein, Geschichte der sozialen Bewegung, München 1921, I, σ. 174 κ. ε.

(1) W. Windelband, op. cit., σ. 503.

φύσεως, πρὸς ἣν ἦτο, κατὰ τὸν Windelband (1), ἐστραμμένη ἢ ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας παρὰ Schleiermacher, σημαίνει οὐχὶ ἀπλῆν γνωσεολογικὴν ὑπαγωγὴν τῆς φύσεως ὑπὸ τὸν λόγον, ὡς ἐδίδαξε ταύτην ὁ Kant, ἀλλ' ἐξάρτησιν τοῦ παντὸς ἐκ τῆς *ιστορικῶς* δράσης δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ Schelling, ἐμφανίζει τὴν φύσιν ὡς τὸ *γιγνόμενον* *Ἐγώ*, ἀποκρουομένης οὕτω πάσης μηχανικῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως (2). Ὁλόκληρος ἡ πραγματικότητα, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπλῶς, δηλ. φυσικῶς πραγματικόν, ἐμφανίζεται οὐχὶ ὡς σύστημα, ἀλλ' «ὡς ἱστορία τοῦ γιγνομένου συνειδότης, ὡς βαθμιαία ἀνάπτυξις τῆς ἐνότητος συνειδότης καὶ περιεχομένου τούτου, φύσεως καὶ πνεύματος, ἰδεατοῦ καὶ πραγματικοῦ, ὡς ἱστορία τῆς παγκοσμίου αὐτοσυνειδήσεως», τῆς ἐξελέξεως ταύτης ἀποτελούσης «ἱστορίαν τῆς φύσεως ὡς διαμορφώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου, καὶ ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ὡς διαμορφώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ συνειδητοῦ (3)». Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ φυσιοκρατία ἐφαρμόζει τὴν μηχανικὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ὁ ῥωμαντικὸς ἰδεαλισμὸς ἐφαρμόζει τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως. Οὗτος ζητεῖ νὰ ἀνεύρη οὐχὶ μηχανικὰς αἰτίας, ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς φύσεως. Ὁ τρόπος αὐτὸς παρατηρήσεως τῆς φύσεως, ἀναγόμενος εἰς τὸν Spinoza, μετεβιβάσθη ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Goethe καὶ Herder εἰς τὸν ῥωμαντικὸν ἰδεαλισμὸν (4) καὶ εὔρε τὴν ὑπερτάτην μεταλογικὴν ἐκδήλωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ *μαγικῷ* ἰδεαλισμῷ τοῦ Novalis.

Ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου, ἐφ' ἧς ἐβασίσθη ἡ ῥωμαντικὴ ἰδεολογία, ἐνοήθη κυρίως ὡς ἐνέργεια *καλλιτεχνική*. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπέστη ὁ ῥωμαντισμὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς αἰσθητικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας τοῦ Schiller. Αὕτη αὕτη ἢ ὀρθοσκευτικὴ στροφή τοῦ ῥωμαντισμοῦ, ἥτις ἀφείλετο κυ-

ρίως εἰς τὸν Schleiermacher, δὲν ἐσήμαινεν εἰ μὴ το-νισμὸν ἀκόμη μεγαλύτερον τῆς καλλιτεχνικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Ἡ ὀρθοσκεία ἐνοήθη ὑπὸ τοῦ Schleiermacher ὡς καθαρῶς *αισθητικὴ* ἀναφορὴ τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν τοῦ σύμπαντος (1).

2. — Ἐκ τῶν ὀνομάτων, αἵτινα ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς διαφόρους κατευθύνσεις τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, δύναται εὐκόλως νὰ σχηματισθῇ εἰκὼν τις γενικὴ περὶ τοῦ μεγαλειώδους ἐκείνου πνευματικοῦ ὄργασμοῦ, ὅστις ἐσημειώθη ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ὄρθως παρατηρεῖ ὁ Windelband, ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη προσέκλεσεν ἀνθήσιν τοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία μόνον πρὸς τὴν περίοδον τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι δυνατόν νὰ παραβληθῇ. (2) Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν Γάλλων, ὅπως ἀγνοῶσιν ἢ περιφρονῶσι τὸ γερμανικὸν πνεῦμα, ὁ Saint-Simon, ζήσας ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν συμπατριωτῶν του εἰς τὸ φαινόμενον, ὅπερ αἰφνιδίως παρουσίασεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος (3). Ὅ,τι μάλιστα κυρίως συνέβαλεν εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι ἡ στενὴ συμμαχία, ἣν ἐμφανίζεται συνομολογήσασα ἡ *φιλοσοφία* μετὰ τῆς *ποιήσεως*. Ὡς κέντρον ὀλοκλήρου ἐκείνης τῆς λαμπρᾶς περιόδου ἐχρησίμευσεν ἡ *Βαϊμάρη*. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς σχεδὸν τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι σήμερον ἀναδειχθέντων Γερμανῶν φιλοσόφων ἐλησμόνησε *τὴν καθαρῶς ποιητικὴν καταγωγὴν τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς*.

3. — Ἴσως νομίση τις, ὅτι τὸ καθαρῶς φιλοσοφικόν, ποιητικόν καὶ ἀφρημένον περιεχόμενον τῶν κατευθύνσεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐπραγματεύθημεν, οὐδόλως θὰ ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰδικῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, ἢ ὅτι, ἐὰν ἐπέδρασε, θὰ ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτὰς καταστρεπτικῶς. Οὐδὲν σφαιρωτέρου τούτου. Αἱ διαφοροί

(1) W. Windelband, op. cit., σ. 509.

(2) Προβλ. W. Windelband, op. cit., σ. 504.

(3) Ernst Troeltsch, Die «deutsche historische Schule» ἐν «Die Dioskuren», I, München 1922, σ. 187 κ. ἑ.

(4) W., Windelband, op. cit., σ. 504.

(1) W., Windelband, op. cit., σ. 514.

(2) W. Windelband, op. cit., σ. 446.

3) Προβλ. σχετικῶς Lorenz v. Stein, op. cit. II., σ. 140

κινήσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἐκτός τῆς γενικωτέρας πνευματικῆς ἀνιθήσεως, πρὸς ἣν ἀμέσως συνεδυσάσθησαν, ἐτόνωσαν αὐτὰς ταύτας τὰς εἰδικὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας. Ἡ εὐεργετικότης τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐξεδηλώθη κυρίως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένων ἐπιστημῶν, ἀποκρυσταλλωθείσης τῆς βάσεως, ἀφ' ἧς ὠρμήθησαν ἔκτοτε αὐταί. Τὸν κυριώτατον μάλιστα καὶ ἀμεσώτατον ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ἔσχεν ἰδίᾳ ὁ ἀπὸ τοῦ *H e r d e r* ὠρμηθεὶς ῥωμαντικὸς ἰδεαλισμὸς, πρὸς τὴν πρώτην ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὁποίου συνεδέθη ἀμέσως ἡ λεγομένη «ἱστορικὴ σχολὴ τοῦ δικαίου», εἰς ἣν ὀφείλεται — δύναται τις νὰ εἴπῃ—ἡ θεμελίωσις τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ δι' αὐτῆς ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἀποκρυστάλλωσις κοινωνιολογικῶν προβλημάτων.

Πρὶν ἢ παρατηρήσωμεν εἰδικώτερόν πως τὴν ἱστορικὴν τοῦ δικαίου σχολήν, ἃς ἐπιτραπῆ εἰς ἡμᾶς, ὅπως εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς εἰδικῆς σημασίας, ἣν ἔσχε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καθαρῶς κοινωνιολογικῶν προβλημάτων ἡ ἐμφάνισις δύο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ῥωμαντικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τοῦ *S c h l e i e r m a c h e r* καὶ τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἀνευ πρωτοτυπίας τινὸς ἐμφανισθέντος καὶ τὰς θεωρίας τοῦ διδασκάλου του *S c h e l l i n g* μᾶλλον βλιψάντος *K a r l C h r. F r i e d r i c h K r a u s e*. Εἰς τὴν βαθυτάτην δημιουργικὴν διαίσθησιν τοῦ *S c h l e i e r m a c h e r* ὀφείλεται ἡ σύλληψις τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν τύπων τῆς «κοινότητος» καὶ «κοινωνίας» διαφορᾶς, διαφορᾶς, ἧς ἡ πιστοποιήσις ἀπετέλεσε μετὰ ταῦτα τὴν βάσιν τῆς κοινωνιολογικῆς θεωρίας τοῦ *Φερδινάνδου Τόπιεσις*. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀληθῆ «κοινότητα», θεωρεῖ ὁ *S c h l e i e r m a c h e r* βασιζομένην τὴν «κοινωνίαν» ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως ἀληθοῦς τινος «κοινοῦ» καὶ διεπομένην ὑπὸ ἀντιθέσεων (1). Ὅσον ἀφορᾷ τὸν *K r a u s e*, ἡ σημασία τούτου διὰ τὴν κοινωνιολογίαν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν διδασκαλίαν του περὶ τῆς σχέσεως κοινωνίας καὶ πολιτείας (2), διδασκαλίαν, ἣν ἐμφανίζεται συγγενῆς πρὸς τὴν

1) Προβ. *S c h l e i e r m a c h e r*, Versuch einer Theorie des geselligen Betragens, ἐν: Werke, Leipzig 1913, II, σ. 8 καὶ 9, κυρίως ὑποσ. 1.

2) Προβ. *E r n s t G r ü n f e l d*, Lorenz v. Stein und die Gesellschaftslehre, Jena 1910, σ. 149 κ. ἐ.

μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθεῖσαν θεωρίαν τοῦ *L o r e n z v. S t e i n* περὶ τοῦ κράτους ὡς μιᾶς τῶν μορφῶν, ἀφ' ἧς ἐκδηλοῦται ἡ ὑπαρξίς τῆς κοινωνίας (1).

4.— «Ὁ παλαιότατος καὶ σταθερώτατος ὑποστηρικτὴς τῆς ἱστορικῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου» ὑπῆρξεν, ὡς λέγει αὐτὸς οὗτος ὁ *S a v i g n y* (2), ὁ *H u g o*. Τὴν κυρίαν ὁμῶς ἀνάπτυξιν αὐτῆς ὀφείλει ἡ ἱστορικὴ τοῦ δικαίου σχολὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν *S a v i g n y*, ὅστις δικαίως θεωρεῖται ὡς ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν *P u c h t a*, ὅστις ἐπεχείρησε καὶ τὴν θεωρητικὴν θεμελίωσιν αὐτῆς.

Τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ῥωμαντικὸν ἰδεαλισμὸν δὲν ἐδικαιολόγησεν ὁ *S a v i g n y* θεωρητικῶς. Κατ' ἀρχὴν οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ *S c h e l l i n g* καὶ τοῦ *H e g e l* διαπαιδαγωγηθέντα φιλοσοφικῶς *P u c h t a*, δὲν ἠσχολήθη περὶ προβλήματα φιλοσοφικά. Καὶ ὅπου ἀκόμη ἐμφανίζεται ὁ *S a v i g n y* προβαίνων εἰς παρατηρήσεις στρεφόμενάς κατὰ τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ, αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ δὲν ὀφείλονται εἰς συνειδητὴν ἀντίθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Λέγων π. χ. ὁ *S a v i g n y*, ὅτι «τὸ δίκαιον δὲν κέκτηται ὑπαρξίν δι' ἑαυτὸ (*für sich*) (3)», στρέφεται συνειδητῶς μόνον κατὰ τῆς σχολῆς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἧς ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ δικαίου εἶναι ὑπὸ τοῦ λόγου ἢ ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπολύτως καὶ ἀμεταβλήτως τεθειμένον, οὐχὶ δὲ κατὰ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, καθ' ἣν μόνον ἡ μορφή τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ ὑπαρξίν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ὑπαγορευούσης ἐκάστοτε τὸ περιεχόμενον του πραγματικότητος (4). Εἰς ἀντιμετώπισιν θεωρητικὴν καὶ συνειδητὴν

(1) Προβ. *L. v. Stein*, op. cit. I, σ. 29 κ. ἐ.

(2) *F r i e d r i c h K a r l v. S a v i g n y*, Stimmen für und wider neue Gesetzbücher, Erste Beilage zu Savignys «Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Freiburg i. B., 1892, σ. 117.

(3) *S a v i g n y*, Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Freiburg i. B., 1892, σ. 18.

(4) Προβ. ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεμελιώδη διαφορὴν μεταξὺ φυσικοῦ δικαίου ὑπὸ τὴν παλαιάν μορφήν αὐτοῦ καὶ φυσικοῦ δικαίου, ὡς ἀντικαμ-

τοῦ προβλήματος τῆς διακρίσεως τῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου δὲν παρέβη ὁ Savigny. Πάντως, δεδομένου, ὅτι ὁ ἀγὼν του κατὰ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ᾤδηγησεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προσηλωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἱστορικὸν περιεχόμενον τοῦ δικαίου, ὁ χαρακτηρισμὸς τούτου ὡς ῥωμαντικοῦ ἰδεαλιστοῦ εἶναι πλήρως δεδικοιολογημένος. Ἄλλως τι—ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Rothacker (1)—ὄρισμένοι ἀντιλήψεις τοῦ Savigny, ὡς π.χ. ἡ περὶ νομοθεσίας γνώμη του, ὑπερβαίνουσι τὴ ὄρια τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ εἶναι δυνατόν, ἐξημευόμεναι οἷχι ἀπλῶς ἐξ ἐπόψεως νομικῆς, νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σύμβολα καὶ συμπτώματα βαθυτέρας τινὸς τάσεως καὶ δὴ τάσεως ἐπικυρούσης τὸν ἀνωτέρω γενόμενον χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ.

Ἡ θεμελιώδης καὶ κυρία ἔννοια, περὶ τὴν ὅποιαν ἐστράφησαν οἱ πνευματικοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ Savigny, εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀπροσώπου ἢ μᾶλλον ὑπερπροσωπικῆς δυνάμεως τοῦ **λαϊκοῦ πνεύματος**, ἡ ἔννοια τοῦ πρὸς ἑαυτὸ μόνον ἐστραμμένου καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ μόνον ὑφισταμένου καὶ τὴν ἀξίαν (δηλ. ἀξιολογικὴν ἰσχὺν) αὐτοῦ ἀντλοῦντος **ἱστορικοῦ συνειδότητος**. «Ἐκεῖ ἤδη», λέγει ὁ Savigny, «ὅπου κατὰ πρῶτον ἀπαντᾶται ἱστορία ὑπὸ πηγῶν ἐξηκριβωμένη, κέκτηται τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὄρισμένον χαρακτῆρα, χαρακτῆρα ἰδιάζοντα εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς ἰδιάζουσι εἰς αὐτὸν ἡ γλῶσσα, τὰ ἥθη καὶ τὸ σύνταγμα του. Αἱ ἐμφανίσεις αὗται δὲν κέκτῃται ὑπάρξεις κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ἰδιάτερα δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ ἐνὸς τούτου λαοῦ, δυνάμεις, αἷτιες, ἐν τῇ φύσει ἀρρήκτως ἠνωμένοι, εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀπλῶς τοῦ παρατηρητοῦ ἐμφανίζονται ὡς αὐθυπόστατοι ἰδιότητες. Τὴν εἰς ἀδιαίρετον ὅλον ἔνωσιν των προκαλεῖ ἡ κοινὴ πεποίθησις τοῦ λαοῦ, τὸ αὐτὸ εἰς πάντας αἰσθημὰ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος, δι' οὗ ἀποκλείεται πᾶσα σκέψις περὶ τυχαίας

καὶ αὐθαιρέτου γενέσεως αὐτῶν (1).» Ὀλίγαι φράσεις τοῦ Savigny περιέχουν τόσον χαρακτηριστικῶς διατετυπωμένας τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς, ὅσον αἱ ἀνωτέρω. Ἐξ αὐτῶν ἐξάγεται κυρίως τοῦτο: ὅτι οὐδὲν ὑφίσταται ἔξω ἢ ὑπεράνω τῶν ἱστορικῶν ἐμφανίσεων καὶ ὅτι οὐδεμία ἱστορικὴ ἐμφάνισις κέκτῃται πράγματι ἱστορικὸν χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν δημιουργικὴν συνείδησιν τοῦ ἀνωνύμου πλήθους, τοῦ λαοῦ, τοῦ ἔθνους. Ἱστορικὰς «ἀτομικότητας» ἀποτελοῦν οἱ τὸν Savigny μόνον οἱ λαοὶ (2). Ὡς ἐλέχθη ἤδη καὶ ἀνωτέρω, αἱ θέσεις αὗται τοῦ Savigny στρέφονται συνειδητῶς μόνον κατὰ τῆς λογοκρατίας τοῦ 10' αἰῶνος, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ὀποίου ἤρξατο, κατ' αὐτὸν, σκοτιζουσα τὴν Εὐρώπην τάσις τις ἀνθιστορικῆ, τάσις ἐστερημένη παντὸς «νοήματος» καὶ «αἰσθημάτων» διὰ τὸ «μεγαλεῖον καὶ τὴν ἰδιοτυπίαν ἄλλων ἐποχῶν» (3). Ἐν τῷ προκειμένῳ δὲν ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς αἱ ὑπερβολαί, εἰς ἃς ᾤδηγησε τὸν Savigny ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀπολύτου λογοκρατίας, ὑπερβολαί, ὡς π.χ. ἡ πλήρης ἀρνήσις τῆς ὑπάρξεως φυσικῶν προσώπων ὡς δημιουργικῶν ἀτομικότητων ἢ ἡ πλήρης καταδίκη τῶν κωδικοποιήσεων, αἱ ὅποιαι εἶναι, κατ' αὐτὸν, διὰ μὲν τὰς εὐτυχεῖς καὶ πλουσίας εἰς ζωὴν ἐποχὰς περιτταί (4), διὰ δὲ τὰς ἐστερημένας παραγωγικότητος ἐποχὰς ἀδύνατοι (5). Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα κυρίως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Savigny, καταπολεμῶν τὴν λογοκρατίαν, ὑποστηρίζει, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν, τὴν «**ὀργανικὴν**» ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας, ἀνάπτυξιν ἀρρομένην τὰς δυνάμεις αὐτῆς καὶ δὴ αὐτὰς ταύτας τὰς νομικὰς αὐτῆς μορφὰς ἐκ τῆς «κοινοῦτος τοῦ ἔθνους» (6). Εἰς τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς εὐκόλως

(1) Savigny, op. cit., σ. 5.

(2) Πρὸβλ. π.χ. Savigny, op. cit., σ. 5, συγκεκριμένως τὴν ἐπομένην ἀμέσως εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας φράσεις παράγραφον.

(3) Savigny, op. cit., σ. 3.

(4) Savigny, op. cit., σ. 20 καὶ 21.

(5) Savigny, op. cit., (Erste Beylage), σ. 110.

(6) Savigny, op. cit., σ. 98.

βάνεται τοῦτο ἡ κριτικὴ φιλοσοφία: *Κ. Δ. Τσάνσον*, Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, εἰς «Ἀρχαίων φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν», ἔτος Α', Τεύχος 1ον, Ἀθήναι 1929, σ. 82.

(1) Erich Rothacker, op. cit., σ. 45, ὑποσ. 8.

διαγιγνώσει τις τὴν ἰδεολογικὴν προέλευσιν τῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς μηχανικῆς κοινωνίας ἀντιταχθείσης ἰδέας τῆς ὀργανικῆς κοινότητος, ἰδέας, τὴν ὁποίαν τόσον στενῶς συνέδεσε πρὸς τὴν νεωτέραν κοινωνιολογίαν ὁ Ferdinand Tönnies.

Ἡ ἰδέα τῆς ὀργανικῆς κοινότητος καὶ τοῦ λαοῦ ὡς ὄντος ἀναλόγου πρὸς τὴν φυσικὴν ἀτομικότητα ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως συγγενῆς πρὸς τὰς ἰδέας, ἐφ' ὧν ἐβασίσθη ἡ καθαρῶς «νατουραλιστικὴ» *ὀργανολογία*, ὡς ἀνεπτύχθη αὐτῇ ἀπὸ τοῦ Spencer ἢ μᾶλλον ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Comte καὶ ἐντεῦθεν ἐν τῇ μετ' αὐτοὺς ἀποκρυσταλλωθείσῃ «ὀργανολογικῇ» σχολῇ. Ἡ συγγένεια ὅμως αὕτη εἶναι— ὡς ἐτονίσσαμεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω— ἀπλῶς ἐξωτερικὴ. Ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Ernst Troeltsch, ἡ πρὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τούτου τοῦ Savigny συνδεομένη, *ῥωμαντικὴ* ὀργανολογία εἶναι θεμελιωδῶς διάφορος τῆς βιολογικῆς ὀργανολογίας τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ θετικισμοῦ (1). Οἱ ῥωμαντικοὶ ἰδεαλισταὶ δὲν προέβησαν εἰς *βιολογικὰς* ἀναλογίας. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἔννοια τῆς «ὀργανικότητος» δὲν κέκτεται διὰ τοὺς ῥωμαντικοὺς χαρακτῆρα φυσικοεπιστημονικόν (2). Θὰ ἠδυνάμεθα μάλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς φυσικοκρατικῶς προσανατυλισμένους ὀργανολόγους εἶναι «ὀργανικόν», εἶναι διὰ τοὺς ῥωμαντικοὺς «μηχανικόν». Διὰ τοὺς νατουραλιστὰς καὶ θετικιστὰς «ὀργανικόν» εἶναι τὸ δυνάμενον νὰ ἀναχθῇ εἰς μηχανικὴν αἰτιότητα. Σχέσεις αἰτιότητος εἶναι αἱ θεμελιοῦσαι τὰς λεγομένας βιολογικὰς ἀναλογίας. Διὰ τοὺς ῥωμαντικοὺς ἀντιθέτως εἶναι «ὀργανικόν» ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον βασίζεται ἐπὶ ἀπροσώπου (ἢ ὑπερπροσωπικῆς) κοινότητος νοημάτων. *Αἱ ἀναλογίαι τῆς ῥωμαντικῆς ὀργανολογίας δομῶνται ἐξ «ἱστορικῶν» καὶ οὐχὶ «φυσικοεπιστημονικῶν» ἀρχῶν.* Κατὰ βίβθος εἰναι θελήσει τις νὰ ἀπαλλάξῃ τὰς περὶ λαϊκοῦ πνεύματος, ἔθνους, κοινότητος κλπ. ἔννοιαι τοῦ ῥωμαντισμοῦ παντὸς μεταφυσικοῦ καλύμματος, καλύμματος ὀφειλομένου εἰς τὴν ῥωμαντικὴν ἀπολυτοποίη-

σιν τοῦ ἐκάστοτε πληροῦντος αὐτὰς ἱστορικοῦ περιεχομένου, θὰ ἀνακαλύψῃ, ὅτι ὑπὸ τὸ αἰθρόμενον κάλυμμα δὲν ὑπάρχουν εἰ μὴ καθαρῶς κοινωνιολογικαὶ (ἐν τῇ αὐστηρῶς ἐπιστημονικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ) ἔννοιαι, δηλ. ἔννοιαι σχηματιζόμεναι διὰ τῆς γενικεύσεως ὁρισμένων ἱστορικῶς ἀντικειμενοποιηθέντων νοημάτων, αἵτινες μάλιστα εἶναι τόσον γενικαὶ καὶ στοιχειώδεις, ὥστε καθίστανται ἀπαραίτητοι δι' οἵανδήποτε ταξινόμησιν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Εἰς τὰς ἔννοιαι βεβαίως αὐτὰς προσεπίθην ὁ ῥωμαντισμὸς νὰ προσδώτῃ ὁρισμένας ἀξίας, χαρακτηρίσας μάλιστα ταύτας ὡς τοὺς δημιουργικοὺς παράγοντας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Τοῦτο ὅμως, ὡς καὶ πᾶν ὅ,τι ἐμφανίζεται ἐν τῷ ῥωμαντισμῷ ὡς μεταλογικόν καὶ μεταφυσικόν ὄχι μόνον δὲν ἐβλάψεν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ὠφέλησε, τονῶσαν ὁρισμένας εὐεργετικὰς (πάντως ἐξωεπιστημονικὰς) διαθέσεις, ἃς συναντῶμεν μετὰ ταῦτα, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Tönnies, συγκορυφουμένας εἰς τὸν ἀναπτυχθέντα σὺν τῷ χρόνῳ πόθον πρὸς κοινότητα (1).

5.— Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου ἡ καθαρῶς πολιτικὴ διάθεσις δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ῥωμαντισμοῦ, χαρακτῆρα, ὅστις κεῖται πάντως ἔξω τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν κριτηρίων αὐτῆς, δὲν εἶναι δυνατόν νῆ μὴν ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐξ ἐπόψεως αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς, ἡ ἱστορικὴ σχολὴ τοῦ δικαίου καὶ γενικῶς ὁ ῥωμαντισμὸς ἀπέδωσαν καρποὺς ἐξαιρετικῶς πολυτίμους. Παρὰ τὰς μεταλογικὰς ἀξίας, αἵτινες ἐβάρουν ἐπὶ τοῦ ῥωμαντισμοῦ, τὸ καθαρῶς ἱστορικὸν πνεῦμα αὐτοῦ, ἡ ἀγάπη, δι' ἧς περιέβαλε τὴν ὑπὸ τῆς λογοκρατίας παραμεληθεῖσαν ἱστορικὴν ζωὴν, ἠνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην ἀντικειμενικὴν καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν σύλληψιν καὶ κατανόησιν τῆς ἱστορίας (2). Ἐὰν δὲν προηγεῖτο ὁ ῥωμαντισμὸς, εἶναι ζήτημα, εἰν θὰ εἴχομεν σήμερον ἐπι-

(1) Ernst Troeltsch, op. cit., σ. 182.

(2) Ἡβλ. καὶ Hans Oppenheimer, Die Logik der soziologischen Begriffsbildung (Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte), Tübingen 1925, σ. 61.

(1) Ὁ πόθος πρὸς κοινότητα, πλὴν τῶν ἀναιδραστικῶν μορφῶν, εἶλαβε καὶ μορφὰς καθαρῶς κομμουνιστικὰς, ὡς ἀποδεικνύουν αἱ ἰδεολογικαὶ βάσεις τοῦ κομμουνισμοῦ τοῦ Gustav Landauer.

(2) Erich Rothacker, op. cit., σ. 157, ὑποσ. 1.

σιτήμην τῆς ἱστορίας, ὡς καὶ κοινωνιολογίαν ὡς ἐπιστήμην γενικεύουσαν τὴν ἱστορικὴν (δηλ. μικτὴν) πραγματικότητα. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοῦ θετικισμοῦ, ὡς ἐμφανίζεται αὕτη π. χ. παρὰ Comte, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας. Ὁ θετικισμὸς, τέκνον γνήσιον τῆς λογοκρατίας, δὲν μετεχειρίσθη τὴν ἱστορίαν εἰ μὴ μόνον διὰ νὰ τὴν παρηβιάσῃ, δηλ. διὰ νὰ τὴν ἐμφανίσῃ ὡς τείνουσαν οἶονεὶ «φυσικοεπιστημονικῶς» πρὸς τὰ καθεστῶτα τοῦ μέλλοντος, ἅτινα ἕκαστος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ θετικισμοῦ «ἀντιθετικώτατα» ὠνειρεύετο. Τοιοῦτος τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῆς ἱστορίας δυσκόλως θὰ ὠδήγῃ εἰς τὴν ἀληθῆ ἀποκάλυψιν τοῦ παρελθόντος. **Ὅταν ὑποτάσῃ τις τὸ παρελθὸν ὑπὸ τὸ μέλλον, οὔτε τὸ παρελθὸν οὔτε τὸ μέλλον βλέπει πράγματι.** Ὁ ῥωμαντισμὸς, ἀντιθέτως πρὸς τὸν θετικισμὸν, ἠγάπησε τὸ παρελθὸν χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀγάπη αὕτη, ὅσονδῆποτε βεβαρυμένη καὶ ἂν ἦτο ὑπὸ μεταλογικῶν ἐλατηρίων, ἦτο πάντως προσωρισμένη νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας. Οὐδεμία καθαρῶς ἱστορικὴ σχολὴ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καθ' ὃν ἀνεπτύχθη καὶ ἐπαγιώθη ἡ ἱστοριογραφία ὡς ἐπιστήμη, εἶναι τελείως ξένη πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ῥωμαντισμοῦ, αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορικῆς **οἰκονομικῆς** σχολῆς (Adam Müller, Roscher, Knies, Hildebrand, Gustav v. Schmoller) ἐξαρτηθεῖσας ἀμέσως ἐξ αὐτῶν (1).

6.—Οὐδεὶς ἐπολέμησε μὲν κατ' ἐπίφασιν, ἐπεκύρωσεν ὁμοῦς κατὰ βάθος τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς, ἵσον ὁ Hegel. Ἡ σχέση τοῦ Hegel πρὸς τὸν Savigny, σχέσις, ἣτις ἐξακολουθεῖ ἔτι θεωρουμένη ὡς πρόβλημα, εὗρισκει τὴν ζωηροτάτην αὐτῆς ἐκδήλωσιν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Puchta, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ διεπαιδαγωγῆθῃ διαλεκτικῶς ὑπὸ τοῦ Hegel, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ὁ θεωρητικὸς θεμελιωτὴς τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς.

Καὶ ὁ Puchta βεβαίως ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ Hegel. Εἶναι ὁμοῦς χαρακτηριστὸν, ὅτι πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν πᾶν τὸ

(1) Πρβλ. καὶ Δημ. Καλιτσουνάκι, Ἱστορία τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 266.

πραγματικὸν εἶναι καὶ λογικόν, ὡς καὶ πᾶν τὸ λογικὸν πραγματικόν, ἀρχῆς, ἣτις, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ «λογικοῦ» ἰδεαλισμοῦ τοῦ Hegel, ἐπεκαλέσθη ὁ Puchta τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔννοιαν, ἣν ἐπεκαλέσθη ὁ Hegel πρὸς ὑποστήριξιν τῆς, τὴν ἔννοιαν δηλαδὴ τῆς **ἐλευθερίας** (1). Ὁ Puchta, θέτων τὴν καὶ ὑπὸ τοῦ Hegel ὑποστηρικθεῖσαν (2) ἀρχὴν, ὅτι τὴν θεμελιώδη ἔννοιαν τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ ἡ ἐλευθερία, ἐξάγει ἐξ αὐτῆς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ νὰ καταλήξῃ τις εἰς τὸ δίκαιον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρμηθῇ ἐκ τῆς ἔννοιᾶς τοῦ «λόγου». (3) Ἡ ἐξάρτησις τοῦ δικαίου καὶ τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς ἔννοιᾶς τῆς ἐλευθερίας, ἔννοιᾶς, δι' ἣς καθίσταται, κατὰ τὸν Puchta, ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενον τοῦ δικαίου (4), εἶναι, ἀνεξαρτήτως τοῦ συμπεράσματος, ὅπερ ἐξάγει οὗτος ἐξ αὐτῆς (συμπεράσματος, δι' οὗ συντελεῖται ἡ παρέκκλισις τούτου ἀπὸ τοῦ Hegel), χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς πρὸς τὸν ἐκ πρώτης ὄψεως συγγεόμενον πρὸς αὐτὴν νατουραλισμὸν. Οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ῥωμαντικὸν ἱστορισμὸν, γνωρίζει οὐχὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγκαιότητος.

Ἡ σχέση τοῦ Puchta πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐκδηλοῦται κυρίως διὰ τῆς κατὰ τρόπον συγκεχυμένου μὲν, ἀλλ' ἀναντίρρητον γενομένης ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωρίσεως τῆς ὑπεριστορικῆς ὑποστάσεως τῆς ἔννοιᾶς τοῦ δικαίου (5), ἀναγνωρίσεως, δι' ἣς αἴρεται σιωπηρῶς ἡ ἀπολυτοποίησης τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου. Ὡς ἀποκλειστικὸν βεβαίως ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου θεωρεῖ ὁ Puchta, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ῥωμαντικοῦ ἱστορισμοῦ, τὴν γενεσιουργικὴν ἔρευναν περὶ τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τοῦ δικαίου (6). Τοῦτο ὁμοῦς,

(1) Πρβλ. G. F. Puchta, Cursus der Institutionen, Erster Band, Leipzig 1893, σ. 4 κ. ε. (§ II).

(2) Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Sämtliche Werke VI, Leipzig 1911 σ. 27 (§ 4).

(3) Puchta, op. cit., I, σ. 4. (§ II).

(4) Puchta, op. cit., I, σ. 6. κ. ε. (§ IV).

(5) Πρβλ. Puchta, op. cit., I, σ. 11 κ. ε. (§ VIII), Πρβλ. καὶ Κ. Α. Τσάβσον, op. cit., σ. 86, ἰδία τὴν παραπομπὴν εἰς Puchta Vorlesungen über das heutige römische Recht, 1862, I, § 10, σ. 22.—

(6) Puchta, Cursus κλπ., I, σ. 55 (§ XXII).

ἐκτός τοῦ ὅτι ἀντιφάσκει σιωπηρῶς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀναγνώρισιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ δικαίου ὡς ἐννοίας, δηλ. ὡς μορφῆς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ ἐκάστοτε ἱστορικῶς διανοημένου περιεχομένου του, ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Puchta οὐχὶ πρὸς καταπολέμησιν τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἀπλῶς, συμφώνως καὶ πρὸς τὸ παράδειγμα τοῦ Savigny, πρὸς καταπολέμησιν τοῦ φυσικοῦ δικαίου. (1) Πράγματι ὁ Puchta ἐμφανίζεται μᾶλλον συμβιβάζων τὴν ιστοριοκρατίαν τοῦ ῥωμαντισμοῦ πρὸς τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν.

7.—Εἰς μεγαλειώδη μεταλογικὴν θεωρίαν ᾧδήγησεν ἡ συμβιβαστικὴ αὕτη τάσις παρὰ τῷ Hegel. Δὲν ἰσχυρίζομεθα, ὅτι ἡ τάσις αὕτη ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτὸν συνειδητῶς. Εἴπομεν ἤδη ἄνωτέρω, ὅτι ὁ Hegel ἐνεφανίσθη ὡς πολέμιος τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν, ὅτι τὴν πρώτην περίοδον τῆς λειτουργίας τοῦ ὑπὸ τοῦ Wilhelm v. Humboldt ἐν ἔτει 1810 ἰδρυθέντος πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου ἐδόξασεν ἀκριβῶς ὁ μεταξὺ Savigny καὶ Hegel ἀγών. Ὁ ἀγὼν ὅμως οὗτος κατέληξεν εἰς ὀξύτητα, αἵτινες ἀσφαλῶς δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένης ἀντιθέσεως. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, ἣς ἡ ὑπόθαλις ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸν φανατισμὸν τῶν περιστοιχισάντων τοὺς διδασκάλους μαθητῶν, ὡς π.χ. εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Hegel Gans, δὲν εἶναι δυνατὸν σήμερον νὰ θεωρηθῇ τόσον θεμελιώδης, ὅσον ἐθεωρήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναπτύξεώς της. Σήμερον, παρατηροῦντες τὰ πράγματα ἀντικειμενικῶς καὶ μακρὰν τῶν καθαρῶς προσωπικῶν (δηλ. ἐξωεπιστημονικῶν) προστριβῶν τῶν δύο σχολῶν, γνωρίζομεν, ὅτι ἡ κυρία διαφορὰ μεταξὺ ἱστορικῆς σχολῆς καὶ Hegel συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐστερεῖτο τοῦ πόθου πρὸς συνθετοποίησιν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπέρριπτε κατ' ἀρχὴν τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Hegel (2). Ὁ Radbruch, διατυπώνων λίαν σαφῶς τὴν διαφορὰν ταύτην, λέγει, ὅτι, ἐν ᾧ ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐδικαίωσε πᾶν τὸ πραγματικὸν ἀπλῶς ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐθελημένον, ὁ Hegel ἐδικαίωσε τοῦτο ὡς

ταῦτιζόμενον πρὸς τὸ ὀρθὸν καὶ λογικόν. (1) Τὴν ἀσάφειαν τῆς θέας τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἀντικατέστησεν ὁ Hegel διὰ τῆς σαφηγείας τῆς ἐννοίας (2). Ἡ διαφορὰ αὕτη, βαθυτάτη ἐξ ἐπόψεως κοσμοθεωρητικῆς, δὲν εἶχεν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τόσην σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν στρεφομένων εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ὅση ἀπεδόθη εἰς αὐτήν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Hegel βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐνότητος μορφῆς καὶ περιεχομένου. Ὡς φιλοσοφικὴν ἰδέαν χαρακτηρίζει οὗτος τὸν συνειδητὸν ταῦτισμὸν τῆς μορφῆς, δηλ. τῶν πρὸς γνῶσιν κεκλημένων κατηγοριῶν τοῦ λόγου, καὶ τοῦ περιεχομένου ὡς τῆς οὐσίας τῆς ἠθικῆς (δηλ. ἱστορικῆς) καὶ φυσικῆς πραγματικότητος. (3) «Πᾶν τὸ λογικὸν εἶναι πραγματικὸν καὶ πᾶν τὸ πραγματικὸν εἶναι λογικόν» (4) Ἡ ἀρχὴ αὕτη, δι' ἣς προήγαγεν ὁ Hegel τὰς ἐννοίας εἰς τὸ ἐπίπεδον ἰδεῶν δημιουργικῶν καὶ τὴν διαλεκτικὴν ἢ λογικὴν εἰς μεταφυσικὴν, ᾧδήγησεν εἰς τὴν θεωρίαν περὶ πλήρους ἐξαρτήσεως τῆς πραγματικότητος ἐκ τοῦ ἀπολύτου νοῦ. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης, θεωρίας καθαρῶς δογματικῆς, ὑποστηρίζεται οὐχὶ ἀπλῶς, ὅτι ἡ ἱστορία ἔχει νόημα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ *χρονολογικὴ* σειρὰ τῶν ἱστορικῶν λαῶν, ἐποχῶν καὶ γεγονότων εἶναι καὶ *λογικὴ*, ὅτι δηλαδή, «ὅπως ἐν τῇ Λογικῇ ἡ μία κατηγορία τίθησι τὴν ἄλλην ἀναγκαιῶς καὶ κατὰ ὀρισμένην σειρὰν ἀξίας, οὕτω πως καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἣτις εἶναι ἡ *ἐν χρόνῳ διαλεκτικὴ*, αἱ διάφοροι κατηγορίαι ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἀναγκαιῶς λογικὴν σειρὰν.» (5) Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Laske (6) ὅτι ἡ πραγματικότης, κατὰ τὸν Hegel, οὐδέποτε ἐκτρέπεται τοῦ λογικοῦ προσορισμοῦ της. Ἡ πραγματικότης

(1) Gustav Radbruch, Grundzüge der Rechtsphilosophie, Leipzig 1914, σ. 8.—

(2) Πρβλ. καὶ Erich Rothacker, op. cit., σ. 89.—

(3) Hegel, op. cit., (Vorwort), σ. 16.

(4) Hegel, op. cit., (Vorwort), σ. 14.

(5) Ἰωάννου Ν. Θεοδωρακοπούλου, Ἡ ἐννοία τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἐννοία τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, εἰς «Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν», ἔτος Α', τεύχος I Ἀθήναι 1929, σ. 69.

(6) Πρβλ. Emil Laske, Gesammelte Schriften, Erster Band, Tübingen 1923, σ. 337 κ. ε.

(1) Puchta, op. cit., I, σ. 54 (§XXXII).

(2) Πρβλ. καὶ Ernst Troeltsch, op. cit., σ. 179.

ἐκτρέπεται, ἀλλ' ἢ ἐκτροπή της δὲν ἀνήκει εἰς τὴν καθ' αὐτὸ πραγματικότητα. « Πάν ὅ,τι δὲν εἶναι ἢ ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐννοίας τεθειμένη πραγματικότης ἀποτελεῖ παροδικὴν ὑπαρξιν, ἐξωτερικὴν σύμπτωσιν, δόξαν, φαινόμενον ἐστερημένον οὐσίας, ψεῦδος, πλάνην κλπ. » (1).

Αἱ ἀνωτέρω θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ H e g e l εἶναι βεβαίως διάφοροὶ τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν ἐβασίσθησαν ἡ ἱστορικὴ τοῦ δικαίου σχολή καὶ γενικῶς ἡ ρωμαντισμός. Ἡ προέλευσις ἐν τούτοις τόσον τῶν ἀρχῶν τοῦ H e g e l ὅσον καὶ τῶν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἀρχῶν εἶνε κατὰ βάθος κοινή. Ἡ ἰδέα τῆς ἱστοριοκρατίας εἶνε ἀναντιρρήτως ἡ πηγὴ, ἀφ' ἧς ἠρύσθη καὶ ὁ H e g e l τὰς ἀρχάς του. Ἡ φανατικὴ ἀντίθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ πρὸς τὸν πολιτικὸν δογματισμὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγγλογαλικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀντίθεσις, ἣτις ἐμφανίζει τοῦτον ὡς φιλόσοφον τῆς παλινορθώσεως, χαρακτηρίζει καθαρότατα τὴν ἱστοριοκρατικὴν κατεύθυνσίν του (2). Ἐὰν κατεπολέμησεν οὗτος τὴν ἀποψιν τοῦ S a v i g n y περὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἐποχῆς των πρὸς κωδικοποίησιν τοῦ δικαίου, χαρακτηρίσα μάλιστα ταύτην ὡς μίαν τῶν βαρυτάτων ὑβρεων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐκτοξευθῶσι κατὰ ἔθνους τινὸς ἢ κατὰ τῆς τάξεως τῶν νομομαθῶν, (3) τοῦτο δὲν ὀφείλετο εἰς τὸ ὅτι ὁ H e g e l συνεμερίζετο τὰς ἀρχάς τῶν διδασκάλων τοῦ φυσικοῦ δικαίου, καθ' ὧν εἶχεν ἀκριβῶς στραφῆ ἢ περὶ κωδικοποιήσεως γνώμη τοῦ S a v i g n y. Διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῆς γνώμης τοῦ S a v i g n y ἠθέλησεν ἀπλῶς ὁ H e g e l νὰ ἀποκρούσῃ τὴν « στενότητα » καὶ δισυνοδρομικὴν κλίσιν » τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. (4) Ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος πηγάζει, κατὰ τὸν H e g e l, ὁ ἀντικειμενικὸς νοῦς, τοῦ ὁποίου ἡ συνειδητὴ διαμόρφωσις, σημαίνουσα τὴν θέσιν τῆς συνειδητῶς πλέον διαμορφωθείσης νομικῆς ἐλευθερίας, δὲν εἶναι δυνα-

τῆ εἰ μὴ διὰ τῆς κωδικοποιήσεως καὶ τοῦ συστήματος τῆς νομοθεσίας. (1) Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ εἰ μὴ μόνον ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ θεωρία τοῦ H e g e l περὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος εἰς ἣν καταλήγει ἡ συνειδητοποίησις τῆς ἠθικῆς ἰδέας. Ἐὰν ἡ ὑποταγὴ τῶν ὑποκειμενικῶν συνειδήσεων ὑπὸ τῶς ἐντολάς τοῦ καθολικοῦ συνειδότος, δηλ. τοῦ ἀντικειμενικοῦ νοῦ, σημαίνει διὰ τὸν H e g e l τὴν ἠθικὴν καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν ταυτιζόμενον δίκαιον, ἡ πλήρης πραγματοποίησις τοῦ καθολικοῦ ἐκείνου συνειδότος, ἡ πραγματικότης τῆς ἠθικῆς ἰδέας, ἡ ἀπόλυτος συνειδητοποίησις τοῦ ἠθικοῦ, δηλ. ἀντικειμενικοῦ πνεύματος εἶναι, κατὰ τὸν H e g e l, ἡ **πολιτεία**. (2) Ἡ ἀποψις αὕτη, ἀποψις, ἣτις, παρὰ τὸ ἀφηρημένον περιεχόμενον αὐτῆς, εἶνε ἱστοριοκρατικῶς προσανατολισμένη, δὲν σημαίνει εἰ μὴ τὴν ἀπόλυτον δικαίωσιν τῆς ἱστορίας ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς ἐκδηλώσει. Χαρακτηρίζων ὁ H e g e l τὴν πολιτείαν ὡς τὴν πραγματικότητά τῆς ἠθικῆς ἰδέας, στρέφεται κατὰ πάσης τάσεως τῶν μεμονωμένων ἀτόμων πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἱστορικῶς διαμορφωθείσων περιεχομένων αὐτῆς.

Ἡ ἀντίθεσις τοῦ Hegel πρὸς τὴν λογοκρατίαν φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀρνήται οὗτος αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπολείμματα φυσικοῦ δικαίου, ἅτινα διεσώθησαν εἰς τὰς θεωρίας τῶν K a n t καὶ Fichte. Τὴν ἐννοιαν π.χ. τοῦ πολιτειακοῦ συμβουλαίου καταπολεμῆ οὗτος ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ μορφῇ, ὑφ' ἣν ἐμφανίζεται αὕτη παρὰ K a n t, θεσπίζων πρῶτος τὴν ἀρχὴν, ἣν υἱοθέτησε μετὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτειολογίας, τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ πολιτεία ὡς τοιαύτη, δηλ. ὡς ἱστορικὴ ἐμφάνισις τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, τοῦ ἀπολύτου ἀντικειμενικοῦ νοῦ, ἀποτελεῖ τὸν φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (3).

Παρὰ πάσαν ἐν τούτοις προσπάθειαν, ἣν κατέβαλεν ὁ H e g e l, ὅπως ἐμφανίσῃ τὰ πάντα ὡς ὀρθὰ ἀνεξαρτήτως τῆς **ὑποκειμενικῆς** διαθέσεως τῶν μεμονωμένων ἀτόμων, δὲν ἠδυνήθη οὗτος νὰ ἀποφύγῃ τὸν πειρασμὸν, ὅπως ἀναγνωρίσῃ εἰς ὀρισμένα μεγάλα ἄτομα τὸ δικαίωμα νὰ ἐκπροσωπῶσιν ἐξ ἰδίας ὑποκειμενικῆς βουλήσεως τὸ

(1) H e g e l op. cit. σ. 18 (§1).

(2) Πρβλ. σχετικῶς: G e o r g L a s s o n, Einleitung in H e g e l s op. cit. σ. L I X κ. ε. Ὡσαύτως W W i n d e l b a n d, op. cit., σ. 518.

(3) H e g e l, op. cit. σ. 171 (§211).

(4) Πρβλ. καὶ L a s s o n, op. cit. σ. L X V I I I

(1) G. L a s s o n, op. cit. σ. L X V I I I.

(2) Πρβλ. π. χ. H e g e l op. cit. σ. 195 κ. ε. (§§257 κ. ε.).

(3) Hegel, op. cit., σ. 196 κ. ε. (§258).—

λαϊκὸν πνεῦμα, τὸν ἀντικειμενικὸν νοῦν. Ἡ ἐμφάνισις ἰδίᾳ τοῦ *Ναπολέοντος* εἶχεν ἀσκήσει τόσον ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς σκέψεις αὐτοῦ, ὥστε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ὠρισμένα μεγαλοφυῆ πνεύματα, ἀπολυτρούμενα ἀπὸ τῆς ὑποκειμενικότητος τῆς συνειδήσεώς των, ἀναδεικνύονται εἰς ὄργανα τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τοῦ λόγου, ὅστις διέπει τὴν ἱστορίαν. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ *H e g e l* ὑπενθυμίζει σχετικὴν γνώμην τοῦ *Ἀριστοτέλους*, ὅστις, ὁμιλῶν περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, λέγει : «αὐτοὶ γὰρ εἰσι νόμος⁽¹⁾ καὶ γὰρ γελοῖος ἂν εἴη νομοθετεῖν τις πειρώμενος κατ' αὐτῶν». Ὁρισμένας βεβαίως πράξεις τοῦ *Ναπολέοντος*, ὡς π.χ. τὴν ἐπιβολὴν συντάγματος ἐπὶ τῆς *Ἰσπανίας*, χαρακτηρίζει ὁ *H e g e l* ὡς σφάλματα⁽²⁾. Ἡ ἱστορικὴ περὶ τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ *H e g e l* δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ προῖξιν, ἥτις δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ. Ἐξαιρέσει ὁμοῦς ὠρισμένων τοιούτων λεπτομερειακῶν πλευρῶν τῆς ὑπάρξεως τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν ὡς τοιαύτην θεωρεῖ οὗτος ὡς προσδιορισμένην πλήρως ὑπὸ τῶν ἐντολῶν τοῦ ἀντικειμενικοῦ νοῦ. ⁽³⁾ Πάντως καὶ τὰ άτομα αὐτὰ μόνον ὡς τοὺς μᾶλλον ἐνδεδειγμένους φορεῖς τοῦ ἀπροσώπου κινουμένου λαϊκοῦ πνεύματος, ὡς τὰ ὄργανα τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ λογικῶς πραγματοποιουμένης ἠθικῆς ιδέας θεωρεῖ οὗτος. Τὴν ἀθθαιρέσιαν των ὡς ἐκδήλωσιν τῆς ὑποκειμενικῆς συνειδήσεώς των δὲν θέλει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ *H e g e l* κἄν.

Βλέπομεν λοιπὸν, ὅτι, παρὰ τὰς διαφοράς, αἵτινες χωρίζουν τὸν *H e g e l* ἀπὸ τοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη συγγένεια εἶναι μεγάλη. Ἐὰν ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἔστρεψε τὰ βλέμματα τῆς σπουδαζούσης ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὁ *H e g e l* ἐζήτησε νὰ δικαιώσῃ τὴν στροφὴν ταύτην τῶν βλεμμάτων διὰ τοῦ μεγαλειώδους μεταλογικοῦ ἰσχυρισμοῦ του ὅτι μόνον διὰ τῆς ἱστορίας ἀποκαλύπτεται ὁ νοῦς, ὁ λόγος, τὸ πνεῦμα. Ἐπὶ τὰς στρεφόμενας περὶ τὴν ἱστορίαν εἰδικὰς ἐπιστήμας, τὰς ὁποίας

ἐνδιαφέρει κατ' ἀρχὴν ἀπλῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑποδεικνύει ἡ φιλοσοφία, καὶ οὐχὶ ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ βασίζεται αὕτη διὰ νὰ ὑποδείξῃ τι, ὁ *H e g e l* ἐπέδρασε κατὰ τρόπον ἐπικυρώσαντα τὰς ἀρχὰς τοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς. Τὴν στροφὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἣν προεκάλεσεν ὁ ῥωμαντισμὸς, ἐτόνωσεν ὁ ἐγγελισμὸς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, ἥτις ἐρευνᾷ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα *συστηματικῶς*, δηλ. τὴν *κοινωνιολογίαν*, ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτης ἐπέδρασεν ὁ συνδυασμὸς τῆς ἱστορικῆς σχολῆς πρὸς τὸν *H e g e l*, εὐεργετικώτατα. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου προῆλθεν ὁ εἰς τῶν δύο ἰδρυτῶν τῆς γερμανικῆς κοινωνιολογίας, ὁ *Lo ren z v. Ste in* κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν προῆλθεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἐγγελισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ ὁ ἕτερος τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς, ὁ *K a r l M a r x*.

Ὁ *H e g e l* εἰδικῶς ἐχρησίμεισε καὶ διὰ τοὺς δύο τούτους μεγάλους προδρόμους τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς κοινωνιολογίας ὡς ἄμεσον ὁρμητήριον.

(1) *Ἀριστοτέλους*, Πολιτικῶν, Γ', 13, ἐκδ. Immanuel Bekker, Berlin 1855, σ. 82, στ. 10.

(2) *H e g e l*, op. cit., σ. 358.

(3) Πρβλ. π. χ. *H e g e l*, op. cit., σ. 229 (§ 279), σ. 274 (§ 348), σ. 368.

Η ΝΟΜΙΚΗ ΩΣ ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΥΠΘ

ΚΩΝΣΤ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ

§ 1. Προϋποθέσεις καθορισμού της συστηματικής θέσεως της νομικής. Λόγοι ἀμφισβήτησεως της ἐπιστημονικότητας αὐτῆς. § 2. Ὀντολογικαὶ καὶ δεοντολογικαὶ ἐπιστήμαι. § 3. Διάκρισις δεοντολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς. § 4. Ὁ διχασμὸς τῆς νομικῆς εἰς ἐπιστήμην καὶ εἰς τεχνικὴν. § 5. Τὸ ἀδύνατον αὐτοῦ λόγῳ τῆς λογικῆς ἐνότητος. § 6. Τὸ ἀδύνατον αὐτοῦ λόγῳ τῆς ἀξιολογικῆς ἐνότητος. § 7. Τὸ ἀδύνατον μιᾶς σχετικῆς ἱστορικῆς διακρίσεως. § 8. Τὸ πλᾶσμα ὡς ἰδιάζον τῇ νομικῇ τεχνικῶν μέσον. § 9. Ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου ἀνάγκη τῆς δεοντολογικῆς σκέψεως. § 10. Τὸ ἄλογον στοιχείον ἐν τῇ νομικῇ λειτουργίᾳ. § 11. Ἡ συστηματικὴ θέσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.

§ 1. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ προβλήματος τοῦ ἀφορῶντος τὴν θέσιν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα εἰς τὸν διακαθορισμὸν τῆς καθ' ὄλου ἐπιστημονικῆς λειτουργίας καὶ μεθόδου αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦτο προϋποτίθησιν ὡς λελυμένον τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστημονικότητας τῆς νομικῆς ἐρεῦνης. Τῷ ὄντι, πρὸ τῆς παροδικότητος τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νομικῆς ἐρεῦνης καὶ τοῦ ἀντικειμένου περὶ ὃ στρέφεται αὕτη, κατέστη ἀπὸ πολλοῦ ὁ χαρακτήρ αὐτῆς διὰ πολλοὺς προβληματικός. Τοιοῦτο ζήτημά εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀφήσῃ τις νὰ παρέλθῃ ἄλυτον, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθόσον αὐτοὶ οὗτοι οἱ νομικοὶ ἔθεσαν κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν ἐπιστημονικότητα τῆς ἰδίας των ἐπιστήμης. Ἐχαρκτηρίσθη δὲ ἡ νομικὴ ἄλλοτε μὲν ὀλικῶς, ἄλλοτε δὲ μερικῶς, ὡς τεχνικὴ, ἐνέχουσα βουλευτικὰ στοιχεῖα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι δὲν θέτει, γινώσκουσα, ἀπολύτους νόμους, γεγονὸς, κατ' αὐτοὺς θεμελιωτικὸν τῆς ἐπιστημονικῆς λειτουργίας, (1) ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἐκτείνεται πέ-

ραν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ τι δεόν γενέσθαι, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς θεμελιώσεως μιᾶς ἐξουσιαστικῆς καταστάσεως ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ.

Ἡ πρώτη ἀντίρρησης προδίδει τὴν ἐσφαλμένην μεθοδολογικὴν συνταύτισιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης (2). Μόνον τῆς τελευταίας ταύτης ἔργον εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ δημιουργία τῆς φύσεως διὰ τῆς θέσεως ἀπολύτων καὶ γενικῶν νόμων. Ἀλλὰ ἡ γνώσις, ὡς ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τῆς ἀληθείας, δὲν περιορίζεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τοῦ ἀπὸ πάσης ἀξίας ἠλευθερωμένου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν ὑπὸ τῶν ἀξιῶν διεπόμενον κόσμον καὶ εἰς πᾶν ἐν αὐτῷ ἀξιολόγον. Ἡ δὲ γνώσις δὲν εἶναι μόνον γνώσις τοῦ ἀπολύτου ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπειλύτου, κατ' ἀκολουθίαν τοῦ ἀξιολόγου, ἐντῷ ἀτόμῳ. (3)

vivante de droit positif..il semblera dès l'abord peu exact, d'y voir une science proprement dite, c'est à dire, suivant la conception moderne la plus accréditée et la moins contestable: une discipline de l'esprit, qui saisit les rapports généraux des phénomènes et cherche à en dégager les lois ou à déterminer les règles qu'ils imposent. En soi, le droit positif est plutôt essentiellement, un art, si l'on entend par là tout mécanisme de mise en oeuvre des préceptes vitaux (lois acquises ou croyances), en vue d'un but pratique».

(2) Τὸ ἀδιάκριτον τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν πλάνην τοῦ ἐν πολλοῖς σπουδαιωτάτου ἔργου τοῦ F. G é n y. Ἐκδηλοῦται δὲ σαφῶς καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα π.χ. Science et Technique 1914 I, § 59 σ. 176, 177. Ἡ τάσις πρὸς μεθοδολογικὴν διάκρισιν τῶν φυσικῶν ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν ἢ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καθίσταται ὁσημέραι ἰσχυροτέρα καὶ σταθεροτέρα. Ἴδε R i c k e r t. Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, Kap. III 18. σ. 197 κ. ἐ., τοῦ αὐτοῦ Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft 1921 σ. 11-16, W i n d e l b a n d, Einleitung in die Philosophie 1923 § 12 σ. 240 κ. ἐ. τοῦ αὐτοῦ Präjudien Tom. II σελ. 186 κ. ἐ. S t a m m l e r Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 29 σ. 61 σημ. 1, B i n d e r Rechtsphilosophie 1925 σ. 841. Περὶ τοῦ πόσον ἀμφισβητεῖται ἡ ἐπιστημονικότης τῆς νομικῆς, ὄρα καὶ W. Schönfeld, Die logische Struktur der Rechtsordnung, 1929 σ. 9.

(3) Αἱ ῥοπὴ πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀπολύτως γενικοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ ἀπορρέουν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τῆς

(1) G é n y Science et technique en droit privé positif, 1914 σ. 68 κ. ἐ. ἰδίως σελ. 70 «Que si nous prenons celui-ci (le droit) dans sa réalité

*Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐπιστήμη καὶ ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀξιολογικῶς προβαίνουσα κοινωνιολογία, αἵτινες, στρεφόμεναι πρὸς τὴν ἀξίαν, στρέφονται κατ'ἀνάγκην καὶ πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, ὅπερ ἄλλως ἀπόλλυσι τὴν ἀξίαν του διὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ἡ συγχώνευσις τοῦ ἀξιολόγου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὄντος μετὰ τοῦ φυσικοῦ ὄντος, ἢ ἐκμηδενίζουσα τὸ ἰδιάζον τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου, δεόν νὰ θεωρηθῇ ὡς τελικῶς ἀποκρουσθεῖσα. Ὡς τελευταῖα μόνον αὐτῆς ὑπολείμματα δεόν νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ προσπαθεῖται τῆς βιολογικῆς ἢ καὶ ψυχολογικῆς ἐξηγήσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

*Ἄλλ' οὔτε ἡ παροδικότης τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνυφασμένη παροδικότης τῶν πορισμάτων τῆς νομικῆς δύνανται νὰ προβληθῶσιν ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἐπιστημονικότητος τῆς (4) ἡ παροδικότης πράγματι ὑφίσταται καὶ ἀφορᾷ τὸ πρὸς ἐπεξεργασίαν ὑλικόν. Ἡ χρονικότης καὶ ἡ παροδικότης ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν παντὸς ὄργανοῦ, παντὸς ἱστορικοῦ φαινομένου, ἐπομένως καὶ τοῦ δικαίου. Ἄλλὰ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἱστορικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τὸ νόημα τὸ συνυφασμένον πρὸς τὰς εἰδικὰς μορφαὶς τῶν ἀπολύτων ἀξιών τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Τὸ νόημα δὲ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἔρευνᾷται ἐνιαύως πρὸς τὰς ἀπολύτους ἀξίας, εἶναι ἀπολύτως ἄχρονον, ὁ-

ἀληθείας ἢ δ' ἰσοτιμία αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς διακρίσεως τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ ἀτομικόν καὶ ἡ φυσικομαθηματικὴ κυρίως πρὸς τὸ γενικόν, χαρακτηρίζονται συνήθως αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστήμαι ὡς ἐξαιρητικαὶ, αἱ δὲ φυσικαὶ ὡς γενικαὶ ἐπιστήμαι. Τὴν θεμελιώδη αὐτὴν διάκρισιν κατ'ἐξοχὴν ἀνέπτυξεν ὁ R i c k e r t Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921 Kap. καὶ III II σ. 143 καὶ ὅρα ἰδίᾳ § IV σ. 197 καὶ 258-59. Ὅρα καὶ W i n d e l b a n d, Präludien ἐνθ' ἀνωτέρω. Ἄλλὰ καὶ νομικοὶ γνωρίζουν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν διάκρισιν αὐτήν. R a d b r u c h, Grundzüge der Rechtsphilosophie 1914 σ. 208 κ. ἔ., B e k k e r, Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen, 1920 σ. 22, B i n d e r, Rechtsphilosophie 1925 σ. 109 κ. ἔ. S t a m m l e r, Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 80 σημ. 3, S a l o m o n, Grundlegung zur Rechtsphilosophie 1925 σελ. 16 C. T s a t s o s, Der Begriff des positiven Rechtes, 1918 Kap. I § 4 σ. 47.

(4) M e z g e r Recht und Erfahrung, ἐν Zeitschrift für Theorie des Rechtes II (1927-1928) σ. 12. B i n d e r ἐνθ. ἀν. σ. 847 κ. ἔ.

σονδῆποτε παροδικόν, μεταβλητὸν καὶ ἄν εἶναι τὸ ὑλικόν εἰς ὃ ἐκάστοτε ἀναφέρεται ἡ νομικὴ ἐπιστήμη εἰδικῶς καὶ αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστήμαι γενικῶς. Ἀπὸ τῆς ἐκτεθείσης ἐσφαλμένης ἀπόψεως μόνον ἡ ἀνόργανος φύσις θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἐπιστήμης, οὐχὶ βεβαίως διότι τὰ εἰδικὰ φαινόμενα αὐτῆς εἶναι αἰώνια, ἀλλὰ διότι ἐν τῇ γενικότητι αὐτῶν ἐρευνῶνται ὡς ἄχρονα καὶ διότι μόνον ὡς τοιαῦτα γίνονται ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Πᾶν τὸ ἐν χρόνῳ ἔνόν, κατὰ τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν ἀντίληψιν, θὰ ἀπεκλείετο τῆς ἐπιστήμης. Εἰς τοιαῦτα γενικῶς ἀπαράδεκτα συμπεράσματα ἄγει ἡ μέχρι κεραίας ἐφαρμογὴ τῆς προορηθείσης διακρίσεως.

§ 2. Τὸ δεύτερον πρόβλημα ἐμφανίζει ἐν πρώτοις μίαν ὄψιν καθαρῶς ὀρολογικὴν, συνισταμένην εἰς τὸ ἔαν ἐπιστήμη ὀνομάζεται ἡ γνώσις τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ ὄντος μόνον καὶ οὐχὶ καὶ ἡ γνώσις τοῦ δέοντος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔδει ἡ ἠθικὴ, ἡ δογματικὴ τοῦ δικαίου, ἐν μέρει ἢ γραμματικὴ καὶ ἡ λογικὴ νὰ θεωρηθῶσι κείμενα ἔξω τῶν ὀρίων τῆς ἐπιστήμης, καθότι δὲν περιορίζονται εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ ὄντος, εἴτε τοῦτο εἶναι νοητὸν, εἴτε τοῦτο εἶναι αἰσθητόν, ἀλλὰ ἐκτείνονται εἰς τὸν δι' ἀλληλαναφορᾶς ἐνὸς γνωστοῦ νοητοῦ καὶ ἐνὸς μετ' ἐνὸς σκοποῦ συνυφασμένου αἰσθητοῦ, δηλαδὴ ἐνὸς ἱστορικοῦ φαινομένου, διακαθορισμὸν τοῦ δέοντος, δηλαδὴ ἐκείνου, ὅπερ δεόν καὶ ἔδει νὰ πραγματοποιηθῇ, ἵνα τὸ μικτόν τοῦτο ὄν γίνῃ πλήρης φορεὺς τοῦ σκοποῦ, τοῦ τέλους, καὶ οὕτω ἀναφερθῇ τοῦτο εἰς τὸ νοητόν. Εἶναι αὐτογόητον ὅτι ἡ μορφή τῆς γνώσεως τοῦ δέοντος προϋποτίθησι τὴν μορφήν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, ἐξ οὗ τὸ δεόν νὰ ἀφορμᾶται ἐφ' ᾧ καὶ πᾶσα δεοντολογικὴ ἐπιστήμη περιλαμβάνει καὶ στοιχεῖα ὄντολογικὰ καὶ δὴ ἱστορικὰ. Δυνατὸν μάλιστα καθ' ἕλλην τὰ δεοντολογικὰ καὶ τὰ ὄντολογικὰ νὰ συνταυτίζονται κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον τὸ γίνεσθαι ἀποτελεῖ καὶ τὸ δεόν γενέσθαι. Παράδειγμα ἐν πολλοῖς τῆς περιπτώσεως ταύτης εἶναι ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ ἐθιμοτυπολογία. (1)

Γνώσις γεννᾶται καὶ ὑφίσταται διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς ἀληθείας. Ἡ δ' ἀξία αὕτη δὲν ἀναγνωρίζεται

(1) B i n d e r Philosophie des Rechts 1925 § 186 § 29 σελ. 853 κ. ἔ. S t a m m l e r Lehrbuch der Rechtsphilosophie §, 1923. § 25 καὶ 28.

μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αἰσθητὸν ἢ νοητὸν τι ὄν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ δέον τὸ διὰ τῆς ἀλληλαναφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ θεμελιούμενον. Τὸ βᾶσιμον τῆς θέσεως αὐτῆς προκύπτει σαφέστερον ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ τί ἐστὶ ὄν. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, κατ' ἀρχὴν ἀπασάβητον, τὸ ὄν εἶναι πάντοτε συσχετίσις νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ. Τὸ ὄν, ὡς ἀντικείμενον καθαρῶς αἰσθητὸν, ἐκμηδενίζεται ὑπὸ τῆς κριτικῆς σκέψεως. Τι ὑψιστίον ὑφίσταται ὄν καθαρῶς νοητὸν, ὅποτε καὶ ἐξερχόμεθα τοῦ κύκλου τῶν χρονικῶν καὶ τοπικῶν φαινομένων. Τὸ ὄν ὑφίσταται ἱστορικῶς, ἀφ' ἧς ὑπάρξῃ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἤδη δεδομένου αἰσθητοῦ πρὸς τὴν ἐκάστοτε τὸ ὄν δημιουργοῦσαν ἀξίαν. Ἡ γνῶσις τοῦ ὄντος, ἥτοι τῆς σχετικῆς πρὸς τὸν ὄρισμόν αὐτοῦ ἀναφορᾶς, εἶναι γνῶσις ὄντολογικῆ. Δυνατὸν ὅμως ὁ λόγος νὰ μὴ στρέφεται πρὸς μίαν σχέσιν ἱστορικῶς δεδομένην. Ναι, μὲν εἶναι δεδομένον τὸ νοητὸν στοιχεῖον καὶ ἐπίσης δεδομένον ἐν φαινόμενον ἱστορικόν, ὁ λόγος ὅμως στρέφεται οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος, ὡς δεδομένου φαινομένου, ἀλλ' ἀιζητεῖ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐξελιχθῇ καὶ δισμορφωθῇ εἰς τὸ μέλλον τὸ ἤδη ἱστορικῶς δεδομένον, ἐν τῇ κατευθύνσει πρὸς ὄρισμένον σκοπὸν, ἵνα τοῦτο καταστῇ φορεὺς τῆς δεδομένης ἀξίας.⁽²⁾ Τὸ μέλλον τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε κατὰ δυνατότητα ὄν, ἀλλὰ εἶναι δέον. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ φαινομένου πρὸς τὸ νοητὸν θεμελιοῦσιν οὐχὶ οὐχὶ αὐτοῦ. Ἡ ἀναφορὰ ἐνός ἱστορικοῦ φαινομένου πρὸς τὸ νοητὸν, ἥτις ἀναφορὰ προϋποθέτει πάλιν τὴν σχέσιν ἐνός αἰσθητοῦ πρὸς ἓν νοητὸν, προϋποθέτει δηλαδὴ τὴν προτέραν δι' ἀναφορᾶς γέεισιν τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου, δύναται νὰ καθορίσῃ καὶ τὸ πῶς δέον νὰ δισμορφωθῇ περαιτέρω τὸ ἱστορικὸν δεδομένον, ὥστε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν τελικὸν σκοπὸν καὶ οὕτω διατελέσῃ ἐν θετικῇ ἀναφορᾷ πρὸς τὸ νοητὸν τοῦτο.

Ἐχομεν δύο πρόσωπα ἐξ ὧν τὸ ἓν μεταβιβάζει εἰς τὸ ἕτερον ἀντὶ χρήματος ἀντικείμενόν τι. Αἱ σχετικαὶ πρὸς ταῦτα ἐνέργειαι, ὑφιστάμεναι καὶ διὰ τὴν αἰσθησιν, ἀποτελοῦσι καὶ μέρος τῆς ψυχολογικῆς πραγματικότητος. Ἐν τούτοις τὸ παρ' αὐταῖς οὐσιῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ γνῶσις ἡμῶν δὲν εἶναι καθαρῶς πραγ-

ματικὸν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πράξις αὐτὴ ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅτι ἔχει ἀξίαν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, μείζονα ἐκείνης τὴν ὁποῖαν ἔχει ἡ καθαρὰ φυσικὴ ἐνέργεια. Ἐνδιαφέρει δηλαδὴ τὸ νόημα τῆς πράξεως αὐτῆς, τὸ νοητὸν αὐτῆς στοιχεῖον. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὑπάρξῃ τὸ νόημα τοῦτο, πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ὄρισμένα γεγονότα, ὄρισμένοι σκοποί, οἱ ὁποῖοι νὰ προσδίδουν νόημα ἢ ἀξίαν εἰς τὴν πραγματικότητα. Οἱ σκοποὶ αὐτοὶ δύναται νὰ εἶναι ὑλικοὶ καὶ μὴ, γενικοὶ καὶ σχετικοί· ὅταν ὅμως εἶναι σχετικοὶ πρέπει, διὰ νὰ ἔχουν ἀξίαν, νὰ ἔχουν τοιαύτην ἐν σχέσει πρὸς ἕτερόν τινα σκοπὸν, ὅστις τελικῶς πρέπει νὰ εἶναι γενικὸς καὶ ἀπόλυτος. Ἐν προκειμένῳ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς ἀνωτέρω ρηθέντας σκοποὺς προσδίδουν ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἶναι πολλά. Εἶναι οἱ οἰκονομικοὶ σκοποὶ τῶν ἐνεργούντων, ἐνδεχόμενος οἱ ἠθικοὶ ἢ πολιτικοὶ σκοποί. Πάντως ἐν γεγονός προσδίδον εἰς τὰς πραγματικὰς ἐνεργείας ἀξίαν ἰδιαιτέραν εἶναι τὸ δίκαιον. Αἱ ἀνωτέρω πραγματικαὶ ἐνέργειαι γίνονται, ἀφ' ἧς συσχετισθοῦν μὲ τὸ δίκαιον, πράξεις δικαίου, ἥτοι μία δικαιοπραξία. Ὅλοι αἱ κοινωνικαί, ἄλλως αἱ ἱστορικαὶ πράξεις ἀποκτοῦν τὴν σημασίαν των, τὸ νόημά των ἢ ἐνδεχομένως τὰ νοήματί των ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἀρχήν. Αἱ προκειμεναι δὲ ἐνέργειαι, ἀνεξαρτήτως τῆς οἰκονομικῆς, ἠθικῆς καὶ ἄλλης ἀξίας των, σὺ σχετιζόμεναι μὲ ὄρισμένας διατάξεις τοῦ θετικοῦ ἡμῶν δικαίου, ἀποκτοῦν νομικὸν νόημα· διὰ τοῦ νοήματος αὐτοῦ ἀποκτοῦν ἐνότητα καὶ ὁρίζονται πλέον ὡς ἀγοραπωλησία. Οὕτω ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ἐνός πραγματικοῦ γεγονότος πρὸς ἓν νόημα, γεννᾶται ἐν ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν ἢ εἰδικώτερον νομικὸν γεγονός τὸ ὁποῖον καλεῖται ἀγοραπωλησία. Ἡδη ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας αὐτῆς εἶχε κεκρυμμένα ἐλαττώματα καὶ ὁ ἀγοραστής, μὴ χρειάζομενος τὸ ἀγορασθέν ἀντικείμενον, θέλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Ἐρωτᾶται ἐὰν μία τοιαύτη ἀπόδοσις ἔχει νόημα νομικῶς. Δὲν ἐρωτᾶται ἀορίστως, τί δέον γενέσθαι, ἀλλὰ εἰδικῶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὄρισμένον σκοπὸν. Διότι ἄλλως θὰ ἐξητάζετο καὶ ἡ ποινικὴ εὐθύνη τοῦ πωλητοῦ τοῦ παραστήσαντος ψευδῆ πράγματα ὡς ἀληθῆ ἢ ἢ ἐνδεχομένη μείωσις τοῦ τιμήματος κ.τ.λ. Ἀλλ' ἐδῶ ἔχει ὄρισθῆ ὁ σκοπὸς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐξετασθῆ τὸ νομικὸν γεγονός τῆς ἀγοραπωλησίας πράγματος ἔχοντος κεκρυμμένα ἐλαττώματα. Ὁ σκοπὸς δὲ οὗτος εἶναι ἡ ἀναστροφὴ τῆς ἀγοραπωλησίας. Οὕτω λοιπὸν τὸ νομικὸν γεγονός τὸ προκῆψαν

(2) M e z g e r Recht und Erfahrung ἐν Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts, II (1927—1928) σ. 11.

ἐκ τῆς συσχέτισεως ἐνὸς αἰσθητοῦ πρὸς ἓν νοητὸν τὸ ἀναφερόμεν ἐκ νέου, ὡς ἐνιαῖον τι, πρὸς τὰ νοήματα τοῦ δικαίου. Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς δὲ ταύτης προκύπτει ἡ κρίσις, ὅτι ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ἔχει ὠρισμένα κεκοιμημένα ἐλαττώματα, ἐπιτρέπεται ἡ ἀναστροφή τῆς ἀγοραπωλησίας, ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας, ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας, χορηγουμένης πρὸς τοῦτο τῆς *actio archibitoria*, καθόσον τότε ἡ συγκεκριμένη ὑπὸ κρίσιν περίπτωσις ἀναφέρεται θετικῶς πρὸς τὰς σχετικὰς περὶ ἀναστροφῆς τῆς ἀγοραπωλησίας διατάξεις τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῆς γνώσεως πρόκειται ἀλληλαναφορὰ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ μετὰ τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς μὲν τὴν μίαν περίπτωσιν λαμβάνει χώραν ἡ ἀναφορὰ μετὰ τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ νοητοῦ πρὸς διακαθορισμὸν τοῦ ὄντος, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν περίπτωσιν λαμβάνει χώραν ἡ ἀναφορὰ, οὐχὶ μετὰ τῆς πράξεως, ὡς ἱστορικοῦ φαινομένου, ἀλλὰ τοῦ ὠρισμένου τέλους ἐνέχοντος τοιούτου καὶ τοῦ νοητοῦ, εἰδικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ τεθειμένον αὐτὸ τέλος. Ἡ πρώτη περίπτωσις θεμελιοῖ τὸ ὄν, ἡ δευτέρα θεμελιοῖ τὸ δέον γενέσθαι, ἀνεξαρτήτως ἂν τοῦτο ἐκτελεῖται ἢ δὲν ἐκτελεῖται. Μόνον ὅμως ὅταν ἐκτελεῖται, συνεπάγεται ἀναφορὰν θετικὴν τοῦ ἱστορικοῦ δεδομένου πρὸς τὸ νοητὸν. Ὅποιαδήποτε ἄλλη διαμόρφωσις τοῦ αἰσθητοῦ θὰ συνεπήγετο μόνον ἀρνητικὴν ἀναφορὰν· τὸ γενησόμενον θὰ ἦτο μὴ δέον. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα ἔχομεν ἀναφορὰν τοῦ δεδομένου, ἤδη παρόντος αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν, ἢτοι ἀναφορὰν ἐνὸς ἤδη μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου συνυφασμένου καὶ δεδομένου σκοποῦ πρὸς τὸ αὐτὸ νοητὸν καὶ ὑπολείπεται νὰ ἀναφερθῇ τὸ μικτόν τοῦτο, ὡς ὅλον, πρὸς μίαν νοητὴν ἀρχήν. Πῶς δέον τὸ μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ συνυφασμένον νόημα, δηλαδὴ πῶς δέον ἡ πράξις νὰ διαμορφωθῇ, τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιδιώκεται ἐν τῇ δεοντολογικῇ ἐρευνῇ, πέραν τῆς ἤδη περιαιθέτησης ὄντολογικῆς, ἣν καὶ φύσει καὶ λόγῳ προϋποτίθησιν.

Γνώσις δὲν εἶναι ἀπεικόνισις ἐνὸς συγκεκριμένου ὄντος, ἀλλὰ δημιουργία τοῦ ὄντος διὰ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ στοιχεῖον τὸ νοητὸν. (3) Ἐπίσης γνώσις εἶνε ἀνα-

(3) Πλάτων Θεαιητος 186 B, A, R l e k e r t Der Gegenstand der Erkenntnis 1921 Kap. III σ. 120. Kap. IV σ. 246 T h e o d o r a k o p u l o s, Platons Dialektik des Seins 1927 σ. 40, 44 καὶ 66, N a t o r p Logik 1910 § 5 σ. 8.

φορὰ ἐνὸς νοητοῦ πρὸς ἕτερόν τι νοητόν. Καὶ εἶναι ἡ γνώσις ὄντολογικὴ, ὅταν ἡ ἀναφορὰ λαμβάνει χώραν ἀπλῶς μετὰ τοῦ καθορίζοντος καὶ τοῦ καθοριστέου, πρὸς ἀνύψωσιν τούτου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐπιστημονικῶς ὄντος. Εἶναι δὲ ἡ γνώσις δεοντολογικὴ, ὅταν ἡ πρὸς τὸ καθορίζον νόημα ἀναφορὰ ἐνὸς πραγματικοῦ δεδομένου μετὰ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, τοῦ νοήματος αὐτοῦ, ἐνεργεῖται πρὸς καθορισμὸν τοῦ πῶς δέον νὰ ἔσῃται τὸ διαμορφωτέον, ἵνα ἡ πρὸς τὸ καθορίζον νόημα ἀναφορὰ εἶναι δυνατὴ καὶ δὴ θετικῶς δυνατὴ. Πᾶν τὸ κατὰ λόγον γινωσκόμενον εἶναι ἀληθὲς καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἡ ἐρευνα εἶναι τὸ ἀντικείμενικὸν τῆς ἐπιστήμης. Δεδομένου ὅθεν ὅτι ὑπάρχουν ὄντολογικῶς καὶ δεοντολογικῶς ἀληθῆ (4), ὑπάρχουν ὄντολογικαὶ καὶ δεοντολογικαὶ ἐπιστήμαι. (5) Ἐφ' ὅσον δὲ πᾶν τὸ ἐκ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρέον δύναται καὶ κατὰ τὸ ὄν καὶ κατὰ τὸ δέον νὰ ἐξετασθῇ, ἔπεται ὅτι ἡ αὐτὴ ἀνθρωπίνη πράξις δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον ὄντολογικῆς, καὶ ἐν συσχέσει πρὸς τεθειμένον τέλος, ἀντικείμενον δεοντολογικῆς ἐρεῦνης. (6)

(4) Μόνον ἂν περιορίσῃ τις τὴν ἐννοίαν τῆς ἀληθείας εἰς τὴν αἰσθητὴν ἀλήθειαν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ὑπαρξίν μιᾶς δεοντολογικῆς ἀληθείας. Ἄλλως C o h e n, Ethik des reinen Willens 1921 σ. 425 (422).

(5) K a n t Kritik der reinen Vernunft, 1787 (προοίμιον) σ. 12 καὶ 14. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης ὄρα H u s s e r l, Logische Untersuchungen 1922, I, Prolegomena zur reinen Logik § 14 σ. 40 κ. ἐ. B a u m g a r t e n, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode 1920, I σ. 87 κ. ἐ. I d i g 41 καὶ 45. K e l s e n, Die Rechtswissenschaft als Norm oder als Kulturwissenschaft ἐν Schmollers Jahrbücher Τόμ. 40 σ. 95 κ. ἐ. Ὁ G é n y αὐτόθι I. § 22 σ. 68 διακρίνει ὅπως ἐσφαλμένως τὰς δεοντολογικὰς καὶ τὰς ὄντολογικὰς ἐπιστήμας, ἰσχυριζόμενος ὅτι εἰς τὰς πρώτας δὲν ὑπερισχύει τὸ θεωρητικόν, γνωστικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ πρακτικόν. «Mais tantôt la connaissance prédomine... tantôt, la connaissance s'efface devant l'action, qui exige les plus décisifs efforts». Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ ταῦτα ἡ διάκρισις ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς εἶναι ἀδύνατος, τῆς τελευταίας ταυτιζομένης μετὰ τῶν δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν. (Ὅρα αὐτόθι § 28 σ. 70 καὶ § 24 σ. 71). Οὕτω διακρίνει ὁ G é n y «sciences proprement dites» (σ. 69) «sciences normatives», καὶ τὴν τέχνην «art» (σ. 70)· εἰς ἀμφοτέρας τὰς τελευταίας κατατάσσει τὸ δίκαιον, διότι, ἀκριβῶς δὲν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων. Αἱ πολλαπλαῖαι περιστροφαι καὶ ἀπολυποικίλοι περιγραφικοὶ ὀρισμοὶ ἐπιτείνουν τὴν ἀσάφειαν τῶν διακρίσεων αὐτῶν τοῦ G é n y.

(6) Οἱ νόμοι, ἢ ἠθικοὶ ἢ κοινωνικοὶ, οἱ διατυποῦντες τὸ δέον, ὡς κρίσεις,

Συμπαράβαλλοντες τὴν ὄντολογικὴν καὶ τὴν δεοντολογικὴν γνῶσιν παρατηροῦμεν ὅτι ἡ δευτέρα συνεπάγεται μίαν μείζονα πλοκὴν κρίσεων, ἣτις ἐμφανίζεται ὡς ἀνάγκη τῆς τελεολογικῆς σκέψεως, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον δύναται νὰ γεννηθῇ ἡ τὴν ἱστορικὴν γνῶσιν θεμελιούσα ἀναφορὰ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητόν. Τὸ ὄν δυνατόν νὰ ἐνέχη καὶ αἰσθητὰ στοιχεῖα· τὸ δέον εἶναι πάντοτε νοητόν. Ἡ μείζων ὁμως κρισολογικὴ πλοκὴ ἐν τῇ δεοντολογικῇ ἐρευνῇ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπομακρύνουσα ταύτην ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως μιᾶς ἀληθείας καὶ ἐπομένως ἀπὸ τῆς γνώσεως. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἀναφερόμενον δὲν εἶναι ἐν προκειμένῳ ἓν τι, ἀλλὰ σχέσις ἑνὸς πρὸς ἕτερον, δὲν θὰ μᾶς δυσκολεύσῃ, ἀφ' ἧς λάβομεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ τὸ ἓν τι δὲν εἶναι παρὰ σχέσις δύο ἑτεροτήτων. Τὸ ἓν λέγεται καὶ ἐννοεῖται διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὄν. Ἐχομεν μίαν δεδομένην κατάστασιν ἐγγάμου βίου, ἔχομεν ὡς δεδομένον τὸν σκοπὸν τοῦ διαζυγίου, ὡς ἐπίσης καὶ τὸν νόμον. Ἀναφερόμεν τὰ δύο πρῶτα εἰς τὸν τελευταῖον, τὸ δὲ ἓκ τῆς ἀναφορᾶς προκύπτει εἶναι τὸ δέον. Ἐχομεν ὁμοίως μίαν παράστασιν ἐκ τοῦ ἀπείρου τῆς πραγματικῆς ζωῆς· τὴν ἀναφερόμεν εἰς ὠρισμένας κατηγορίας τῆς διανοίας καὶ τὸ ἓκ τῆς ἀναφορᾶς προκύπτει εἶναι τὸ φυσικὸν ὄν. Ὅμοίως ἓκ τοῦ ἀπείρου τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἀναφέρεται τι πρὸς μίαν κοινωνικῶς ἢ μίαν ἀντικειμενικῶς ἰσχύουσαν ἀξίαν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς δημιουργεῖται τὸ ἱστορικὸν γεγονός.⁽⁷⁾ Ὁ σκοπὸς ὅστις, σχετιζόμενος πρὸς τι αἰσθητόν, ἀποτελεῖ τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τὴν ἑκάστοτε διέπουσαν ἀξίαν, εἶνε ἢ ἠθελημένη μελλοντικὴ διαμόρφωσις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ πραγματοποιῆται μία οἰαδήποτε ὑποκειμενικὴ ἢ καὶ ἀντικειμενικὴ ἀξία, ἣτις, ὡς τοιαύτη, εἶναι ἀδιάφορος ἐν προκειμένῳ. Δυνατὸν ἄλλωστε καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς νὰ μὴν εἶναι παρὰ μέσον πρὸς ἀπώτερον ἠθελημένον σκοπόν. Δυνατὸν

εἶναι νοητὰ ὄντα, καὶ δύναται ἐξ ἴσου ὄντολογικῶς ὡς καὶ δεοντολογικῶς νὰ ἐρευνηθοῦν. Πᾶν δέον, ὡς ἀξία, εἶναι νοητόν τι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὄν ὄντολογικῶς ἐρευνητόν. Οὕτω σαφηνίζεται πληρέστερον ἡ μεθοδολογικὴ φύσις τῆς διακρίσεως ὄντος καὶ δέοντος.

(7) M e z g e r, Recht und Erfahrung Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts (1927-1928) σ. 12.

αὐτὸς ὁ σκοπὸς νὰ εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἀξίας αὐτῆς κατ' ἑαυτὴν τῆς διεπούσης τὴν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναφορὰν. Οὕτω δύναται νὰ ἐπιδιώκεται, εἰς ἓν τῶν προηγουμένων παραδειγμάτων, οὐχὶ ἡ ἀναστροφή τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν κοινωνικῶν, οικονομικῶν καὶ ἠθικῶν συνεπειῶν ἐνεκεν, ἀλλὰ ἀπλῶς διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Ἐνταῦθα ἡ ἀξία εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἀξία εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ λόγος ἢ σχέσις εἶναι ἡ αὐτὴ ἀξία. ⁽⁸⁾

Ἡ ἱστορικὴ ζωὴ ὄντολογικῶς τε καὶ δεοντολογικῶς διαγιγνώσκειται δι' ἀναφορᾶς πρὸς τι νοητόν, πρὸς ἀξίαν, ἣτις χρησιμεύει ὡς ἐκλεκτικὴ ἀρχή. ⁽⁹⁾ Ἄλλ' εἰς τὴν πρῶτην περίπτωσιν ἡ ἐκλογή συντελεῖται μεταξὺ τῆς ἑτερογενοῦς συνεχείας καὶ ἐκλεκτέον εἶναι ἐν ἱστορικὸν φαινόμενον, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πρὸς τὴν ἀξίαν, ἀποκτᾶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου· εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ ἐκλογή συντελεῖται μεταξὺ τῶν διαφόρων δυνατοτήτων πραγματοποίησεως τοῦ τεθειμένου σκοποῦ καὶ ἄγει εἰς ἐκείνην ἣτις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν διέπουσαν ἀξίαν, ἡ δὲ τοιαύτη ἀξιόλογος δυνατότης ἀποκτᾶ, ὡς ἐκ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς αὐτήν, τὴν σημασίαν ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου. Ἀξιόλογον μεταξὺ τῶν ὄντων εἶναι ὅ, τι ἐγένετο φορεὺς μιᾶς ἀξίας, μεταξὺ τῶν μὴ ὄντων ἀξιόλογον εἶναι μόνον τὸ δέον. Ὁ μὲν πρῶτος τρόπος ἐκλογῆς δημιουργεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, ὁ δὲ δεύτερος τὸ ἀντικείμενον τῶν δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν. ⁽¹⁰⁾

(8) Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰς ἐννόμους σχέσεις ἡ ἀξία εἶναι κατὰ κανόνα διάφορος. Πάντοτε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ἐπιδιώκεται μία ἄλλη ἀξία οικονομικὴ ἢ κοινωνικὴ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς πολιτείας ἔτι. Ὅρθως ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως χαρακτηριζέον τὸ δίκαιον ὡς τροπικὴ καὶ οὐχὶ τελειογονικὴ λειτουργία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. O p p e n h e i m e r, System der Soziologie, Allgemeine Soziologie 1922, I σ. 240.

(9) Τὴν ἀξίαν, ὡς ἐκλεκτικὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς ἐρευνῆς κυρίως ἀνεπτυξεν ὁ R i c k e r t, Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921 Κεφ. IV καὶ III σ. 256, τοῦ αὐτοῦ System der Philosophie I σ. 217.

(10) Τὴν ἀξιολογικὴν ἀναφορὴν ὡς βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς, οὐχὶ τῆς δεοντολογικῆς γνώσεως, ἔθηκεν κυρίως ὁ R i c k e r t Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, ἰδίᾳ κεφ. IV σ. 245 κ. ἔ. 257 κ. ἔ, τοῦ αὐτοῦ System der Philosophie I σ. 319. Τὴν εἰς τὸ δίκαιον ἐφαρμογὴν ὑπεστήριξαν ἐν γενικαῖς περιπτώσεσιν ὁ L a s k Gesammelte

Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις τὸ δημιουργούμενον ἀντικείμενον εἶναι ἀπολύτως ἀτομικόν. Ἐν καὶ μόνον εἶναι ἱστορικῶς, ἔν καὶ μόνον τὸ δεοντολογικῶς, εἰς τὴν ἐκάστοτε δεδομένην περίστασιν καὶ διὰ τὴν ἐκάστοτε διέπουσαν ἀξίαν, ἀξιολόγον ἀντικείμενον. Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις στρεφόμεθα πρὸς πραγμάτων κοινωνικῶν, ἠθικῶν ἀξιών καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀτομικὸς ὁ φορεὺς τῆς ἀξίας αὐτῆς. Τὸ ὑπὸ τῆς ἀξίας διεπόμενον εἶναι πάντοτε ἀτομικὸν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀποκλείεται πᾶν τὸ μὴ ἔχον τὴν ἀξίαν ταύτην. Ἄφ' ἧς διέπει τὴν ἐπιστημονικὴν διανόησιν μία ἠθικὴ ἀξία, παύει νὰ στρέφεται πρὸς τὴν δλότητα, ἀλλὰ προσατενίζει μόνον ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν αὐτήν. Πλὴν τούτων τῶν ὡς ἀξιολόγων χαρακτηριζομένων, οὐδὲν ὑφίσταται διὰ τὸν οὕτω ἐνεργοῦντα λόγον. Ἡ ἐνέργειά του εἶναι περιοριστικὴ καὶ κατὰ τοῦτο ἔξατομικευτικὴ. Ταῦτα ἰσχύουν τόσον διὰ τὰς ἱστορικὰς ὅσον καὶ διὰ τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας.

Ἡ γνῶσις τοῦ νομικοῦ εἶναι *δεοντολογικὴ*. Τὰ νομικὰ φαινόμενα εἶναι ἱστορικὰ καὶ ὡς τοιαῦτα ἀντικείμενα καὶ δεοντολογικῆς ἐρεύνης. Ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου ἐξετάζουσι τὰ φαινόμενα τοῦ δικαίου ὡς ὄντα. Ἐξετάζουσι καὶ αὐταὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ τὴν συστηματικὴν θέσιν ἐκάστης διατάξεως ἐν μιᾷ νομοθεσίᾳ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἀξία τοῦ δικαίου χρησιμεύει ὡς ἐκλεκτικὴ ἀρχὴ τῶν νομικῶν ἀπὸ τῶν μὴ νομικῶν φαινομένων, πλὴν τούτου δὲ καὶ ὡς ἀρχὴ συστηματοποιήσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀναφερόμενον εἶναι πάντοτε ἔν τι ἐκ τῆς ἑτερογενοῦς συνεχείας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἠδύνατο καὶ ὁ φιλόλογος νὰ ἐξετάσῃ μίαν διάταξιν νομικὴν.

Διὰ τὸν νομικὸν ὅμως ἡ ἀποψις εἶναι ἀπολύτως ἀλλοία. Καὶ δι' αὐτὸν ὑπάρχουν τεθειμένα διατάξεις καὶ κοινωνικὰ δεδομένα ἀναφερόμενα εἰς αὐτάς, ἀλλὰ οὗτος ἐρευνᾷ ταῦτα ἐν σχέσει πρὸς μέλλοντα σκοπὸν, ἤτοι διερωτᾶται τί δέον γενέσθαι ὡς πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἐν τῇ κατευθύνσει αὐτῶν πρὸς τὸν δεδομένον σκοπὸν καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς δεδομένην ἀξίαν. Δεδομένων τῶν διατάξεων περὶ προστασίας τῆς νομῆς καὶ τοῦ λαβόντος χώραν περιστατικοῦ τῆς διαταράξεως καὶ δεδομένου τοῦ σκοποῦ τῆς παύσεως τῆς διαταράξεως, ἐρωτᾶται τί δέον γενέσθαι, ἵνα τὸ γινόμενον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸν νόμον. Ἀναφέρεται οὕτω ἡ σχέση τοῦ περιστατικοῦ τῆς διαταράξεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παύσεως αὐτῆς εἰς τὸν νόμον, ὁ νόμος δέ, ὡς ἀξία, ἀποτελεῖ τὴν ἐκλεκτικὴν ἀρχὴν, ἣτις μεταξὺ ὅλων τῶν δυνατῶν τρόπων ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ τῆς παύσεως τῆς διαταράξεως, λαμβανομένων δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ὑφισταμένων πραγματικῶν συνθηκῶν, ἐκλέγει τὸν μόνον δυνατόν τρόπον τὸν συνάδοντα τῷ δικαίῳ, καθορίζει συνεπῶς τὸ δέον.

Μέχρι τοῦδε πρὸς διευκόλυνσιν τῆς κατανοήσεως προϋποθέτομεν τὸν νόμον ὡς δεδομένον ὀριστικῶς. Πράγματι ὅμως συμβαίνει νὰ γηγᾶται ἐκάστοτε τὸ ζήτημα τοῦ ποῖος νόμος εἶναι δεδομένος διὰ τὴν ἀναφερομένην σχέσιν τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου καὶ τοῦ σχετικοῦ σκοποῦ. Τοῦτο δὲ θὰ ἐξαρθῇ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου, ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ genus proximum, οὗ τὴν εἰδικὴν διαφορὰν ἀποτελεῖ ἡ ἐνδεχομένως ἐφαρμοστέα νομικὴ διάταξις. Διότι μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς εἰς τὸ ἐκάστοτε genus proximum εἶναι δυνατὴ ἢ ἐν εἰδικῇ περιπτώσει ἀναφορὰ μιᾶς διατάξεως εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου. Διὰ νὰ κριθῇ εἰς ἢ α περιπτώσει ὑπάγεται εἰς τὴν Α διάταξιν, δέον νὰ ἀναφερθῇ ἢ α πρὸς γενικωτέραν τῆς Α διατάξεως διάταξιν Α', καθότι ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ διαπιστωθῇ ὅτι πράγματι ἢ Α καὶ ὅμι ἢ Β καὶ ἢ Γ διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι ἅπασαι εἰδικῆς διαφορᾶς τῆς γενικωτέρας διατάξεως Α', εἶναι καὶ ἢ δέουσα νὰ διακαθορίσῃ τὴν περίπτωσιν α. Ἀλλὰ καὶ ἢ Α' εἶναι εἰδικὴ διαφορὰ γενικωτέρας διατάξεως Β' δέον ὅθεν νὰ ἀναφερθῇ ἢ Α' πρὸς Β ἵνα διαπιστωθῇ ἂν πράγματι ἢ Α' εἶναι ἢ καθορίζουσα ἀξία κ. ο. κ. μέχρι τῆς ἀξίας τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ σταματήσῃ καὶ πρέπει ἐκάστοτε νὰ ἐρωτᾷ ὁ νομικὸς ἂν πράγματι ἢ περίπτωσις α δύναται πολιτικῶς, ἐννόμως νὰ ρυθμι-

Schriften, Rechtsphilosophie I σ. 377, R a d b r u c k Grundzüge der Rechtsphilosophie σ. 85. Τὸ πῶς δημιουργοῦνται διὰ τῆς ἀναφορᾶς αἰσθητοῦ πρὸς νοητὸν τὰ ἀντικείμενα τοῦ φυσικοψυχικοῦ κόσμου δεν ἔχει σημασίαν ἐν προκειμένῳ. Μνημονεύεται ἀπλῶς ὅτι ἡ ἀναφορὰ δὲν εἶναι ἀξιολογικὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀκριβῶς συνίσταται εἰς τὴν ἀπόκρουσιν πάσης ἀξιολογικῆς κρίσεως, πλὴν ἐκείνης ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. "Ort R i c k e r t, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, ἰδίαι κεφ. IV σελ. 490, W i n d e l b a n d Einleitung in die Philosophie 1923 σ. 241.

σθῆ ἢ ἄν πρόκειται περὶ περιπτώσεως ἐξερχομένης τῶν ὁρίων τοῦ δικαίου. (11)

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ δεοντολογικὴ ἔρευνα, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ νομικὴ, προϋποτίθητιν κατ' ἀρχὴν σύστημα κανόνων κορυφουμένων εἰς τὴν τὸ ὅλον σύστημα διέπουσιν καὶ διεισδύουσιν ἀξίαν τοῦ δικαίου. Καὶ μόνον τότε γινώσκειται μία περίπτωση νομικῆ τελειωτικῶς, ὅταν καθορισθῆ ἀπολύτως ἡ θέσις αὐτῆς εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῶν κανόνων δικαίου. Αἱ εἰδικαὶ διατάξεις ἔλκουν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἐκ τῶν γενικωτέρων, αἱ δὲ γενικώτεροι ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ δικαίου. Διότι ὁ νομικὸς θὰ σκεφθῆ· ποῖος νόμος εἶναι ἐφαρμοστέος εἰς ἑκάστην περίπτωσιν, δηλαδὴ διατὶ ἰσχύει οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ νόμος εἰς ἑκάστην περίπτωσιν, Ἄλλὰ ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν δὲν δύναται νὰ δοθῆ παρὰ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν γενικωτέραν διάταξιν, ἧς ἢ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσχύς πάλιν διακαθορίζεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἑτέραν γενικωτέραν διάταξιν καὶ τοῦτο μέχρι τῆς γενικωτάτης ἀξίας τοῦ δικαίου. (12) Οὕτω διακαθορίζεται τελειωτικῶς ἡ ἐκείστοτε ἰσχύς ὅλων τῶν ἐκείστοτε ἐφαρμοστέων διατάξεων, ἀπὸ τῆς γενικωτάτης διατάξεως τοῦ δικαίου, διὰ μέσου τῶν διαμέσων πολιτειακῶν ἢ νομικῶν ἀξιῶν, μέχρι τῆς εἰδικῆς διατάξεως, ἧς τελικῶς λαμβάνει χώραν ἡ ἐφαρμογή. Αὐτὸς εἶναι ὁ εἰδικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ νομικοῦ, ὅστις εἶναι ἄλλωστε ἐν πάσῃ δεοντολογικῇ ἐπιστήμῃ λογικῶς ἀναγκαῖος. Τὶ ἰσχύει ἐπὶ τοῦ ἐκείστοτε προκειμένου, αὐτὴ εἶναι ἡ εἰδικὴ μορφή παντὸς νομικοῦ προβλήματος. (13) Καὶ εἰς τοῦτο βεβαίως

(11) M e z g e r, Recht und Erfahrung ἐν Zeitschrift für Theorie des Rechts II (1927-1928) σ. 18.

(12) Ἐν πάσῃ δεοντολογικῇ ἐπιστήμῃ ὑποτίθεται ὡς βᾶσις μία ἀρχὴ ἐξ ἧς πᾶς κανὼν ἀρτεῖται τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. H u s s e r l, Logische Untersuchungen 1922 σ. 45 καὶ 286. Ἡ Grundnorm τοῦ Husserl εἶναι σχετικὴ πρὸς τὴν Ursprungsnorm τοῦ K e l s e n, Allg. Staatslehre 1925 σ. 104 τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922 σ. 87, 94 κ. 103.

(13) Ὁ G é n y αὐτόθι I § 43 σ. 123 ἐν συγκρ. πρὸς § 59 σ. 178 φαίνεται θεωρῶν τὴν δεοντολογικὴν γνῶσιν, ἥτοι τὴν αὐστηρὰν λογικὴν ἀπαγωγὴν τοῦ δέοντος ἐκ τοῦ ἐκείστοτε ἰσχύοντος κανόνος, ὡς τὸ κυριώτερον τεχνικὸν μέσον, οὐχὶ ὡς τὴν βᾶσιν τῆς νομικῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως. Ὅρα κατωτέρω § 5.

δὲν δύναται οὔτε ἡ ἱστορία, οὔτε ἡ κοινωνιολογία νὰ ἀπαντήσουν. (14)

§ 3. Ἡ θεμελίωσις τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων αὐτῆς ἀπὸ τῆς τεχνικῆς, τοσούτω μᾶλλον καθόσον εὐρύτατα χαρακτηρίζεται ἡ νομικὴ ἔρευνα, ὡς σύνθεσις ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν στοιχείων. Ὁ χωρισμὸς τῆς ὄντολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς τεχνικῆς εἶναι πασίδηλος καὶ δὲν χορήζει περαιτέρω ἐρεύνης. Ἡ τεχνικὴ ἐρευνᾷ πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πραγμάτων ἐνός δυνατοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐπιστήμη ἡ ὄντολογικὴ ἀγνοεῖ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου σκέπτεται τελειωτικῶς, διότι εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν τὸ τέλος θεωρεῖται ὡς *ἰδέα* καὶ *εὐρευτικὴ ἀρχή*, οὐχὶ δὲ ὡς *τεθειμένος σκοπός*.

Ὁ χωρισμὸς τῆς τεχνικῆς ἀπὸ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης ἐνέχει μείζονας δυσχερείας. (1) Εἶναι ἐν πρώτοις ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι καὶ ἡ τεχνικὴ εἶναι γνῶσις, ἐφ' ὅσον γνῶσις συντελεῖται διὰ τῆς ἀλληλαναφορᾶς ἐνός αἰσθητοῦ πρὸς ἐν νοητὸν ἢ καὶ δύο νοητῶν πρὸς ἀλληλα καὶ τούτων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἀληθείας. Τοῦτο πράττει ὁ μελετῶν τὴν οἰκοδομικὴν τέχνην, ὅσον καὶ ὁ μελετῶν τοὺς βιολογικοὺς ἢ τοὺς πολιτειακοὺς νόμους καὶ δὴ εἰς ἀμφοτέρας

(14) Ὁ διακαθορισμὸς τῆς διαφορᾶς τοῦ δεοντολογικῶς καὶ τοῦ ὄντολογικῶς σκέπτεσθαι ἐξηγεῖ τὸ ἀδύνατον τῆς συγχύσεως κοινωνιολογίας καὶ νομικῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἀκόμη ὅταν τὸ ἐρευνώμενον ὕλικόν εἶναι τὸ αὐτό, αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ μέθοδοι θὰ μένουν διάφοροι. Ἡ κοινωνιολογικὴ παρατήρησις δύναται ἀπλῶς νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τοῦ δέοντος καὶ δὴ τοῦ πολιτειακοῦ, ὅπερ μόνον ἐνδιαφέρει τὸν νομικόν. Ἄλλὰ τὸ πάρισμα τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς καθίσταται ἀντικείμενον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἐφ' ἧς δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν πολιτειακὴν ἀξίαν, ἀποτελεῖ μῆκος τοῦ συστήματος τῶν κανόνων δικαίου. Περὶ τοιούτου ἀπολύτου μεθοδολογικοῦ χωρισμοῦ κοινωνιολογίας καὶ νομικῆς, ὄρα K e l s e n Hauptprobleme der Staatslehre 1911 σ. 58 τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922 ἰδίᾳ σ. 75 κ. ἑ. M . W e b e r Wirtschaft und Gesellschaft 1921 Kap. VI § 1 σ. 368. Ἄλλως K a p t o r o w i c z, Soziologie und Rechtswissenschaft σ. 27—29, S i n z h e i m e r, Die soziologische Methode in der Privatrechtswissenschaft, σ. 24.

(1) Ὅρα περὶ αὐτῆς γενικῶς H u s s e r l, Logische Untersuchungen, I Prolegomena zur reinen Logik, 1922 σ. 47. B a u m g a r t e n, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, 1920 I σ. 38.

τὰς περιπτώσεις, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀξίας. Ἀλλὰ ἡ τεχνικὴ προϋποθέτει καὶ σύστημα γνώσεων, λογικὴν ἐνότητα γνώσεων, ἤτοι ἐπιστήμην, ἀλλὰ ἐπιστήμην ἄλλης μορφῆς διαφερούσης καὶ ἀπὸ τὰς ὀντολογικὰς καὶ ἀπὸ τὰς φυσικὰς, εἰδικῶς δὲ καὶ ἀπὸ τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας. Ἡ ἀναφορὰ ἐν τῇ τεχνικῇ συντελεῖται πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ οὐχὶ πρὸς κοινωνικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας. Συνέπεια δὲ τούτου εἶναι ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς προκύπτον δὲν εἶναι δέον, ὅπως εἰς τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, ἀλλ' οὔτε καὶ ὄν τι αἰσθητὸν ποτέ, ὅπως εἰς τὰς φυσικὰς, ἀλλὰ πάντοτε νοητὸν τι καὶ δὴ ὑποθετικὴ κρίσις, συνισταμένη εἰς τὴν εἰδικὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς φυσικοῦ νόμου. Ἡ ἀλληλαναφορὰ ἐξ ἧς προκύπτει τὸ δέον καὶ τὸ τεχνικῶς ποιητέον ὁμοιάζουσι, καθότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ὑπάρχει ἐν πραγματικὸν δεδομένον, εἰς πραγματικὸς ἠθελιμένος σκοπὸς καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν πρὸς νοητὸν τι. Τὸ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς ὅμως προκύπτον δὲν εἶναι ποτέ τὸ αὐτό, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι, ὡς ἐρρήθη, τὴν μίαν φορὰν ἀναφέρεται ἡ σχέσις εἰς φυσικὸν νόμον, τὴν ἄλλην εἰς κοινωνικὴν ἀξίαν. Ἐξ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς προκύπτει ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν ὁρισμένου σκοποῦ τεχνικοῦ ὑπάρχει μία δυνατὴ ὁδός, πάσης ἄλλης ἀποκλεισμένης ὑπὸ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ φυσικοῦ νόμου· τούναντίον πρὸς ἐπίτευξιν ὁρισμένου ἱστορικοῦ σκοποῦ ὑπάρχουν πολλαὶ δυναταί, ἀλλὰ μία ἀξιόλογος ὁδός, ἡ ὁποία δὲν ἐπιβάλλεται ἀνάγκη καὶ φύσει, ἀλλὰ ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Εἰς τὴν τεχνικὴν ὁ σκοπὸς εἶνε ἐλεύθερος ἀξίας. Τὸ ἂν οἰκοδομηθῇ ἢ ἢχι μία οἰκία εἶναι ἀξιολογικῶς ἀπολύτως ἀδιάφορον. Εἰς τὴν δεοντολογικὴν ἐπιστήμην ὁ σκοπὸς ἐρευνᾶται ἀξιολογικῶς καὶ μόνον ὡς ἀξιόλογος καθίσταται ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ ἱστορικοὶ σκοποὶ εἶναι ἀλλεπάλληλοι, κρίνεται ἀξιολογικῶς ὁλόκληρος ἡ ἄλυσσις αὐτῶν καὶ μόνον δι' ἀξιόλογον τοιαύτην ἀνακύπτει ἡ ἔννοια τοῦ δέοντος. Τὴν διαφορὰν τῆς τεχνικῆς ἀπὸ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης τὴν θεμελιωθεὶς ἢ διαφορὰ τῆς φύσεως ἀπὸ τῆς ἱστορίας.

Μέχρι τοῦδε ἐγένετο μνεῖα τῆς τεχνικῆς, ὡς κινουμένης μόνον ἐν τῷ φυσικῷ καὶ οὐχὶ τῷ κοινωνικῷ ἢ ἱστορικῷ κόσμῳ. Ὅτε ὁμοῦ γίνεται λόγος περὶ τεχνικῶν στοιχείων ἐν τῷ δικαίῳ δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ φυσικοτεχνικῶν στοιχείων, ἀλλὰ περὶ μεταγγισμοῦ τῆς τεχνικῆς σκέψεως εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἡ τοιαύτη τεχνικὴ σκέψις, ἀποτελοῦσα «μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος», παρορᾷ τὴν βασικὴν διαφορὰν φύσεως καὶ ἱστορίας. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῷ ὄντι στρέφεται ἡ σκέψις εἰς τὸ τί ποιητέον. Ἀλλὰ τὴν μίαν μὲν φορὰν τὸ ποιητέον εἶναι δέον, τὴν δ' ἑτέραν ἀναγκαστικῶς ποιητέον, δυνάμει τῶν νόμων τῆς φύσεως. Πρόκειται περὶ ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος, μὴ θεμελιώσεως καὶ ταυτότητα μεθόδου. Ἡ μὲν ὁμοιότης προκύπτει ἐκ τῆς θέσεως ἐνὸς σκοποῦ, ἡ δὲ διαφορὰ ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς ὑποθετικῆς θέσεως αὐτοῦ.

ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ποτὲ ἀντικείμενον τεχνικῆς. Πᾶσα ἔννοια τοῦ δικαίου εἶναι δεοντολογικὴ. Ἡ ὑποθετικὴ μορφή τῶν διατάξεων δικαίου, δὲν πρέπει νὰ συγχυθῇ μὲ τὴν ὑποθετικὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ἐν τῇ τεχνικῇ. Τό· ἐὰν κλέψης θὰ τιμωρηθῆς καὶ τὸ ἐὰν θέλης νὰ ῥίψης γέφυραν, πρέπει νὰ ἐφαρμόσης τοὺς τάδε καὶ τάδε φυσικοὺς νόμους· δὲν εἶναι λογικῶς ὅμοιαι κρίσεις. Διότι ὄφειλω νὰ μὴν κλέψω· ἀλλὰ οὔτε ὄφειλω, οὔτε δὲν ὄφειλω νὰ κτίσω γέφυραν. Δυνατὸν νὰ γέννηθῇ ἡ ἐξῆς ἀντίρροσις· βεβαίως δὲν ὄφειλω νὰ συνάψω ἀγοραπωλησίαν, ἀλλ' ἂν συνάψω αὐτήν, ὄφειλω νὰ ἐφαρμόσω τοὺς τάδε καὶ τάδε νόμους, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν τεχνικῶν φαινομένων. Ἐνταῦθα παρορᾶται τὸ ἐξῆς· ἐν συνόλῳ ὄφειλω νὰ ἐφαρμόζω τοὺς πολιτειακοὺς νόμους, πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἔννομοι σχέσεις καὶ νόμοι ρυθμίζοντες αὐτάς, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζω διὰ τεχνικοὺς σκοποὺς τοὺς φυσικοὺς νόμους, διὰ τὸν λόγον ὅτι περιτεύει νὰ ὑπάρχουσι τεχνικοὶ σκοποὶ καὶ τεχνικαὶ λειτουργίαι. Ἀπὸ καθαρῶς γενικῆς ἀπόψεως, οὐδὲν ἐπιβάλλει ταύτας, ἐκτὸς ἂν ὡς πράξεις κοινωνικαί, θεωρηθῶν ἀξιολογικῶς.

Πᾶσα μὴ καθαρῶς μορφολογικὴ δεοντολογικὴ κρίσις πρέπει νὰ εἶναι ὑποθετικῶς διατετυπωμένη, διότι ἀποτελεῖ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ δεδομένον σκοπὸν, τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καθαρῶς νόμου. Ἀλλ' ὡς τοιαύτη ἐφαρμογὴ εἶναι κατ' ἀπόλυτον τρόπον τεθειμένη, κατηγορηματικῶς καὶ οὐχὶ ὑποθετικῶς. Τούναντίον ἰσχύει περὶ τῆς τεχνικῆς.

Ἐπίσης καὶ τὸ ἐξενάγκιστον τοῦ δικαίου δὲν πρέπει νὰ συγχυ-

σθῆ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν φυσικῶν νόμων. Ἡ δεοντολογικὴ ἰσχὺς τοῦ δικαίου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἰσχὺν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. *Τὸ δίκαιον ἰσχύει ὡς ἀξία καὶ κρατεῖ ὄχι φύσει, ἀλλὰ θέσει.* Ἐτέθη δὲ τὸ ἐξαναγκαστὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, τῆς ἀναγνωρίζουσας τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐπιδιωκούσης τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτήν. Τὸ ἐξαναγκαστὸν τοῦ δικαίου θεμελιούται ἀμέσως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, οὐχὶ δὲ ἐμέσως διὰ τῆς διανοίας, ὅπως συμβαίνει διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ φυσικοῦ νόμου. Οὕτω καθωρίσθησαν τὰ ὄρια τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης καὶ διεπιστώθη, ὅτι οὐδεὶς συνταυτισμὸς εἶναι δυνατός, μεταξὺ τῶν ὄντολογικῶν καὶ δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς τεχνικῆς ἀφ' ἑτέρου καὶ ὅτι πρόκειται περὶ καθ' ὅλα διακεκριμένων κατευθύνσεων τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

Τὴν ἐξατομίκευσιν καὶ τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν περίπτωσιν ἐφαρμογὴν τοῦ φυσικοῦ νόμου ἐπιτελεῖ ἡ τεχνικὴ. Τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν ἐκάστοτε περίπτωσιν ἔρευναν τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν ἐπιτελεῖ ἡ δεοντολογικὴ ἐπιστήμη. Τὸ χαρακτηρίζει ὅθεν τὴν τοιαύτην λειτουργίαν τεχνικὴν, λόγῳ τῆς ὁμοιότητος ἣν ἔχει πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, προδίδει τὴν σύγχυσιν φυσικῶν νόμων καὶ κοινωνικῶν ἀξιῶν, φύσεως καὶ ἱστορίας καὶ πάντως ἀτυχεστάτην ὀρολογικῶς διατύπωσιν, ἡ ὁποία θὰ συνεπήγετο τὴν ἀνάγκην διαρκῶν ἐξηγήσεων πρὸς ἀποφυγὴν μεταβάσεων εἰς ἄλλο γένος.

Ἐὰν ὅμως ὁ καθορισμὸς τοῦ δικαίου, ὡς τεχνικῆς, εἶναι πλάνη, θὰ ἀπετέλει ἔτι βαρύτερον ὀλισθημα ὁ διχασμὸς τῆς νομικῆς, οὕτως ὥστε μέρος αὐτῆς νὰ κατετάσσετο εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ δὴ τὴν ὄντολογικὴν καὶ μέρος εἰς τὴν τεχνικὴν. Εἰς τοιαύτην λύσιν ἄγονται οἱ ἀγνοοῦντες τὴν δεοντολογικὴν σκέψιν, ἡ ὁποία πληροῖ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τοῦ νομικοῦ, ὡς καὶ οἱ ἐλλείπει αὐτῆς, δημιουργοῦντες μίαν μεθοδολογικῶς ἀδύνατον μίξιν, ἀφ' ἑνὸς ὄντολογικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τεχνικῶν στοιχείων.

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως ὅτι ἡ δεοντολογικὴ σκέψις ἐνέχει καὶ ὄντολογικὰ στοιχεῖα, προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν ἀξιῶν ἀφ' ὧν ἐδράζεται καὶ εἰς ἃς ἀναφέρεται καὶ ὅτι ὁμοίως ἡ τεχνικὴ προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν νόμων. Ἀλλὰ οὐδαμῶς ὡς ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἡ δεοντολογικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶναι παρὰ ὑπερθεσις

τῶν στοιχείων, ἑνὸς ὄντολογικοῦ καὶ ἑνὸς τεχνικοῦ. Ὑπεράνω τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ διέπει τὴν δεοντολογικὴν σκέψιν, ὅπως καὶ τὴν τεχνικὴν, ἡ ἀδιάσπαστος λογικὴ ἐνότης, ἣτις θεμελιούται διὰ τῆς ἀναφορᾶς ἐνὸς δεδομένου ἐν σχέσει πρὸς ἕνα σκοπὸν καὶ τούτων πρὸς νοητὴν τινὰ ἀρχήν. Ἐξ αὐτοῦ δικαιολογεῖται ἡ ὑπαρξις μιᾶς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης, ὅπως διαφόρου τῆς ὄντολογικῆς, καὶ ὅτε ἀκόμη ἀναφέρεται εἰς τὰ αὐτὰ ἱστορικὰ δεδομένα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ συσχέτισις τῆς δεοντολογικῆς καὶ τῆς τεχνικῆς σκέψεως εἶναι αὐτοδῆλως ἀδύνατος ἐξ αὐτῶν τῶν διαφορῶν αἰτινες προηγουμένως ἀνεπτύχθησαν. Δὲν δύναται εἰς σκοπὸς νὰ εἶναι συγχρόνως κατηγορικῶς καὶ ὑποθετικῶς τεθειμένος. Δὲν δύναται τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον νὰ εἶναι δέον καὶ ἐν ταύτῳ τεχνικῶς ἀναγκαῖον.

§ 4. Ἐν τούτοις ἐπεχειρήθη ἐντὸς τῆς νομικῆς λειτουργίας νὰ διακριθῇ ἐν ἐπιστημονικὸν καὶ ἐν τεχνικὸν στοιχεῖον καὶ δὴ κατὰ τρόπον ὅστις, ἀπὸ πρώτης ἀπόψεως, δὲν γεννᾷ καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ. Ὑπάρχουσι πράγματι κοινωνικοὶ νόμοι οἱ ὁποῖοι ὑφίστανται, ἱστορικῶς ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος, πρὶν ἢ ὁ πολιτικὸς κυρίαρχος ἢ ὁ νομοθέτης θειπίσουν αὐτοὺς ὡς δίκαιον. Κέκτηνται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γενικὴν ἰσχὺν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ καὶ ἐμφανίζονται εἰς τὸν νομοθέτην ὡς τι *δεδομένον*.

Αὐτοὶ οἱ νόμοι θεωροῦνται προσερχόμενοι οὐχὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς «τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων», ἐκ τῶν φύσει ἀναγκαίων σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἀποτελοῦντες συνήθως μέρος τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Δεδομένου δὲ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀξίαι κατισχύουν τῶν πολιτικῶν, εἶναι ὁ νομοθέτης ἠναγκασμένος νὰ ἀποδεχθῇ καὶ θέσῃ τοὺς ἀνωτέρω κοινωνικοὺς νόμους ὡς βάσεις τοῦ συστήματος τῶν πολιτικῶν θεσμῶν· εἶναι ὅμως ἠναγκασμένος νὰ βαδίσῃ καὶ περαιτέρω. Πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν νόμων αὐτῶν ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, κατὰ τρόπον πραγματουῦντα τὴν ἀσφάλειαν καὶ ὁμοιομορφίαν τῶν συναλλαγῶν, ἃς τίθησι ὡς εἰδικὸν σκοπὸν αὐτῆς ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ὡς ἔχει σήμερον διαμορφωθῆ, προσαπαιτεῖται καὶ ὁλόκληρον δίκτυον ὑποθετικῶν κρίσεων, ὅπερ θὰ μᾶς ἀγάγῃ ἀπὸ τῆς γενικότητος τοῦ κοινωνικοῦ προσιτάγματος μέχρι τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου. Ἀφ' ἧς ὁ κοινωνικὸς νόμος, ὅστις καὶ πρότερον ἰσχυε καὶ ἐφηρομόζετο, διοχετευθῆ ἐκ νέου πρὸς τὴν ζωὴν, μέσῳ τῆς πολι-

τειακῆς ἐξουσίας, δὲν δύναται νὰ παραμείνη εἰς τὴν ἀπλόγραμμα σχηματικήν του μορφήν, ἀλλὰ πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν τῆς σημερινῆς πολιτείας, δέον νὰ ἀποκτήσῃ ἐνότητα λογικὴν, σταθερότητα καὶ ἀκρίβειαν, οὕτως ὥστε καὶ τὰ ὄρια τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ νὰ εἶναι ὅσον ἔνεστι διακαθωρισμένα. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ νομολογικὸν συγκρότημα ἡρτῆται λογικῶς ἐκ τῶν βασικῶν κοινωνικῶν νόμων εἰς οὓς καὶ ἀντιφέρεται.

Συνήθως θεσμοθετεῖται τοῦτο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς πολιτείας ἢ τοῦ νομοθέτου, πρὸς πραγμάτων τῆς ἀσφαλείας τῶν συναλλαγῶν καὶ δὲν ἀπαντᾷται εἰς τὴν ἐξωπολιτειακὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅπου ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κοινωνικῶν νόμων εἶναι πολύμορφος καὶ περιπτωσιολογική.

Τὸ νομολογικὸν συγκρότημα δὲν εἶναι κατ' ἀκολουθίαν δεδομένον διὰ τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν «κατασκευαστόν».

Ἡ γνῶσις τοῦ δεδομένου, ὡς γνῶσις ἐνὸς ὄντος, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικὴ λειτουργία. Τοῦναντίον χαρακτηρίζεται ὡς τεχνικὴ λειτουργία ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἐκάστοτε ἐπεξεργασία ἐνὸς μὴ ὄντος, ἀλλ' ἀπλῶς τεχνητῶς δημιουργηθέντος, διὰ καθαρῶς πρακτικοὺς σκοποὺς, νομολογικοῦ συγκροτήματος. Αὕτη εἶναι, ὅσον οἷον τε σαφέστερον διατετυπωμένη, εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμάς, ἢ ὑπὸ πολλὰς μορφάς, διὰ πολλῶν φραστικῶν ἐλιγμῶν, χαρακτηρισμένη διίσκρισις μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ τεχνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ δικαίῳ (1).

(1) Ἡ ἀνωτέρω διίσκρισις ἀποτελεῖ τὴν θεωρητικὴν βῆσιν τοῦ *F r a n c o i s G é n y*, *Science et Technique en droit privé positif*, παραληφθεῖσα ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸν ρεῦμα τοῦ μεταξονισμοῦ. (ὄρα *G é n y* αὐτόθι § 33 σ. 97 σημ. 1, *B e r g s o n*, *Evolution créatrice* 1914 σ. 212 κ. ἐ., *L e R o y* *Une philosophie nouvelle* 1914 σ. 24. Τὸ δεδομένον χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ *G é n y* ὡς τὸ προϊόν τῆς «κοινωνικῆς φύσεως», τὸ κατασκευαστόν ὡς «ἐργασία ἀπολύτως ὑποκειμενική» (αὐτόθι σ. 97 καὶ IV § 302 σ. 147—150). Αἱ νομικαὶ ἐννοιαὶ ἄλλοτε μὲν περιέχουσι «μίαν δόξαν πραγματικότητος» (*dose de réalité*), ἄλλοτε εἶναι κυρίως πλᾶνος καὶ ματαία ἐννοιολογία (*idéalisaton vaine et fallacieuse*) (ὄρα αὐτόθι I σ. 136). Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἔχομεν πράγματι «δεδομένον», ἐπιστημονικῶς γινγνωσκόμενον, ἐν τῇ δευτέρῃ κατασκευαστόν, τεχνικῶς χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν πράξιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου. (ὄρα αὐτόθι IV σ. 17 καὶ 21, III § 219 σ. 197 σημ. 2 ἐπίσης III § 182—184). Ἐννοεῖται ὅτι

§ 5. Ἡδη ἐρευνητέον εἰδικώτερον, ποῖα τὰ διὰ τὸ δίκαιον ἐμφανι-

πραγματικότης ἄνευ ἐννοίας εἶναι ἀνόητος, εἶναι ἐπομένως πάντως ἀνάγκαία σχετικὴ τις ἐννοιολογικὴ ἐργασία, ὅσονδήποτε καὶ ἂν αὕτη μειοῖ τὴν «δόξιν τῆς πραγματικότητος». Τοῦτο ἠτῶς τονίζεται, (αὐτόθι σ. 141) «Il est bien vrai que la perception même de ces intérêts ne se peut faire sans un élément de représentation conceptuelle». Δέον ὁμως νὰ μὴ λησμονεῖται ὅτι ἡ διάνοια, ἐννοιολογικῶς λειτουργοῦσα, εἶναι ἀνίκανος νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα. Ἐὰν ὅθεν ἡ ἔρευνα τοῦ δικαίου παραμένει αὐστηρῶς ἐννοιολογική, δηλ. καθ' ἡμᾶς αὐστηρῶς ἐπιστημονική, θὰ ἀγνοῖ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα καὶ ὡς ἐκ τούτου δέον καὶ ἡ ἐνωρασις καὶ ἡ θέλησις, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ δικαίου καὶ μόνον οὕτω θὰ πραγματοποιηθῶν οἱ τελικοὶ σκοποὶ αὐτοῦ (ὄρα αὐτόθι I § 56 σ. 161 κ. ἐ.). Ἀκριβῶς δ' ἔνεκα τούτου χαρακτηριστεὰ ἡ νομικὴ, οὐχὶ μόνον ὡς ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ ὡς τεχνική. (ὄρα αὐτόθι IV § 303 σ. 153). Παρατηρητέον ὁμως ὅτι τὸ ἐννοιολογικὸν στοιχεῖον, τὸ κατ' ἐξοχὴν κατασκευαστόν, δηλ. τὸ τεχνικὸν κατὰ *G é n y*, καθ' ἡμᾶς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικόν, διότι ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται μὲ ἐννοίας καὶ μόνον μὲ ἐννοίας ὡς ἄλλαχού τὸ ὁμολογεῖ καὶ ὁ *G é n y* (I σ. 141), τὸ ἐννοιολογικὸν τοῦτο συγκρότημα τοῦ δικαίου, ὡς ἀπέχον τῆς πραγματικότητος, δέον νὰ ὑποχωρήσῃ κατ' αὐτὸν πρὸ τῶν κοινωνικῶν πραγματικότητων. (αὐτόθι III § 220).

Παρ' ὅλας τὰς πολλαπλὰς διακρίσεις, αὐτὸς ὁ *G é n y* τονίζει τὰς δυσκολίας τῆς χαράξεως τῶν ὁρίων μεταξὺ ἐπιστημονικοῦ καὶ τεχνικοῦ στοιχείου (αὐτόθι III σ. 217 κ. ἐ. *D e m o g u e*, *Les notions fondamentales du droit* 1911 σ. 385).

Συχνάκις ἡ διάκρισις αὕτη ἐμφανίζεται ὡσεὶ ἂν τὰ δύο διακριτέα ἦσαν ἀπλῶς δύο πόλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων κυμαίνονται οἱ κανόνες δικαίου, ἄλλοτε πρὸς τὸν ἕνα, ἄλλοτε πρὸς τὸν ἄλλον προσπελάζοντες. Βῆσις τοῦ δικαίου εἶναι πάντοτε τὰ «δεδομένα» ἀλλὰ τὸ μείζον μέρος τῶν κανόνων εἶναι «κατασκευαστόν» εἶναι δὲ ὡς ἐκ τούτου κυρίως τεχνικὴ ἢ ἐργασία τοῦ νομικοῦ. (ἴδε αὐτόθι III § 267—268 σ. 514 κ. ἐ.). Ἡ διαίρεσις τεχνικῆς καὶ ἐπιστήμης ἐν τῇ δικαίῳ δὲν ἔχει μόνον τὴν ἀνωτέρω μορφήν. Πρόκειται περὶ διακρίσεως κατ' ἐξοχὴν διαδεδομένης ὑπὸ πολλὰς μορφάς. (ἴδε π. χ. *B e k k e r*, *Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen*, Heidelberg 1912 σ. 4—6 *S t a m m l e r* *Richtiges Recht* σ. 209 *G é n y* αὐτόθι I σ. 99).

Ἐπὶ τὸν ὅρον νομικὴ τεχνικὴ ἐννοεῖ ὁ *Stammeler* τὴν διδασκαλίαν τῆς νομικῆς φραστικῆς (ὄρα *S t a m m l e r* *Lehrbuch der Rechtsphilosophie* 1923, § 127 σ. 262 τοῦ αὐτοῦ *Theorie der Rechtswissenschaft* 1911 VII § 2, σ. 563).

ζόμενα ὡς κοινωνικά «δεδομένα» καὶ δὴ ἐρωτητέον ἐν πρώτοις εἰς ποῖον ταῦτα «δεδομένα».

Ἡ νομικὴ τεχνικὴ καταλαμβάνεται μᾶλλον παρὰ Stammler ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς νομικῆς πράξεως (ὄρα Theorie der Rechtswissenschaft 1911 VIII σ. 653) τῆς ἀφορώσης τῆς ἐφαρμογῆν τῶν νομικῶν διατάξεων ἐπὶ τῶν ἐμφανιζομένων περιπτώσεων (ὄρα καὶ Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1922 § 159 σ. 286). Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι οὐδαμῶς ταυτίζεται ἢ παρ' ἡμῶν διατυπωθεῖσα καὶ περαιτέρω ἀποκρουομένη διάκρισις τῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς πρὸς τὰς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ συστήματι, καθότι χαρακτηρίζων ὁ Stammler τὴν νομικὴν ὡς πρακτικὴν ἐπιστήμην, θεωρεῖ ὡς ἐπιστημονικὴν καθαρῶς λειτουργίαν ἐκεῖνο ὅπερ κατ' ἄλλους ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν τεχνικὴν. Τὸ ζήτημα ἀν' ὃ νομικὸς συμπερασμός, ὡς ὑπὸ τοῦ Stammler διατυποῦται (ὄρα αὐτόθι §§ 139—141), ἐξαντλεῖ τὰ προβλήματα τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῆς δεοντολογικῆς νομικῆς σκέψεως δέον νὰ λυθῇ ἀποφατικῶς. Ὁ Stammler περιγράφεται εἰς τὴν κάτωθι λογικὴν μορφήν :

Ἐάν τὸ Α τότε Β (κανὼν δικαίου)

Τὸ Γ εἶναι Α

Ἐπομένως ὡς πρὸς τὸ Γ ἰσχύει τὸ Β. Ἀλλὰ προέχει ἀκριβῶς ἡ ἐρευνα τοῦ τί ἐστὶ Γ καὶ τοῦ πῶς ἀναφέρεται τὸ Γ πρὸς τὸ Α. Τὸ Γ δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει μία πραγματικὴ κατάστασις. Ἴνα ἀναφερθῇ ἡ πραγματικὴ κατάστασις αὕτη εἰς τὴν διάταξιν δέον νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του ὁ νομικὸς ὅτι ἐρευνᾷ τὴν κατάστασιν ἐν σχέσει πρὸς δυατὸν εἰδικὸν σκοπὸν, ἢτοι δέον νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τὴν νομικὴν διάταξιν (ἐάν Α τότε Β), πλὴν τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως, καὶ τὸν σκοπὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁποῖον ἐρευνᾷται ἡ κατάστασις αὕτη.

Ὡστε ἡ ἥσων κρίσις τοῦ νομικοῦ συλλογισμοῦ ἐνέχει τι τὸ ἰδιάζον ἐξ οὗ καὶ μόνον προκύπτει ἡ δεοντολογικὴ φύσις αὐτῆς καὶ ἐπομένως καὶ ἡ συστηματικὴ θέσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν φαίνεται ἀσχυλῆθεις ὁ Stammler. Ἀποδοτέον δὲ τοῦτο ἴδιον εἰς τὴν βασικὴν διάκρισιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, εἰς τὴν διάκρισιν τῶν φυσικῶν καὶ τῶν τεχνολογικῶν ἐπιστημῶν, ὡς ταυτίζει πρὸς τὰς ὑπ' ἡμῶν ὀνομαζομένας ἱστορικὰ καὶ ἠθικὰς ἐπιστήμας. (ὄρα αὐτόθι § 29 σημ. 1). Μεθ' οὗ δὲν προβαίνει ὁμοίως περαιτέρω εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ὄντολογικῶν καὶ δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν δι' ἧς κυρίως θεμελιούται ἡ μέθοδος καὶ ἡ συστηματικὴ τοῦ δικαίου.

Ἐφ' ὅσον τοῦτ' αὐτὸ τὸ ἐφαρμόζειν καὶ πραγματοποιεῖν ὀνομάζεται τέχνη, δὲν προσκρούει οὐδαμῶς ὁ ὄρος. Ὅτε ὁμοίως ἡ γνῶσις τοῦ δέοντος, ἡ γνῶσις τοῦ τί ἐκάστοτε δέον γενέσθαι ὀνομάζεται τεχνικὴ, ὅπως τοῦτο σαφῶς πράττει ὁ G e n y, ἡ τοιαύτη ὀρολογία συγκρούεται πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἔχει μεθοδολογικὰς συνέπειας. Διὰ τῆς ἐπικινδύνου ταύτης ἀτροποῦ κυκλοῦμενος εὐρίσκειται ἐξαίφνης ὁ νομικὸς πρὸ τοῦ ἀτέγκτου πρῶ-

Εἰς τὸν θέτοντα, εἰς τὸν ἐρευνῶντα, εἰς τὸν ἐφαρμόζοντα τὸ δίκαιον ; Καὶ εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ὡς τί εἶναι δεδομένα ; (1) Εἰς τὸν ἐφαρμοστὴν εἶναι δεδομένα ὡς κανόνες δικαίου, ὡς ἐπιταγαὶ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας ἢ πάντως ὡς ἐπιταγαὶ τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζει καὶ κυροῖ ἡ πολιτειακὴ ἐξουσία καὶ ἀποτελοῦσι βεβαίως «δεδομένα», ὑπὸ τὴν ἐννοίαν, ὅτι δὲν τίθενται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουν ἤδη πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ αὐτῶν, ὅπως ὁ μηχανικὸς εὐρίσκει ἐτοιμοὺς τοὺς ἐφαρμοστέους μηχανικοὺς νόμους προκειμένου νὰ εἰσπυγέφυραν. Ἄλλ' ἐξ ἴσου δεδομένα διὰ τὸν ἐφαρμοστὴν καὶ ἐρευνητὴν εἶναι ὅλαι αἱ διατάξεις τοῦ δικαίου, εἴτε ἔχουσι παραληφθῆ ἐκ τῆς ἐξωπολιτειακῆς κοινωνικῆς ζωῆς, εἴτε ἔχουσι τευθῆ τὸ πρῶτον καὶ δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν κοινωνικῶν νόμων, εἴτε δηλαδὴ εἶναι ἐκ τῶν λεγομένων δεδομένων, εἴτε εἶναι ἐκ τῶν κατασκευαστῶν. Ὡστε ἀσφαλῶς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἐρευνητοῦ καὶ τοῦ ἐφαρμοστοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀφορηθῶμεν πρὸς διάκρισιν τοῦ δεδομένου καὶ τοῦ κατασκευαστοῦ.

Ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τοῦ νομοθέτου ὁ ὁποῖος ἐκ τῆς ζωῆς ἀρύεται τὰς γενικὰς βάσεις τῆς νομοθεσίας, εἰς ἃς ἐξ ἰδίων προσθέτει τὰς εἰδικὰς, λογικὰς συνακολουθίας. Τὸ προῖδον τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς ἐργασίας τοῦ νομοθέτου δὲν ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην «δεδομένον», ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τεχνικῆς ἐργασίας, ἀποσκοπούσης τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν δεδομένων καὶ ἐπιστημονικῶς ἠρευνημένων κοινωνικῶν νόμων.

Ἐν τούτοις ἡ πραγματικὴ θέσις εἶναι ἀπολύτως ἄλλοία. Ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ κοινωνικοὶ νόμοι θεωρηθῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἐκάστοτε πολιτειακῶς ρυθμιστέας σχέσεις, ἀποτελοῦσι, διὰ τὸν θεω-

βλήματος τῆς ἐπιστημονικότητος τῆς ἰδίας του ἐπιστήμης. (ὄρα π.χ. J u n g Das Problem des natürlichen Rechtes, 1912 § 8 ἰδίᾳ σ. 221 κ. 270 B i n d e r, αὐτόθι 884 σημ. 16, R u m p f Volk und Recht Arch. f. Recht und Wirtschaftsphilosophie XX 262.

(1) Ὡς ἐκ περισσοῦ ἀναφέρεται ἐντιμῶτα ὅτι τὰ δεδομένα διακρίνει ὁ G e n y εἰς πραγματικά, ἱστορικά καὶ ἰδεατὰ δεδομένα. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ τοιαύτη διάκρισις δὲν ἔχει ἀπωτέρας μεθοδολογικὰς συνέπειας, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν εἰς τὰ περαιτέρω. Ἰδὲ περὶ αὐτῆς αὐτόθι II § 167 σ. 371, § 168 σ. 376—389 ἐπίσης IV σ. 147.

ροῦντα, εἴτε εἶναι νομοθέτης εἴτε ἄλλος, τὰ στοιχεῖα τοῦ νομολογικοῦ συγκροτήματος, τὸν κρισεολογικὸν εἰρμόν, τὰς λογικὰς συνεπειὰς τῶν βασικῶν νόμων, συγχρόνως καὶ δι' ἑνὸς μόνου συλλογισμοῦ μετ' αὐτῶν δεδομένας. Ὅταν ἡ βᾶσις ἑνὸς συλλογισμοῦ εἶναι τι τὸ δεδομένον καὶ ἐπίσης δεδομένον τὸ τέλος εἰς ὃ κατευθύνεται, ἀνακύπτουν ἀφ' ἑαυτῶν ἢ μᾶλλον ὑφίστανται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑπάρξουν τὰ δύο σταθερὰ ταῦτα σημεῖα, συγχρόνως μὲ ἐκεῖνα καὶ τὰ διάμεσα, τὰ ὁποῖα τὰ συνδέουν καὶ εἶναι λογικῶς ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὰ δεδομένα, ὅπως εἰς τὰ μαθηματικά, ὅταν ἔχομεν δύο συστήματα, ἔχομεν εὐθὺς ἀμέσως δεδομένας τὰς δυνατὰς σχέσεις αὐτῶν. (2) Καὶ τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι πᾶς τις δύναται νὰ τὰς ἀντιληφθῆ ἢ νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἱστορικὴν ὑπαρξίν των, ἀλλὰ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δημιουργικῆς τεχνικῆς, καὶ δὴ τεχνικῆς τινὸς προσθήκης, πλὴν ἂν θεωρηθῆ ὡς τοιαύτη ἢ ἀπλὴ ἐξαγωγή τῶν λογικῶν συμπερασμάτων· πρόκειται περὶ διαπιστώσεως τῶν ὑφισταμένων ἀναγκαίων λογικῶν σχέσεων.

Ἐὰν περιέχονται εἰς τὸν κύκλον τοῦ ὄντος αἱ κοινωνικαὶ νόμοι, δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθοῦν τούτου αἱ λογικαὶ του συνέπειαι. Τὰ δεδομένα μετὰ τῶν λογικῶν αὐτῶν συνακολουθιῶν εἶναι ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένα, ἀφ' ἧς ἐξετασθῆ ὁ βασικὸς νόμος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐφαρμογὴν του εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν, αὕτη δὲ εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ ἀρμόζουσα ἀπομνησ εἰς τὸν νομοθέτην καὶ εἰς πάντα νομικῶς σκεπτόμενον (3).

(2) Ἀπὸ ἐκείνου; αἱ ὁποῖαι θεωροῦσι τὰ μαθηματικὰ ὡς συστήματα εὐχρηστων ὑποθέσεων, βεβαίως δύναται καὶ αἱ νομικαὶ κατασκευαὶ νὰ θεωρηθῶσι ὡς συστήματα εὐχρηστων ὑποθέσεων. Ἀλλὰ τότε ἡ ὀλόκληρος ἢ ἐπιστήμη εἶναι τεχνικὴ ἢ ὀλόκληρος ἢ τεχνικὴ εἶναι ἐπιστήμη. (Ἰδε G e n y αὐτόθι I σ. 82). Ἄλλ' ἢ ὑπόθεσις εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς ἐπιστήμης. (Ἰδε G e n y αὐτόθι I σ. 82), Φαίδων 91 β, C o h e n , Logik des reinen Denkens). Δὲν εἶναι νομικὸν κατασκεῦασμα, ἀλλὰ θέσις τοῦ νοῦ. (Συγκρ. G e n y , αὐτόθι I 126 καὶ 132—133). Ἡ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ἐδραζομένη ἐπεξεργασία τοῦ αἰσθητοῦ ἀπέριου, δὲν καθιστᾷ ἐπισημνὴ τὴν ἐπιστημονικὴν λειτουργίαν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν αὐτῆς. (Ὅρα R i e k e r t , Die naturwissenschaftliche Begriffsbildung 1921 Κεφ. I σ. 24 κ. ἑ. καὶ Κεφ. III σ. 185 κ. ἑ. ἐπίσης κεφ. IV σ. 257).

(3) Ὅρθῶς ὁ R a d b r u c h , Grundzüge der Rechtsphilosophie 1914 σ. 197 ὀρίζει τὴν νομικὴν σύνθεσιν (juristische Konstruktion) ὡς

Βεβαίως καὶ διὰ τὴν κοινὴν γνώμην εἶναι τὰ διάμεσα αὐτὰ στοιχεῖα ἐξ ἴσου δεδομένα ὅπως καὶ εἰς τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι αὕτη δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ ἀκριβοῦς λογικοῦ διακαθορισμοῦ τῶν συνεπειῶν ἑνὸς κοινωνικοῦ νόμου, καὶ ἡ ἀξία εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ κοινὴ γνώμη εἶναι ἄλλοία, καθορίζουσα μέθοδον ἣτις βαδίζει εἰς ἐκάστην περίπτωσιν κατὰ τρόπον διάφορον, ἐρευνῶσα ἐκάστην περίπτωσιν ἀτομικῶς καὶ μὴ δεσμευομένη ἀπὸ ὀρισμένης μορφᾶς, αἱ ὁποῖαι, μετ' ἀφαιρέσεων τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, εἶναι αἱ μόναι ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν ἀληθῆ λογικὴν συνακολουθίαν τῶν πολιτειακῶν νόμων.

Ἡ διαφορὰ μετὰ τῶν λογικῶν συνεπειῶν τῶν κοινωνικῶν νόμων ὡς κανόνων δικαίου καὶ τῶν κοινωνικῶν καθαρῶς ἐπιταγῶν δὲν προέρχεται ἐκ τῆς δυνατότητος πολλῶν λογικῶν εἰρμῶν ἐξ ἑνὸς γενικοῦ κανόνος καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ αὐτὸ κοινωνικὸν δεδομένον, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς ἣτις ὑφίσταται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ νόμου, ἀφ' ἧς ὄντος ἀπὸ κοινωνικοῦ καταστῆ κανὼν δικαίου, ἢ ἄλλως ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀξιῶν εἰς ἃς ὁ φαινομενικῶς ὅμοιος κανὼν ἐκάστοτε ἀναφέρεται. Τῷ ὄντι ἢ ταυτότητος ἑνὸς δεδομένου κοινωνικοῦ νόμου πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἱστορικῶς ἐρευνωμένον τοῦ ζητήματος, πηγάζοντα ἴσως κανόνα δικαίου, εἶναι αὐτόχρομα πλάνη, συνισταμένη εἰς τὴν παράβλεψιν τῶν ἐκάστοτε διεπουσῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ καθορίζουν μόναι τὴν φύσιν καὶ τὸ νόημα τῶν κανόνων, ὡς καὶ τὴν λογικὴν αὐτῶν συνακολουθίαν. Κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι δὲν εἶναι ὅλαι αἱ πρὸς τὴν ἀτομικευσιν τῆς ἐφαρμογῆς ἄγουσαι διατάξεις καθαρῶς λογικαὶ συνακολουθίαι, ἐκ τοῦ ὅτι δῆθεν κατ' ἄλλον τρόπον ἐφαρμόζεται ὁ αὐτὸς κανὼν ὡς κοινωνικὸς νόμος καὶ κατ' ἄλλον ὡς νομικὸς θεσμός.

Βεβαίως φαίνεται ὅτι ὁ νομοθέτης ἔχει πρὸ αὐτοῦ ὡς δεδομένους

τὴν ἐξαγωγήν θετικῶν ὀρισμῶν κανόνος τινὸς δικαίου διὰ τῆς ἰδέας τοῦ σκοποῦ «Nacherzeugung positiver Bestimmungen eines Rechtinstituts aus seiner Zweckidee». Ὅρα S a l o m o n , Grundprobleme der Rechtsphilosophie 1925 σ. 66. Ἰδὲ ὁμοῦ ἰδε W e n z e l , Juristische Grundprobleme 1920 σ. 33—34 ὅστις διακρίνει ἐμμέσους καὶ ἀμέσους σχέσεις τοῦ νομοθέτου.

παντοειδεῖς μὴ νομικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους ἀποκρυσταλλοῖ εἰς νομικὰς διατάξεις καὶ καθιστᾷ ἄνευ ἑτέρου δίκαιον καὶ δὴ βάσεις τῆς νομοθεσίας. Οἱ κανόνες ὅμως αὐτοὶ οἱ ἰσχύοντες εἰς τὴν ἠθικὴν, τὴν ἐθιμοτυπικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν κοινωνίαν παραμένουν διὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀνύπαρκτοι. Δυνατὸν βεβαίως ὁ νομοθέτης νὰ παραλάβῃ ἐξ αὐτῶν τὸ ὑλικόν, ἴσως καὶ ὀλόκληρον, ἀλλὰ ἀφ' ἧς συνδέσει τοῦτο πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας, οἱ οὕτω δημιουργούμενοι κανόνες δὲν εἶναι βεβαίως οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐξωπολιτειακούς, πρὸς οὓς καθ' ὕλην ὁμοιάζουσι. Δὲν εἶναι ἐπομένως «δεδομένοι» ἀλλὰ, ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως, ἀπολύτως δημιουργημένοι, κατασκευασμένοι, ὅπως αἱ δευτερεύουσαι νομικαὶ διατάξεις· καὶ δὴ τὰ λεγόμενα δεδομένα ἀποκτοῦν ἐπιστημονικὴν νομικὴν ὑπαρξίν ἀφ' ἧς ἀναφεροῦν εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ρυθμίσεως ἱστορικῶν δεδομένων, ἀφ' ἧς ἐπομένως εἰσέλθουν εἰς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων καὶ διακαθορισθῆ ἢ ἐν τῷ συστήματι θέσις αὐτῶν. Ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τὰ λεγόμενα κατασκευαστὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου.

Πράγματι οὐδεμία παρέμβασις τεχνικῆς σκέψεως εἶναι ἀναγκαία ἵνα πληρώσῃ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ νόμου, τοῦ δεδομένου.

Ἐκ τῆς ἀλληλαναφορᾶς αὐτῶν τῶν δύο στοιχείων ἀνικύπτουν ἀφ' ἑαυτῶν αἱ διάμεσοι ἀξίαι, οὕτως ὥστε ἡ ἐκδίπλωσις τοῦ κοινωνικοῦ νόμου μέχρι τοῦ ἀτομικοῦ φαινομένου νὰ λαμβάνῃ χώραν ἐντὸς τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς δεοντολογικῆς σφαίρας, ἔξαιρέσει ἑνὸς ἀλόγου στοιχείου, προκύπτοντος κατὰ τὸν διακαθορισμὸν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, ὅπερ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, κεῖται ἔξω τῆς σφαίρας τοῦ λόγου καὶ κατὰ συνέπειαν ἔξω τόσον τῆς ἐπιστήμης ὅσον καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἐπομένως αἱ διάμεσοι ἀξίαι, αἱ ὑπὸ τὴν μορφήν εἰδικῶν κανόνων τοῦ δικαίου ἐμφανιζόμεναι, δὲν εἶναι αὐθαίρετα δημιουργήματα ἐξ οἷσθ' ἕως τεχνικῆς ἀνάγκης δικαιολογούμενα, ἀλλὰ τὰ λογικῶς ἀναγκαῖα σημεῖα δι' ὧν συνδέεται τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον καὶ ἡ ἀξία. Πρόκειται περὶ ἑτεροθετικῶς ἐξαγομένων διακρίσεων, αἵτινες ἐνυπάρχουν εἰς τὸν δεδομένον κοινωνικὸν νόμον, δὲν κατασκευάζονται, ἀλλὰ ἀπλῶς γινώσκονται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν καὶ ὁ κοινωνικὸς νόμος· εἶναι κατὰ ταῦτα ἐξ ἴσου δεδομένοι πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς νόμους.

Ἐκεῖνο ὅθεν ὅπερ προέχει εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ δικαίου δὲν εἶναι ἡ κατασκευὴ τεχνικῶν κανόνων ἐπὶ τῇ βάσει οἰωνοδῆποτε δεδομένων, ἀλλὰ ἡ γνῶσις ὅλου τοῦ λογικοῦ συγκροτήματος τῶν νομικῶν διατάξεων, τὸ ὁποῖον πιθανῶς νὰ μὴ εἶναι πάντοτε ἱστορικῶς δεδομένον, εἶναι ὅμως πάντοτε **δεοντολογικῶς** ἄρα καὶ νομικῶς, **δεδομένον**, ὅχι μόνον εἰς ἣν περίπτωσιν τὰ λογικὰ συνεπακολουθήματα ἔχουν νομοθετικῶς διατυπωθῆ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐξάγονται ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ ἔρμηνευτοῦ ἢ τοῦ ἐρευνητοῦ ἐν γένει τοῦ δικαίου. Ἀφ' ἧς ὅμως παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν περιέχει οὐδὲν τὸ τεχνικὸν στοιχεῖον ἢ διαμόρφωσις τῶν λογικῶν συνακολουθιῶν τῶν βασικῶν κοινωνικῶν νόμων, ὡς καὶ ἡ ἐπεξεργασία ἢ λογικὴ αὐτῶν, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἐκάστοτε κοινωνικὰ φαινόμενα, ἀφ' ἧς γίνῃ δεκτὸν ὅτι **τὸ λεγόμενον τεχνικὸν στοιχεῖον τοῦ δικαίου δὲν εἶναι παρὰ ἢ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογικὴ ἐνέργεια** δι' ἧς συνδέονται αἱ ἀξίαι πρὸς τὰ ἀξιόλογα κοινωνικὰ δεδομένα, ἢ **διάκρισις μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς πίπτει ἀφ' ἑαυτῆς** (4). Διότι ἂν ὅλαι αἱ τοιαῦται μέθοδοι λογικῆς ἐπεξεργασίας δι' ἑξατομικεύσεως γενικῶν κανόνων, εἴτε τελεολογικῶς εἴτε μὴ διεξαγομένης, δὲν ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη, τότε θὰ ἐκινδύνευον τὰ μὲν γενικὰ ἀξιώματα εἰς τὰ μαθηματικά νὰ θεωρηθοῦν ἐπιστήμη καὶ νὰ ἐμπέσωσι εἰς τὸν κύκλον τῆς τεχνικῆς τὰ ἐξ αὐτῶν θεωρήματα. Δεοντολογικῶς ἐρευνωμένου τοῦ ζητήματος, καὶ μόνον ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι δυνατὴ διὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, ἢ γνῶσις τῶν λεγομένων δεδομένων καὶ τῶν λεγομένων κατασκευαστῶν δὲν ἔχει διακεκριμένην μορφήν, διότι καὶ οἱ βασικοὶ νόμοι, οἱ λεγόμενοι δεδομένοι, γινώσκονται δι' ἀναφορᾶς πρὸς μίαν ἀνωτέραν ἀξίαν, μέχρι τῆς ἀνωτάτης τοῦ δικαίου ἀξίας, ἥτις καὶ θεμελιοῖ τὴν ἐνιαίαν φύσιν τῶν κανόνων δικαίου. Κατ' αὐ-

(4) Ἡ ἀπαγωγή εἰδικῶν λύσεων ἐκ γενικῶν κανόνων καὶ ἐπομένως ἡ προσπάθεια τῆς εὐρέσεως τῶν λογικῶς ἤδη ἐνυπαρχουσῶν ἐν τῷ γενικῷ καιόνι λύσεων, ἀφ' ἧς οὕτως ἐξετασθῆ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς γενικὸν κανόνα, οὐδαμῶθεν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν χαρακτηριστικὴν φάσιν τῆς δεοντολογικῆς καὶ δὴ τῆς νομικῆς σκέψεως. Ἴδε G é n y αὐτόθι I σ. 156—157 W u n d t, Logik Τόμ. II μέρος II σ. 279 B i n d e r, Rechtsphilosophie 1925 σ. 846. Ἐπίσης S t a m m l e r, Theorie der Rechtswissenschaft 1911 σ. 268 κ. ε.

τὸν τὸν τρόπον εἶναι καὶ οἱ βασικοὶ νόμοι κατασκευαστοὶ, δι' ἀναφορᾶς ἐνὸς εἰδικωτέρου νόμου πρὸς τὴν γενικωτάτην ἀξίαν τοῦ δικαίου. Πλὴν τῆς τελευταίας αὐτῆς, ὅλοι οἱ νόμοι εἶναι διάμεσοι ἀξίαι, κατὰ μέθοδον ὁμοιοτρόπως γνωσκόμενοι. Ἡ ὄντολογικὴ γνῶσις τῶν βασικῶν κανόνων δικαίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δυνατόν μόνον μιᾶς δεοντολογικῆς γνώσεως τῶν κατασκευαστῶν κανόνων, ἀποτελεῖ πλάνην. Κυρίως καὶ πρωτίστως δὲν εἶναι ποτὲ ταῦτοι οἱ κανόνες οἱ κοινωνικοὶ καὶ οἱ τοῦ δικαίου, διὰ τὸν ἀπλούστειτον λόγον ὅτι ὑπηρετοῦν εἰς χωριστὰς ἀξίας. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, καὶ ὅταν ὄντολογικῶς γνωρίσωμεν ἓνα κανόνα δικαίου, ἢ γνῶσις αὕτη δὲν ἔχει σημασίαν εἰς τὸν κύκλον τῆς δεοντολογικῆς σκέψεως τοῦ δικαίου. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἢ διαίκρισις εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀβάσιμος. Τὰ τεχνικὰ στοιχεῖα ὡς καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα ἐν τῇ ἀλληλοσυνδέσει καὶ ἀλληλαναφορᾷ αὐτῶν ἀποτελοῦσι τὸ ἐνιαῖον σύνολον, ὅπερ κορυφοῦται εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ παριστῶσι τὰς ἀναγκαίας λογικὰς βαθμίδας πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἀξιολογικοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου. Παραμένουν ἐπομένως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς μία ἀχώριστος ἐνότης. Κατ' ἀκολουθίαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν γινώσκεται τὸ δεδομένον θὰ γινώσκεται καὶ τὸ κατασκευαστὸν, ἥτοι πάντοτε δι' ἀναφορᾶς πρὸς μίαν ἀξίαν, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ διακαθορισμοῦ ἐνὸς νομικοῦ φαινομένου (5). Ἡ προηγουμένη σκέψις δυνατόν νὰ ἀγάγη τινὰς εἰς τὴν

(5) Σημειωτέον ὅτι αἱ διάμεσοι ἀξίαι ὡς κατασκευάζει ὁ τὸ δίκαιον δεοντολογικῶς ἐπεξεργαζόμενος, δὲν εἶναι πάντοτε εἰδικωτέραι διατάξεις ἀλλὰ καὶ γενικωτέραι, ἀπαγωγικῶς ἐξ εἰδικωτέρων δεδομένων ἐξαγόμεναι. Πρόκειται καὶ ἐδῶ ἐξεύρεσις διαμέσου ἀξίας, μεταξὺ τοῦ εἰδικωτέρου δεδομένου καὶ τοῦ γενικωτέρου δεδομένου, ἐνδιάμεσον σημεῖον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἢ κατασκευαζομένη διάταξις. Ὑπάρχουν καὶ ἐν τῷ Πανδέκτη καὶ ἐν τῷ Γερ. Ἀστ. Κώδικι, σειρὰ διατάξεων σχετικῶς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλ' ἐλλείπει παρ' ἀμφοτέροις ὁ γενικὸς ὁρισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅμως ὅτι ἐλλείπει ἢ ἔννοια τῆς ἰδιοκτησίας ἐκ τοῦ συστήματος τῶν νομικῶν ἐννοιῶν τῶν ἀνωτέρω νομοθεσιῶν, καθότι εἶναι αὕτη λογικῶς συγχρόνως πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας τεθειμένας εἰδικὰς διατάξεις δεδομένη. Ὁ τὸ δίκαιον γινώσκων ἐπομένως συνάγει τὸν ὁρισμὸν τῆς ἰδιοκτησίας, ὅστις ἀποτελεῖ γενικωτέραν ἔννοιαν ἐπαγωγικῶς ἐξ εἰδικωτέρων σχηματισθεῖσα.

πεπλανημένην ἀντίληψιν ὅτι τὸ δεοντολογικῶς ἐρευνώμενον δὲν δύναται ποτὲ νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὄντολογικῶς ἐρευνώμενον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρεῖται ταῦτο ὁ ἴδιος κανὼν δικαίου ἱστορικῶς καὶ νομικῶς γινωσκόμενος (6). Τοῦναντίον ὅμως αἱ προηγηθεῖσαι παρατηρήσεις δὲν θίγουν ποσῶς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὑπεστηρίχθη ἀπλῶς ὅτι εἰς ἐθιμοτυπικὸς κανὼν καὶ εἰς ἠθικὸς τοιοῦτος δὲν δύναται ποτὲ νὰ εἶναι ταῦτοι πρὸς ἓνα κανόνα δικαίου καὶ ὅτι κατ' ἐπιφάνειαν φαίνονται ἔχοντες τὸ αὐτὸ ἀπολύτως περιεχόμενον καὶ τοῦτο διότι ἢ ἔννοια ἐκάστου κανόνος διακαθορίζεται πάντοτε ἀπὸ τὴν μορφήν εἰς ἣν ἀναφέρεται (7).

§ 6. Θὰ ἠδύνατο ὅμως ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως νὰ θεωρηθῇ δυνατὴ ἢ διαίκρισις τοῦ δεδομένου καὶ τοῦ κατασκευαστοῦ ἐν τῷ δικαίῳ. Τὸ θετικὸν δίκαιον, ὡς ὑποκειμενικὴ ἀξία, δέον νὰ ἀναγνωρίζεται κοινωνικῶς καὶ μόνον ἐκεῖνοι οἱ κανόνες εἶναι δίκαιον οἱ ὁποῖοι καὶ οὕτως ἀξιολογικῶς θεμελιοῦνται. Τῆς τοιαύτης ἀξιολογικῆς ιδιότητος φαίνονται ὅτι ἀπολαύουσι ἐν πάσῃ νομοθεσίᾳ μόνον ἐλάχιστοι καὶ δὴ οἱ βασικοὶ κανόνες τοῦ δικαίου. Θὰ ἠδύνατο ὅθεν νὰ γίνῃ μία διαίκρισις καθ' ἣν οἱ οὕτως ἀξιολογικῶς ἀνεγνωρισμένοι νόμοι θὰ ἀποτελοῦσι τὰ δεδομένα, λόγῳ τοῦ ὅτι φαίνονται, δυνάμει τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀναγνωρίσεως, ἔχοντες μίαν ὑπόστασιν ἐξωπολιτειακὴν, προπολιτειακὴν καὶ καθαρῶς κοινωνικὴν. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς αὐτούς θὰ ἐξαριθμηθῶντο ὡς κατασκευαστοὶ οἱ κανόνες δικαίου οἱ ὁποῖοι δὲν ἐμφανίζονται ὡς κοινωνικαὶ ἀξίαι, ἀλλ' ἀπλῶς εἰσάγουν εἰς τὸ νομοθετικὸν συγκρότημα τὴν ἐξατομίκευσιν καὶ τὴν χρωστικὴν ποικιλίαν, ἀπαραιτήτους πρὸς σύλληψιν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἱστορικοῦ ἢ κοινωνικοῦ γεγονότος. Τὸ ἐκπληροῖν τὰς ἐνοχικὰς ὑποχρεώσεις ἀποτελεῖ μίαν ἐπιστημονικῶς γινωσκομένην βασικὴν διάταξιν τοῦ δικαίου, ἀν' ὅχι καὶ μίαν a priori βᾶσιν αὐτοῦ (1)· ὁ πο-

(6) Οὕτω ὁ Kelsen, Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922 σ. 105 κ. ε. καὶ 114 κ. ε.

(7) Ἴδε περὶ αὐτῶν C. Tsatsos, Der Begriff des positiven Rechts 1928 Kap. III § 8 N. 5

(1) Reinech, Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechts in Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung, 1918 Kap. I § 2 σ. 692 κ. ε.

λύπλοκος μηχανισμός δι' οὗ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις πραγματοποιῶνται ὁ γενικὸς κανὼν, ἀποτελεῖ τὸναντίον τὸ τεχνικὸν στοιχεῖον τοῦ δικαίου, διότι ὁ τοιοῦτος μηχανισμὸς οὔτε ἀναγνωρίζεται κοινωνικῶς οὔτε τῷ ἀποδίδεται οὐδαμῶθεν κοινωνικὴ ἀξία, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχει τεχνικὴν σημασίαν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς κοινωνικῆς ἀξίας, τῆς ἐνσωματωμένης ἐν τῷ γενικῷ βασικῷ νόμῳ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ γενικοὶ αὐτοὶ νόμοι συνήθως ἔχουσι πηγὴν ἠθικὴν καὶ ἀνταποκρίνονται καὶ πρὸς τὰ ἐκάστοτε κυρίαρχοντα αἰσθήματα καὶ ἰδανικά, καταλήγει νὰ θεωροῦνται ὡς δεδομένα ὅσα ἀπορρέουν ἀμέσως ἐκ τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, πρὸς ἣν τὰ κατασκευαστὰ οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν (2).

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰς γενικὰς μόνον γραμμὰς μιᾶς νομοθεσίας γνωρίζουν καὶ ἐνδεχομένως ἀναγνωρίζουν οἱ ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ ζῶντες καὶ ὅτι αἱ γενικαὶ αὐταὶ γραμμαὶ ἀποτελοῦν κοινωνικῶς ἰσχυροῦσας ἀξίας, κατέναντι τῶν ὁποίων ἕκαστος εἶναι ἠναγκασμένος, ὡς κοινωνικὸς ἄνθρωπος, νὰ λάβῃ μίαν οἰανδὴποτε στάσιν ἀρνήσεως ἢ καταφάσεως. Τοῦναντίον ὅσον ἐκ τῶν γενικῶν γραμμῶν προχωροῦμεν πρὸς διατάξεις εἰδικωτέρας, περιορίζεται καὶ ἐλαττοῦται ὁ κύκλος τῶν γνωριζόντων καὶ ἀναγνωριζόντων αὐτὰς, καθότι ἡ ἔκτασις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων αὐτῶν εἶναι συγκριτικῶς μικρά, ἐλάχιστοι δὲ λαμβάνουσι τούτων γνῶσιν. Οὕτω φαίνεται πράγματι δυνατὴ μία διάκρισις, καθ' ἣν ἡ ἔρευνα τῶν ἀξιολογικῶς ἰσχυρόντων στοιχείων ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, ἡ δ' ἔρευνα τῶν ἀξιολογικῶς μὴ ἰσχυρόντων, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν τεινόντων στοιχείων, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς τεχνικῆς τοῦ δικαίου.

Τῷ ὄντι ἂν προϋπόθεσις τῆς νομικῆς ἢ τῆς ἀξιολογικῆς ἰσχύος ἐνὸς κανόνος ἦτο τὸ νὰ ἀποτελῇ οὗτος μέρος ὁπωσδήποτε τοῦ γενικοῦ συνειδότητος, τότε τοιαύτην ἀξιολογικὴν ἰσχὴν θὰ εἶχον μόνον αἱ

(2) G é n y αὐτόθι I § 16 σ. 49. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς δικαιοσύνης γενικῶς ὄρα αὐτόθι σημ. 1' ἐπίσης R ü m e l i n M. Die Gerechtigkeit 1920 σελ. 3 καὶ 51 κ. ἐ., d e l V e c c h i o, Giustizia 1924 § VII καὶ § VIII. R e n a r d Le Droit, la Justice et la Volonté, 1924 σ. 28, 36, 51 καὶ 67 R a d b r u c h, Grundzüge der Rechtsphilosophie σ. 40, 82 κ. ἐ. T s a t s o s, Der Begriff des positiven Rechtes I § 3 N. 4.

βάσεις ἐκάστης νομοθεσίας, τῶν λοιπῶν λεγομένων τεχνικῶν κανόνων, ὄντων κοινωνικῶς, ἀξιολογικῶς ἀνυπάρχοντων. Ἀλλὰ ἡ ἰσχύς καὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν εἶναι, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν, ἀξιολογικῶς ὁμοία καὶ ἴση πρὸς τὴν τῶν βασικῶν νόμων, ἐφ' ὅσον ναὶ μὲν εἰς ἕκαστος εἰδικὸς κανὼν μεμονωμένως, δὲν εἶναι γνωστὸς κοινωνικῶς, ἀλλὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, συγχρόνως μετὰ τῶν βασικῶν νόμων, ὡς ἀδιαίτερος ὁλότης ἐμφανιζόμενον, ἀναγνωρίζεται ἀξιολογικῶς ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ομάδος καὶ καθίσταται οὕτω ἀναμφισβητήτως κοινωνικὴ ἀξία καὶ δὴ ἡ ἀξία τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας. Πᾶσα εἰδικὴ διάταξις, κατὰ ταῦτα, δὲν ἔχει ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ περιεχομένου αὐτῆς, οὐ τὸ νόημα καὶ τὴν σκοπιμότητα ἐπικυροῦσι οἱ κοινωνοὶ, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι τμῆμα τῆς νομοθεσίας, ἢ ὁποία ὡς τοιαύτη παριστᾷ ἀξίαν, ἧς ἐπιτάσσεται ἡ πραγμάτωσις ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Δυνατὸν ἢ εἰδικὴ διάταξις ὡς τοιαύτη νὰ ἐπικρίνεται ἢ κοινωνικὴ ἀξίωσις, πρὸς πραγμάτων τῆς νομοθετικῆς ἀξίας, ὑπερακοντίζει πᾶσαν ἐπίκρισιν, διότι εἴτε εὐρίσκεται πρὸ ὀρθῆς εἴτε πρὸ ἐσφαλμένης εἰδικῆς διατάξεως, εἶναι ἐπιβεβλημένον ἢ νομοθεσία νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀνεξαιρέτως ἢ ἄλλως, νὰ ἰσχύσῃ ἢ ἐξουσία ἢ τείνουσα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νομοθεσίας αὐτῆς.

Ἀναγνωρίζονται ὅθεν καὶ θεμελιοῦνται κοινωνικῶς, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἀνυψοῦνται εἰς κοινωνικὰς ἀξίας ὅλαι αἱ ὑπὸ τῆς πολιτείας τεθεῖσαι διατάξεις, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι κοινωνικῶς γνωσταί, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὴν ἀξίαν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀξία ἄλλωστε τοῦ δικαίου κορυφοῦται εἰς τὴν ἀνεξαιρέτον ὑποταγὴν τῇ πολιτειακῇ ἐξουσίᾳ, ἣτις καὶ ἐνσωματωμένη εἰς τὴν ὁλότητα τῶν ἐπιταγῶν αὐτῆς, διακαθορίζει καὶ μόνη λογικῶς τὸ δίκαιον. Εὐθύς ὡς λείπῃ τοιαύτη γενικὴ κατάφασις καὶ ἀναγνώρισις τῆς νομοθεσίας πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ ἐπαναστάσεως, ἦτοι πρὸ μιᾶς μεταθέσεως τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν.

Ἐπομένως καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως εἶναι ἡ διάκρισις μεταξὺ δεδομένου καὶ κατασκευαστοῦ λογικῶς ἀπραγματοποίητος. Τὰ κατασκευαστὰ καὶ τὰ δεδομένα εἶναι ἕξ ἴσου κοινωνικαὶ ἐξουσιαστικαὶ πολιτειακαὶ πράξεις, ὧν τὰ νοήματα ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀξιολογικὴν ἰσχὴν ἀπολύτως (3).

(3) Πρὸς τὴν διάκρισιν αὐτὴν προσομοιάζει ἐξωτερικῶς τοῦλάχιστον καὶ

Τὸ ὅτι ἡ κοινωνιολογία δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰς τεχνικὰς αὐτὰς διατάξεις, τοῦτο δὲν ὀφείλει νὰ παραπλανᾷ τοὺς στοχασμοὺς ἡμῶν. Ὁρθῶς ἡ κοινωνιολογία, ὡς γενικεύουσα ἱστορία, παρορᾷ τὰ εἰδικὰ καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτομίκευσιν προσπελάζοντα σημεῖα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ὀρθῶς πάλιν ἡ κοινωνιολογία ὡς ὀλοκληρωτικὴ ἐπιστήμη τῶν κοινωνικῶν ἀξιών, ἥς μία μόνον εἶναι ἡ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, ἀγνοεῖ τοὺς τοιοῦτους εἰδικοὺς θεσμούς. Κάκιστα πράττουσι μόνον ἐκεῖνοι οἵτινες, ἴσως καὶ ἀσυνειδήτως, συγχέοντες τὰ πράγματα, εἰσάγουν τὴν κοινωνιολογικὴν μεθοδολογίαν εἰς τὸ δίκαιον.

§ 7. Μέχρι τοῦδε ἐξητάσθη ἡ δυνατότης μιᾶς λογικῆς διαιρέσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ τεχνικοῦ στοιχείου ἐν τῷ δικαίῳ, καὶ τοῦτο διότι τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πάσης ἄλλης συγγενοῦς λειτουργίας τῆς διανοίας δύνανται μόνον λογικὰ ὅρια νὰ εἶναι, τὰ ὅρια τὰ ὅποια ἔθεσεν ὁ λόγος ἑαυτῷ. Ἐμπειρικαὶ ἀπίψεις δὲν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέσιν.

Εἶναι ἐν τούτοις βέβαιον ὅτι ἡ ἱστορικὴ κυρίως παρατήρησις ἤγαγε εἰς τὸν ἀνωτέρω διχασμὸν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ δὴ τὸ γεγονός, ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένοι κοινωνικοὶ κανόνες οἱ ὅποιοι ἰσχύουσιν κοινωνικῶς, πρὸ τῆς νομοθετικῆς πράξεως δι' ἧς καθίστανται κανόνες δικαίου, καὶ ὅτι οἱ ἐπίλοιποι κανόνες δικαίου, τοῦλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, δὲν φαίνονται ἰσχύοντες προπολιτειακῶς, ἀλλὰ ὡς τιθέμενοι τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς αὐθαιρέτου βουλήσεως τοῦ νομοθέτου (1). Δὲν θέλομεν νὰ εἰσέλθωμεν ἐκ νέου εἰς τὴν καθαρῶς λογικὴν ἀντίκρουσιν αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς πα-

ρατηρήσεως. Θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς λογικῆς αὐτῆς εὐσταθείας, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ παρατηρηθὲν ἱστορικῶς γεγονός ὡς μέσον πρὸς διάκρισιν δύο διαφόρων εἰδῶν κανόνων δικαίου. Τὸ κατὰ πόσον μία τοιαύτη διάκρισις θὰ συνεπήγγοτο καὶ διάκρισιν ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐνὸς τεχνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ νομικῇ εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος προβληματικόν. Ἡ παραδοχὴ μιᾶς τοιαύτης διακρίσεως θὰ εἶχε τὴν ἀκόλουθον βάσιν. Οἱ προπολιτειακοὶ κανόνες ἐμφανίζονται εἰς τὸν νομοθέτην ὡς ἱστορικὰ δεδομένα τὰ ὅποια ὑπάρχουν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ δύνανται νὰ ἐρευνηθῶσιν ὀντολογικῶς. Οἱ ἄλλοι τοῦναντίον δὲν ὑφίστανται, ἀλλὰ τοὺς δημιουργεῖ ὁ νομοθέτης ἢ ὁ ἐρμηνευτῆς, ἀναλόγως ἐκάστοτε τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν καὶ πάντοτε πρὸς πραγματοποίησιν τῶν κοινωνικῶν νόμων. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ὑφίστανται, δὲν δύνανται καὶ νὰ γνωσθοῦν, εἶναι δι' αὐτοὺς ἀδύνατος ἡ ὀντολογικὴ ἐρευνα, ἀρα εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐπιστήμης, ἥτις σκοπεῖ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς ὄντος. Οὕτω ἐκ μιᾶς καθαρῶς ἱστορικῆς, χρονικῆς καὶ ἐμπειρικῆς διακρίσεως φθάνομεν εἰς συμπεράσματα, θεμελιουῦντα μίαν διάκρισιν λογικὴν. Ἡδὴ περιορίζεται ἡ ἐρευνα ἡμῶν εἰς τὸ δυνατόν τῆς ἱστορικῆς διακρίσεως. Αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνατότητος τῆς χαράξεως σαφῶν ὀρίων μεταξὺ τῶν προπολιτειακῶς καὶ τῶν ἐκ τῆς πολιτείας ἢ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ δικαίου τὸ πρῶτον πηγαζόντων κανόνων.

Τὰ τεχνικὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου δὲν εἶναι πάντοτε διατετυπωμένα εἰς εἰδικὰς νομοθετικὰς διατάξεις. Πλεῖστα αὐτῶν διαμορφοῦνται τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως τῶν δικαστηρίων. Θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ταῦτα διακρίνονται σαφέστατα τῶν βασικῶν νόμων οἱ ὅποιοι ἔχουσι πάντοτε περιβληθῆ τὸ κύρος τοῦ γραπτοῦ νόμου, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον τόσον εἰς τὸ ἰδιωτικόν καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν διεθνῆς ὅσον καὶ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον γενικῶς διατάξεις βασικαί, αἱ ὅποια εἶναι ἄγραφοι καὶ τῶν ὁποίων ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ δὲν τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ.

Ὅθεν τὸ νομοθετικῶς θεσπιζόμενον ἢ μὴ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία τῆς διακρίσεως αὐτῆς. Δέον κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἐξευρεθῶσι ποῖα εἶναι τὰ ἐκάστοτε δεδομένα καὶ ποῖα τὰ κατασκευαστὰ καὶ ἡ ἀπάντησις δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι εἰδική, περιπτωσιολογικὴ καὶ ἐπιστηριγμένη εἰς τὴν ἱστορικὴν παρατήρησιν.

ἢ τοῦ S o m I ὁ, Juristische Grundlehre 1927 (1917) § 100 σ. 337 κ. ἐ. μεταξὺ πρωτευόντων καὶ δευτερευόντων κανόνων δικαίου, τῶν πρώτων ἀπορροδόντων ἐκ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, τῶν λοιπῶν ἐκ τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων. Τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἀρνούμεθα, διότι ὅλαι αἱ ἐξουσιαστικαὶ πολιτειακαὶ πράξεις πηγάζουσιν ἐκ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας καὶ διότι ὅλαι αἱ ἀνωτέρω πράξεις ἐκδηλώνονται δι' ὀργάνων. Τὸ ὅτι μία νομοθεσία ὀνομάζει ὄργανα μόνον ὀρισμένα πρόσωπα ἢ συλλόγους δὲν ἔχει σημασίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται κατὰ λόγον νὰ διακρίνει τὰ μὲν ἀπὸ τὰ ὀέ. Τὰ ὄργανα εἶναι φορεῖς νοηματικῶν πολιτειακῶν πράξεων. Ἀλλὰ φορεῖς τοιούτων πράξεων εἶναι πάντες οἱ ἐξουσιαστικῶς ἢ ὑποτακτικῶς πράττοντες πάντες οἱ ἐνεργοῦντες πράξεις δικαίου.

(1) G e n y, αὐτόθι I σ. 97, 112, 136 κ. ἐ.

Δέον ὄθεν ἐκάστοτε νὰ ἐξετασθῇ ποῖοι κανόνες ἰσχύουν προπολιτειακῶς καὶ ποῖοι ἐκ τούτων παραλαμβάνονται ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ νομικοῦ. Ἡ ἐξεύρεσις τῶν γενικῶν ὑποκειμενικῶν ἀξιῶν ἢ ἄλλως τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν εἶναι ἡ ἀναπόφευκτος, ἀλλὰ δυσυπέρβλητος δυσκολία ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ διεπομένη ὑπὸ μὴ ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν. (2) Οὐχ' ἦττον ὅμως ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἔχει ἐν προκειμένῳ τὸ προνόμιον, λόγῳ τῆς ἐνότητος τῆς νομοθεσίας ἐν τῷ συγχρόνῳ πολιτισμῷ, νὰ δύναται νὰ διακαθορίσῃ ἐκάστοτε τὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἰσχύει ἡ ἀξία τοῦ δικαίου· πλὴν τότε θὰ ἔπρεπε, ὡς ἐγένετο δεκτὸν προηγουμένως, νὰ θεωρηθοῦν ὅλα αἱ διατάξεις τῆς πολιτείας ἰσάξιοι καὶ ἰσοδύναμοι.

Οἱ προβαίνοντες ὅμως εἰς τὴν διάκρισιν δεδομένου καὶ κατασκευαστοῦ δὲν δύνανται νὰ βοηθηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς νομοθεσίας, τὴν ὁποίαν διασπῶσιν καὶ καθίσταται δυσχερὴς οὕτω δι' αὐτοὺς ἢ ἐκάστοτε ἀναγκαῖα ἱστορικὴ ἔρευνα. Ἰδίως δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι μόνον οἱ γενικοὶ βασικοὶ νόμοι ἔχουν ὑπαρξίν προπολιτειακὴν καὶ ὅτι τοῦναντίον οἱ εἰδικοὶ εἶναι προῖον τῆς πολιτειακῆς αὐθαιρεσίας. Οἱ γενικοὶ νόμοι δὲν δύνανται νὰ λειτουργήσωσι κοινωνικῶς, χωρὶς τὰς εἰδικευούσας αὐτοὺς μορφὰς, μέχρι τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου. Ὑπάρχει σωρεία ἐπομένως εἰδικῶν διατάξεων κατασκευαστῶν, αἵτινες ἐπιγενομένως ὑπὸ τοῦ νομοθέτου παραλαμβάνονται, καθίστανται δίκαιον. Ἰδίᾳ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον παρέχει πλεῖστα τοιαῦτα παραδείγματα. Ὀλόκληρος ὁ μηχανισμὸς τῆς συναλλαγματικῆς προήλθεν ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὑπῆρξε διὰ τὸν νομοθέτην δεδομένος, οὐχὶ κατασκευαστός. (3)

(2) Ἡ πολιτικὴ, ἡ θρησκευτικὴ, ἡ ἐθιμοτυπικὴ κοινωνία συμπύκνουν ἢ διασταυροῦνται εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι δυσχερὲς νὰ καθορισθῇ, ἐξαιρέσει τοῦ νομοθετικῶς θεσπισμένου δικαίου, λόγῳ τῆς τυπικῆς αὐτοῦ ἐμφάνισως, ποῖα ἐκάστοτε κοινωνία ἀναγνωρίζει καὶ δημιουργεῖ μίαν ἀξίαν καὶ δυσχερὲς ἐπίσης ποῖα παραλαμβάνει ἐξ ἄλλης τυχόν κοινωνίας ἐν κοινωνικῶν πρόσταγμα. Πᾶσα ἱστορικὴ διάκρισις προσκρούει εἰς τοιαύτας δυσκολίας.

(3) Εἶναι πλάνη τὸ νὰ θεωρῇ τις τεχνικὰς τὰς λεγομένας λογικὰς κατασκευὰς, ὡς ἀπεχούσας τῆς πραγματικότητος (G é n y αὐτόθι III § 220 σελ. 198). Τόσον ἡ τεχνικὴ ὅσον καὶ αὐταὶ αἱ λογικαὶ κατασκευαὶ εἶναι συ-

Εἶχεν τὴν αὐτὴν κοινωνικὴν ἰσχὺν πρὸς ἓνα βασικὸν νόμον, παρελήφθη δὲ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἐκ τῆς ἐξωπολιτειακῆς ζωῆς· συγκεντροῦ ἐπομένως ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ «δεδομένου», ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ κατασκευαστός. (4) Ἀλλὰ ἂν ὁ μηχανισμὸς τῆς συναλλαγματικῆς θεωρηθῇ δεδομένον στοιχεῖον τοῦ δικαίου, καθίσταται ἀπολύτως ἄσκοπος ὁλόκληρος ἡ διάκρισις αὕτη, ἐφ' ἧς ἄπορον εἶναι πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ θεμελιωθῇ ὁ μεθοδολογικὸς διχασμὸς τοῦ δικαίου, ὅστις ἀποτελεῖ καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν ὅλης αὐτῆς τῆς θεωρίας.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διάκρισις αὕτη θὰ ἀγάγη εἰς τὸ ἐξῆς

χνάκις ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διαμόρφωσιν ἐξωπολιτειακῶν σχέσεων. Δὲν ὑφίστανται κοινωνικαὶ σχέσεις πρὸ τῆς τεχνικῆς, ὅπως δὲν ὑφίσταται συναλλαγματικὴ πρὸ τῆς τεχνικῆς τῆς συναλλαγματικῆς. Ἀλλὰ τότε διὰ τὸν νομικὸν ἢ τεχνικὴ τῆς συναλλαγματικῆς εἶναι δεδομένη, ὄχι κατασκευαστή. Ἐὰν ὅμως τὸ κατασκευαστὸν στοιχεῖον δὲν εἶναι ἔργον τῆς τεχνικῆς, τότε τί εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν στοιχεῖον;

Ἐὰν δεδομένον δὲν θεωρηθῇ τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς συναλλαγματικῆς ἀλλὰ μόνον ἡ διέπουσα ἐνοχικὴ ἀρχή, τότε ὀρθώτατα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ «δεδομένον», ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀπομεμακρυσμένον τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Διότι μίᾳ τοιαύτῃ «δεδομένῃ» σχέσει, χωρὶς τὴν πληθώραν τῶν τεχνικῶν στοιχείων, τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς, εἶναι ἀνύπαρκτος. Τῇ ἀληθείᾳ δεδομένον καὶ κατασκευαστὸν δὲν διαφέρουν χρονικῶς, ὅπως δὲν διαφέρουν καὶ λογικῶς. Εἶναι ἀμφοτέρω καὶ χρονικῶς καὶ λογικῶς «δεδομένα» διὰ τὸν νομικόν. Ἐπειδὴ δὲ πάντα τὰ κοινωνικὰ δεδομένα εἶναι δημιουργήματα τοῦ ἀξιολογοῦντος συνειδότος, δύνανται ἀπὸ ἄλλης ἀπῆρως νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ πάντα ὡς κατασκευαστά.

Ἠράγματι, ὅθεν οὐχὶ περὶ δυσκολίας περὶ τὴν διάκρισιν, (ὄρα ἀνωτέρω § 4, G é n y αὐτόθι I σελ. 97, III σ. 217—18) ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπολύτως ἀδυνάτου τῆς διακρίσεως πρέπει νὰ γίνεται λόγος. Ἡ ἀστάθεια καὶ ἡ ἀσάφεια τῆς λογικῆς θεμελιώσεως τῆς βασικῆς ταύτης διαιρέσεως τοῦ G é n y κλονίζει ἐν πολλοῖς ὁλόκληρον τὸ ἔργον του. Ἀποδοτέα δ' ἡ θεμελιώδης πλάνη του, εἰς τὸ ὅτι ἐπελήφθη τοῦ ἐρμηνευτικοῦ καὶ μεθοδολογικοῦ προβλήματος τοῦ δικαίου πρὸ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὀρίων καὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ. Ὅρα καὶ T o u r t o u l o n, Les principes philosophiques de l'histoire du droit 1908—1919, σ. 483.

(4) Δυνατὸν ἐπίσης ὠρισμένοι κοινωνικοὶ νόμοι εἰς τὴν ἐξωπολιτειακὴν μορφήν νὰ ἰσχύουν μόνον δι' ὠρισμένην κοινωνικὴν τάξιν π. χ. τὴν τῶν ἐμπόρων, τὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς ὠρισμένην αἵρεσιν, εἰς ὠρισμένην πόλιν. Τί εἶναι αὐτοὶ οἱ νόμοι, δεδομένοι ἢ κατασκευαστοί, ἀφ' ἧς γενικεύσῃ αὐτοὺς τῇ πολιτείᾳ;

συμπέρασμα· γενικαί καὶ εἰδικαί διατάξεις μιᾶς νομοθεσίας φύρδην μίγδην θὰ κατετάσσοντο εἰς τὰ δεδομένα καὶ πάλιν ἄλλαι γενικαί καὶ εἰδικαί διατάξεις θὰ κατετάσσοντο μεταξύ τῶν κατασκευαστῶν. Διότι δὲν ἀποκλείεται ποσῶς, εἶναι δὲ τοῦναντίον σύνηθες, πολλαὶ γενικαὶ διατάξεις νὰ μὴν ἔχωσιν ποσῶς παραληφθῆ ἕκ τῆς ἐξωπολιτειακῆς ζωῆς, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀπόρροια τῆς εἰδικῆς φύσεως τῆς πολιτειακῆς κυριαρχίας καὶ νὰ τίθενται, ἀκριβῶς ὡς ἕκ τούτου, ὡς βᾶσις τοῦ νομοθετικοῦ συγκροτήματος. Ἐν τῷ οὗτω πρόκειται διάκρισις στερουμένη πάσης πρακτικῆς σκοπιμότητος καὶ πάσης θεωρητικῆς ἀξίας. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τοιαῦτα συμπεράσματα δὲν ἤθελε νὰ φθῆσθαι οὐδεὶς ἕκ τῶν δοξαζόντων τὸν ἀνωτέρω διχασμὸν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Κατὰ ταῦτα, καὶ ἂν ἐλαμβάνομεν ὡς ἀφετηρίαν μιᾶν διάκρισιν ἱστορικῆν, χωρὶς κἂν νὰ ἐρωτηθῆ ἂν λογικῶς ἢ διακρίσις αὕτη εἶναι πραγματοποιήσιμος, καὶ πάλιν θὰ καταλήξωμεν εἰς ἀδιέξοδον. Ὅλοι οἱ κανόνες δικαίου, ὅλοι αἱ ἔννοιαι αἱ γενικεύουσαι ἢ εἰδικεύουσαι αὐτοὺς, εἶναι κοινωνικαὶ ἀξίαι· καὶ ἡ διάκρισις εἰς ἀξιολογικῶς ἰσχυούσας, κοινωνικῶς ἀνεγνωρισμένας, συν πῶς εἰς δεδομένας καὶ εἰς κατασκευαστάς, εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀπραγματοποίητος. Πάντες οἱ κανόνες δικαίου τελνοῦσιν ἐν τέλει εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἀξίας τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας καὶ μετ' αὐτῆς εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀντικειμενικῶν καὶ ἀπολύτων ἀξιῶν. Δὲν εἶναι νοητοὶ παρὰ ὡς μέλη ἐνὸς ἐνιαίου συστήματος ἀξιῶν, αἵτινες δημιουργοῦνται ἀπ' ἧς ἐνσωματωθῶσιν εἰς τὸ τοιοῦτον σύστημα. Πρὸ τούτου δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν ἄλλην ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Δεδομένα καὶ κατασκευαστὰ γινώσκονται πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢτοι δεοντολογικῶς καὶ δι' ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς γενικωτέρας ἀξίας τοῦ συστήματος τῶν κανόνων δικαίου. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἄλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐφαρμοστοῦ θέσπισις γενικωτέρων ἢ εἰδικωτέρων ἐννοιῶν, μὴ ὑφισταμένων ἐν τῇ γραπτῇ νόμῳ ἢ ἐν τοῖς ἰσχύουσιν ἐθίμοις, δὲν δύναται νὰ ἀντιτεθῆ τῷ δεδομένῳ, διότι πρόκειται ἀκριβῶς περὶ λογικοῦ εἰσμοῦ, δεοντολογικῶς τεθειμένου, συγχρόνως πρὸς τὰ θεσπισμένα. (5)

5) Εἰς τὴν βᾶσιν τῶν πεπλανημένων σκέψεων τοῦ Γέπυ ἐμφωλεύει ἡ παραγνώρισις τῆς γνωσεολογικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν αἱ ἀξίαι, ναὶ μὲν ὅταν εἶναι

§ 8. Μέχρι τοῦδε τὸ δίκαιον ἐξητάσθη, ὡς ἐν λογικῶς ἐνιαῖον σύνολον κανόνων, ὃν ἕκαστος ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν εἰδικὴν διαφορὰν ἐνὸς γενικωτέρου καὶ τὸ γένος ἄλλων εἰδικωτέρων κανόνων, οὕτως ὥστε νὰ ἐμφανίζεται πάντοτε ὡς συμπέρασμα ἐνὸς συλλογισμοῦ, ὡς ἢ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν περίπτωσιν, περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ γενικωτέρου κανόνος. Πρὸ τῆς τοιαύτης θεωρίας ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι δύο κυρίως ἀντιρροήσεις, αἵτινες περικλείουν ὅλας τὰς ἄλλας. Πρῶτον μὲν ὅτι μία νομοθεσία δὲν ἔχει πάντοτε λογικὴν, ὅπως δὲν ἔχει καὶ ἱστορικὴν ἐνότητα· δεύτερον δὲ ὅτι δι' αὐτῆς τῆς πυραμιδοειδοῦς συγκροτήσεως τοῦ συστήματος τῶν κανόνων δικαίου, δὲν ἐξαντλεῖται ἡ φύσις αὐτῶν, ἢτις καὶ δὲν συνίσταται εἰς ἕνα εἰσμόν κρίσεων καὶ συμπερασμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας λογικὰς μορφὰς καὶ δὴ εἰς πλάσματα.

ὑποκειμενικαί, ἔχουσι χρεῖαν ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῶν κοινωνικῶς ζώντων, ἀλλ' εἶναι λογικῶς, οὐχὶ τὸ προῖόν, ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ πηγὴ τῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ φύσει πρότερον δι' οὗ καθίσταται δυνατὴ ἡ κατανόησις, δι' οὗ ἐπομένως ἡ ἱστορικὴ ζωὴ ἀνυφοῦται τὸ πρῶτον εἰς ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, τῆς τε δεοντολογικῆς καὶ τῆς ὄντολογικῆς. Ἀπ' ἧς ἀναφερθῆ εἰς ἀξίας ἢ πραγματικότητας, καὶ μόνον ἔκτοτε γίνονται διὰ τὸν ἐρευνῶντα ἡ κοινωνικὴ συγκρότησις, ἐπομένως ἡ πολιτεία καὶ τὸ δίκαιον. Ὅθεν ὅταν ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ νομικὸς, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ ἄλλα θέτει, γίνεται ἡ ἐξῆς σύγχυσις. Ὁ νομικὸς ὡς ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὴν πολιτειακὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς θερησκευτικὴν καὶ εἰς τὴν ἐθιμοτυπικὴν τοιαύτην, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τοὺς κοινωνικῶς ζώντας ἄνθρώπους, ἀναγνωρίζει ἐπομένως καὶ ἄλλας ἀξίας ἐξωπολιτειακῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ γενικοὶ καὶ σκοιδατοὶ κανόνες τῆς ζωῆς πρέπει συνήθως νὰ συμφωνοῦν, παραλαμβάνει συχνάκις ἀπὸ τοὺς ἄλλους κοινωνικοὺς κύκλους, οἱ ὅποιοι συμπίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν πραγματικῶν φερῶν, κανόνας γενικοὺς κυρίως, ἀλλὰ συχνότατα καὶ εἰδικούς καὶ τοὺς ἀνάγει εἰς κανόνας δικαίου. Ἄρα διὰ τὸν νομοθέτην ὁ ὅποῖος δὲν εἶναι μόνον νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὸς ἄνθρωπος ἐν γένει, ἀλλὰ εἶναι δεδομένα καὶ ἄλλα κατασκευαστὰ. Ἄλλὰ ἐν προκειμένῳ λησμονεῖται ὅτι τὰ δεδομένα αὐτὰ δὲν εἶναι δίκαιον καὶ ὅτι γίνονται δίκαιον, μόνον ἀπ' ἧς ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτείας, ἀπ' ἧς ἐπομένως ἀλλάξουν οὐσίαν καὶ τέλος, ὅποταν ὁμως δὲν πρόκειται πλέον περὶ δεδομένων, ἀλλὰ περὶ γνωσεολογικῶς κατασκευαστῶν καὶ δὴ διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτείας. Ὅρα καὶ Μ α ρ ι δ ἄ κ η, Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ διεθνοῦς δικαίου 1927 § 8 σελ. 31 σημ. 5.

Ἐν ὑποκείμενῳ, νοητέον τὸ μὴ ἀληθές, τὸ ἐξ οἴουδὴποτε λόγου ὡς ἀληθές ἰσχυόν (1). Λόγοι σκοπιμότητος ἐπιβάλλουσιν ἐκάστοτε τὴν τοιαύτην λειτουργίαν τῆς σκέψεως, τὰ μάλιστα τὴν γνώσιν εὐκολύνουσιν καὶ ἀπλοποιούσιν τὴν συστηματικὴν αὐτῆς. Ἡ νομικὴ φαίνεται τοῖς πολλοῖς παρέχουσα εὐρὸν πεδῖον ἐνεργείας εἰς τὴν πλασματικὴν μορφήν τῆς σκέψεως, ἅτε τῶν κοινωνικῶς ἰσχυόντων μορφῶν τοῦ κοινοῦ τοῦ παραγκωνιζομένων ὑπὸ τῶν ταύταις ἐκ διαμέτρου ἀντιτιθεμένων νομικῶν καθαρῶς μορφῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἶναι αἱ ὡς νομικὰ πλάσματα ὑφιστάμενα ἔννοιαι τόσον πολυποίκιλοι καὶ πολυσχιδεῖς, ὥστε καθίσταται ἀνέφικτος ἡ συνολικὴ αὐτῶν ἀνάλυσις καὶ ἀναγκαία ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν κατὰ παράταξιν ἐξέτασιν τῶν σπουδαιότερων μεταξὺ αὐτῶν.

Ἐν πολλοῖς ἀποδοτέα ἡ δημιουργία νομικῶν πλασμάτων εἰς τὴν σύγχυσιν τοῦ φυσικομαθηματικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ σκέπτεσθαι, διὰ τοῦ μεταγλισσοῦ φυσικομαθηματικῶν ἐννοιῶν εἰς τὸ ἱστορικὸν πεδῖον. Ἐμφανῆς ἰδίᾳ καθίσταται ἡ διαπήδησις αὕτη ἐν τῇ παγκοίμως παραδεδεγμένη διακρίσει τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ νομικοῦ προσώπου, καθ' ἣν τὸ μὲν φυσικὸν πρόσωπον εἶναι τὸ φυσικοψυχικῶς ὑπάρχον καὶ νομικὸν τὸ μὴ ὑπάρχον, ἀλλὰ πλασματικῶς δημιουργηθὲν ὑπὸ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Τοιαύτη διάκρισις προδίδει τὸν ἐγκλεισμὸν καὶ περιορισμὸν τοῦ ὅστος ἐντὸς τῆς ψυχοφυσικῆς πραγματικότητος, τοῦ παντὸς ὑπάρχοντος μόνον ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος θεωρεῖται μόνον μία φυσικοψυχικὴ πραγματικότητα, ἐνῶ αὕτη εἶναι μόνον φορεὺς τῆς νοηματικῆς ἐνότητος, ἥτις τὸν ἄνθρωπον τῆς φύσεως καθιστᾷ ἄνθρωπον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ προσωπικότης, τόσον ἡ ἠθικὴ ὅσον καὶ ἡ νομικὴ, εἶναι ἔννοια ἱστορικὴ καὶ δεόν νὰ νοηθῇ, ὡς νοηματικὴ ἐνότης πράξεων (2), εἴτε ὁ φορεὺς τῆς ἐνότητος αὐτῆς εἶναι εἷς, ὅποτε ἔχομεν τὸ λεγόμενον

(1) G e n y αὐτόθι III §241 σ. 360 κ.έ. Ἰδίᾳ §247, §249 V a l h i n g e r Die Philosophie des als ob, 6 έκδ. 1920 σελ. 18 κ.έ. Εἰδικῶς περὶ τῶν νομικῶν πλασμάτων ὄρα σελ. 46 κ.έ. ὡς καὶ σ. 249, S o m l ö Juristische Grundlehre 1927 § 143 σ. 524. R e n a r d, Le droit, la logique et le bon sens 1925 σ. 265.

(2) C o h e n, Ethik des reinen Willens 1911 σ. 184(182) καὶ 190 (188) κ.έ. C. T s a t s o s Der Begriff des positiven Rechtes 1927 Kap. III σ. 68

κοινῶς φυσικὸν πρόσωπον, εἴτε πολλοί, ὅποτε ἔχομεν τὸ λεγόμενον νομικὸν πρόσωπον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φυσικοψυχικῶν φορέων εἶναι ἀδιάφορος, τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος καθοριζομένης ὑπὸ τῆς διελεύσεως νοηματικῆς ἐνότητος. Καὶ ὅπως τὸ νομικὸν φυσικὸν πρόσωπον δὲν ἔχει ὑπόστασιν εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, ὑπάρχον μόνον ἐν τῷ ἱστορικῷ ἢ κοινωνικῷ, οὕτω καὶ τὸ νομικὸν πρόσωπον δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ὑφίσταται εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ κοινωνικὴν τοιαύτην. Τὸ ὅτι δὲν ὑφίσταται τὸ πρόσωπον εἰς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα δὲν σημαίνει ὅτι παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι καὶ ὄν.

Ἡ ὑπαρξις τῆς νομικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης κοινωνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης, προϋποτίθῃσιν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς βασικῆς διακρίσεως τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἐκατέρου δὲ τὴν ἰσοκρατῆ ἀλήθειαν. Κατὰ ταῦτα, ὅχι μόνον τὸ νομικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν πρόσωπον ἀνήκοντα εἰς τὸν ἱστορικὸν κόσμον, δὲν εἶναι πλάσματα, ἀλλὰ ὁμοιογενεῖς πραγματικότητες νοηταὶ καὶ οὐχὶ αἰσθηταὶ (3). Λέγοντες δὲ νοητὴν πραγματικότητα δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ἀπλᾶς ἐννοίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐννοουμένας πραγματικότητας, ἀλλὰ πραγματικότητας ἀνταποκρινομένας εἰς ἐννοίας, ὅπως καὶ αἱ φυσικαὶ πραγματικότητες ἀνταποκρίνονται πρὸς ἐννοίας φυσικομαθηματικάς. Οἷα ἡ σχέση τοῦ ἵππου πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἵππου, ἢ αὕτη σχέση ὑπάρχει μεταξὺ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, τοῦ σωματείου καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σωματείου.

(3) Τὴν θεωρίαν περὶ πλασματικότητος τοῦ νομικοῦ προσώπου ὄρα παρὰ S a v i g n y System des heutigen röm. Rechts έκδ. 1840 II σ. 236 κ.έ. Τὴν θεωρίαν ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ Kelsen ἀπὸ ὅλων ἀντιθέτου ἀπόψεως ὁρμώμενος. ἴδε K e l s e n, Zur Theorie der juristischen Fiktionen, Annalen der Philosophie 1919 I σ. 630 κ.έ. ὄρα καὶ S a l e i l l e s. De la personnalité juridique 1910 σ. 305 κ.έ. ὄρα σύμφωνον πρὸς ἡμετέραν γνώμην P a g a n o, Personnalité juridique et re présentation de l'incapable ἐν Revue internationale de la théorie du droit II (1927-1928) σ. 2-3 Windscheid-Kipp—Πολυγύνης, Κληρονομικὸν Δίκαιον 1928 §528 σημ. 6 Περὶ τῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας εἰδικώτερον ἴδε Σ α ρ ῖ π ο λ ο ν. Περὶ πολιτείας 1921 σ. 28-36 ὅστις, ἀποδεχόμενος ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι πρόσωπον πραγματικόν, (σ. 35) ἀντικρούει τὴν περὶ πλασματικῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας θεωρίαν.

Αἱ πλεῖσται τῶν ὡς πλάσματα χρησιμοποιουμένων ἐννοιῶν δὲν εἶναι πραγματικά τοιαῦτα, ἀλλὰ ἀπλῶς γλωσσικαὶ συντομεύσεις, γλωσσικοὶ τρόποι, ὅπισθεν τῶν ὁποίων κρύπτονται συνήθως μὴ πλασματικαὶ ἐννοιαὶ (4). Οὕτως ὁ κανὼν nasciturus pro jam nato habetur δὲν δημιουργεῖ πλάσμα, καθ' ὃ δὲ μὴ γεννηθεὶς πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς γεννηθεὶς. Τὸ δίκαιον οὐτε κἀν ἀσχολεῖται μὲ τοιαῦτα γεγονότα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τὸ δίκαιον ἐπιτάσσει ἀπλῶς ὅπως διὰ τὸν γεννηθῆσόμενον ἰσχύη, προκειμένου περὶ τῶν κληρονομικῶν δικαίων, ὅ,τι ἰσχύει καὶ περὶ τῶν γεγεννημένων. Χάριν συντομεύσεως δὲ ἀπλῶς περιάπτεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ πλάσματος εἰς τὸν ἀνωτέρω κανόνα (5). Ὁμοίως, ἀντὶ νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος περιέρχεται, πλὴν ὠρισμένων ἐξαιρέσεων, ὡς ἐνότης εἰς τὸν κληρονόμον, ὁπότε θὰ ἀνέκυπτε ἡ ἀνάγκη πολλῶν διατάξεων ρυθμιζουσῶν ἕκαστον οὕτω περιερχόμενον δίκαιον, θεωρεῖται ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ κληρονομούμενου συνεχίζεται αὐτοτελῶς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κληρονόμου (6).

Ἐάν τις οὕτω διεξέλθῃ πάντα τὰ λεγόμενα πλάσματα τοῦ δικαίου, θέλει διαγνώσῃ ὅτι ἀκριβῶς οὐδαμοῦ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὑπάρχουν πλάσματα, ἀλλ' ἀπλῶς φραστικαὶ συντομεύσεις, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν ἕκ λόγων σκοπιμότητος καὶ εἶναι ὡς τοιαῦτα ἀπιρατήτοι διὰ τὴν ἐξωτερικεύσιν τῶν νομικῶν στοχασμῶν (7).

(4) K e l s e n, Allgemeine Staatslehre 1925 σ. 311 κ. ἐ. ἄλλως V a i h i n g e r, Die Philosophie des als ob, 1920 σελ. 48 καὶ 250.

(5) G é n y αὐτόθι III § 245 σ. 417.

(6) Οὕτω P u c h t a Vorlesungen über das heutige römische Recht 1863 § 446 σ. 314 «Aber an die Stelle der natürlichen Person tritt eine juristische, die in dem hinterlassenen Vermögen fortgedachte Persönlichkeit der Erblassers» καὶ σ. 315 «Die Natur des Erbrechtes besteht darin, dass der Erbe die Vermögensperson des Erblassers repräsentiert, dass die in ihn übergegangen ist und von ihm dargestellt wird». G é n y αὐτόθι I § 47 σ. 138 κ. ἐ. Ὁρα καὶ εἰδικῶς διατριβῶς W i n d s c h e i d, Gesammelte Reden und Abhandlungen 1904. Die ruhende Erbschaft und die vermögensrechtliche Persönlichkeit σ. 215 J h e r i n g, Abhandlungen aus dem römischen Recht 1844. Die Lehre von der hereditas jacens σ. 149.

(7) Τοιαῦτα ψευδῆ πλάσματα εἶναι πάντα τὰ τεκμήρια, τὰ τε δικονομικά

§ 9. Ἡ δευτέρα ἀντίρρηση εἰς ἣν ἠδύναντο νὰ προσκρούσουν αἱ περὶ διακρίσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ τεχνικοῦ στοιχείου ἐν τῷ δικαίῳ ἐκτεθεῖσαι σκέψεις, ἀφορᾷ τὴν ἐνότητα τῆς ἐννόμου τάξεως. Μία νομοθεσία δὲν θεωρεῖται κατὰ ταῦτα συστηματικῶς ἐνιαία, δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας διαγνωστῆ τάξις, ἀλλὰ δλότης, μὴ συστηματικῶς συνηρμοσμένων, ἴσως καὶ ἀντιφασκόντων προσταγμάτων, ἅτινα ἀνταποκρίνονται ταῖς ἑκάστοτε κοινωνικαῖς συνθήκαις. Καὶ ὡς ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ δυνατὸν νὰ συνυπάρχουσιν ὑποκειμενικῶς ἰσχύουσαι καὶ ἀντιφάσκουσαι ἀξίαι, τοῦτ' αὐτὸ εἶναι δυνατόν καὶ ἐν τῇ ἐννόμῳ τάξει. Ἡ τοιαύτη ἀντίρρηση καταλήγει εἰς τὴν παραδοχὴν πράξεων ἢ ἐπιταγῶν ἀλληλοσυγκρουομένων, συνάμα δ' ὅμως ἀναφερομένων εἰς τὴν αὐτὴν ἀξίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, καθ' ὃ κανόνων πολιτειακοῦ δικαίου, χωρὶς ἢ ἀξία αὐτὴ νὰ ἐνέχη τὴν δύναμιν τῆς ἀρσεως τῶν τοιούτων ἀντιφάσεων.

Ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου θεμελιοῦται ὑπὸ τῆς διεπούσης αὐτὸ ἀξίας κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον πᾶν τὸ εἰς αὐτὴν ἀναφερόμενον καὶ μόνον τοῦτο εἶναι δίκαιον.

Ἐντὸς δὲ τῶν ὁρίων τοῦ δικαίου διέπεται ἡ συστηματικὴ αὐτοῦ ἕκ τοῦ ἀμέσου ἢ ἐμμέσου τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀξίαν, τῶν γενικωτέρων διατάξεων ἀναφερομένων ἀμέσως, τῶν εἰδικωτέρων ἐμμέσως εἰς τὴν ρηθεῖσαν ἀξίαν. Τοῦτο καθίσταται εὐνόητον, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἑκάστη διάταξις εἶναι καὶ φορεὺς μιᾶς ἀξίας, εἰς ἣν ὅλαι αἱ εἰδικώτεραι ἀναφέρονται καὶ ἡτις πάλιν ἀναφέρεται εἰς ἄλλην ἀξίαν, ἡτις τὴν διέπει καὶ εἰς ἣν αὐτὴ ἀναφέρεται. Τοιαύτη ὅμως πλοκὴ δὲν ἀποκλείει καὶ παντὸς εἴδους ἀντίφασιν. Ἡ πρὸς ἀξίας ἀναφορὰ δύναται νὰ συντελεῖται θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς, ἐφ' ὅσον ὁ κανὼν πληροῖ ἢ ἀντιτίθεται εἰς τὸ δέον τῆς ἀξίας καὶ δύναται οὕτω νὰ δημιουργηθῇ σύγκρουσις τῶν θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς ἀναφερομένων διατάξεων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀντίφασις ἐν δεοντολογικῇ ἐρευνῇ αἴρεται ἀφ' ἑαυτῆς, κα-

καὶ τὰ τοῦ ἀστικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ δικαίου π. χ. τὸ μουκιάνειον τεκμήριον. S t a m m l e r, Theorie der Rechtswissenschaft 1911, IV § 16 σ. 381. Ἐπίσης καὶ τὰ λεγόμενα πλάσματα τοῦ δημοσίου δικαίου π. χ. τῆς ἑτεροδικίας τῶν διπλωματικῶν ὑπαλλήλων, καθ' ἣν τὰ μέγαρα τῶν ξένων προσβελῶν θεωροῦνται ὡς ἀλλοδαπὴ χώρα. Ὁρα σχετικῶς σύμφωνον γνώμην S t a m m l e r, Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 125 σελ. 259-261

θόσον τὸ ἀξίωμα τῆς ἀξίας, ἐναντι παντὸς ἀναφερομένου, εἶναι ἢ πραγμάτων αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν, ἢτοι ἢ τέλει εἰς θετικὴν πρὸς αὐτὴν ἀναφορὰν.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ δίκαιον δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ εἶναι δυνατὴ τοιαύτη διαφορὰ μεταξὺ ἀξιολογικῶς θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν διατάξεων, ἐφ' ὅσον θεωρηθῇ, ὅτι πᾶσα προσταγὴ τῆς πολιτείας εἶναι δίκαιον, καὶ ὅταν ἀκόμη ἢ προσταγὴ συγκρούεται πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀξίαν καὶ πρὸς τὴν πραγμάτων ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ τῶν ἀξίων ἐν γένει. Ἡ ἀξία τοῦ δικαίου ἐγκρατεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀπαρέγκλιτον καὶ τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐφαρμογῆς του. Ἐπομένως πᾶσα διάταξις τῆς πολιτείας, καὶ ὅταν ἀντιτίθεται πρὸς ἄλλους κοινωνικοὺς ἀξιολογικοὺς σκοποὺς, εἶναι ὁπωσδήποτε ἐφαρμοστέα, καθότι ἢ πραγματοποίησις μιᾶς ἄλλως μὴ ἀξιολόγου διατάξεως, θὰ ἀπετέλει μείζονα ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν πολιτειακῶν σκοπῶν, παρὰ ἢ μὴ ἐφαρμογὴ αὐτῆς. Ἀπομένει ὅμως πάντοτε δυνατὴ ἢ ὑπαρξίς ἀντιφατικῶν διατάξεων πρὸς ἀλλήλους ἐντὸς μιᾶς νομοθεσίας. Τόσον ὅμως περὶ τοῦ δυνατοῦ, ὅσον καὶ περὶ τοῦ διαλυτοῦ τῶν τοιούτων περιπτώσεων δὲν γεννᾶται ἀμφισβήτησις. Ἐδει ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητον νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὸ δέον οὐδέποτε ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτό, ὅτι εἰς ἐκάστην δεδομένην περίπτωσιν εἶναι ἐν καὶ μόνον τὸ δέον. Αἱ πρὸς ἀλλήλους συγκρούμεναι διατάξεις, ἀναφερόμεναι δεοντολογικῶς πρὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχήν, διακαθορίζουν τὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν αὐτῶν καὶ τὸν κύκλον τῆς ἐφαρμογῆς των. Ἐὰν οὗτος συμπίπτει, τότε τὸ δέον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ θετικῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν ἢ τὴν ἀρχήν. Ἐὰν δ' ἀμφότεραι αἱ διατάξεις ἀναφέρονται θετικῶς, τότε ἔχουν τὴν αὐτὴν ἐννοίαν, εἶναι ταυτόσημοι καὶ οὐδεμία πρόκειται ἀντίθεσις. Τὸ μὴ ἐφαρμοζόμενον δέον, ὡς μὴ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, δὲν εἶναι καὶ δίκαιον. Ὅτε δὲ συντρέχει θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ ἀναφορὰ, εἰς τρόπον ὅσπερ νὰ προκύπτωσι διὰ τὸ αὐτὸ κοινωνικὸν πρόβλημα δύο λύσεις, τότε τὸ ἀρνητικῶς ὑποχωρεῖ εἰς τὸ θετικῶς ἀναφερόμενον. Εἰς δεοντολογικὴν τοῦλάχιστον ἐρευναν, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει θετικὴ ἀναφορὰ, ἐκλείπει ἢ δυνατὸς ταυτοχρόνου ἀρ-

νητικῆς τοιαύτης. Τὸ ἀρνητικῶς ἀναφερόμενον παύει νὰ εἶναι δίκαιον. (1)

Οὕτω διαφυλάττεται ἀλώβητον τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἐκ τῆς συχνῆς ἀντιφάσεως τῆς διαπιστωμένης, οὐχὶ διὰ δεοντολογικῆς νομικῆς ἐρμηνείας τῶν διατάξεων, ἀλλὰ διὰ ψυχολογικῆς ὀντολογικῆς αὐτῶν ἐρεύνης, δὲν ἔπρεπε νὰ εἶχε συναχθῇ, ὅτι ἢ ρευστοποίησις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς συνεπάγεται ῥευστότητα ἐννοιολογικὴν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ. Ἡ ῥευστότης τῆς ζωῆς συνεπάγεται τὴν συχνὴν τροποποίησιν τῆς νομοθεσίας. Ἀλλὰ πᾶσα τροποποίησις καθίσταται τότε μόνον δίκαιον, ἀφ' ἧς ταχθῇ εἰς τὸ ἐνιαῖον νομοθετικὸν σύστημα τὸ διεπόμενον ὑπὸ τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας. (2) Οὕτω στερεοῦνται ἅπασαι αἱ μέχρι τοῦδε τὴν συστηματικὴν ἐνότητα τῆς ἐννό-

(1) Δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι τὸ ἐνιαῖον τῆς νομοθεσίας συνεπάγεται καὶ τὸ δύσκαμπτον αὐτῆς, κατέναντι τῆς διαρκοῦς ρευστότητος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐξαιρουμένων τῶν ἀπολύτων κανόνων, τῶν ἀπολύτων ἀξίων, δόξαις εἰς κανὼν δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐκάστοτε κοινωνικὰς συνθήκας καὶ ἐπομένως δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον κοινωνικῶς, ἀνακύπτει διὰ τῆς κοινωνικῆς ἀναγνωρίσεως νέα ἀξία, ἀνταποκρινόμενη εἰς τὰς νέας ἀνάγκας καὶ ἧς ὅμως ἢ ἰσχύς, ὡς πολιτειακῆς προσταγῆς, θεμελιούται διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, διὰ τῆς κατατάξεως ἐπομένως αὐτῆς εἰς τὸ ἐνιαῖον ἰσχύον σύνολον τοῦ νομολογικοῦ συγκροτήματος.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν πολιτειακὴν κοινωνίαν, ἢ ἀναγνωρίσις μιᾶς νέας ἀξίας, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων, συντελεῖται καθ' ὄρισμένον τύπον, τύπον ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν διατάξεων, ὧν τὸ κύρος δὲν τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ. Ὅταν ὅμως αὐτῶν ἀκριβῶς ἢ ἰσχύς ἀμφισβητεῖται, τότε, ἐλλείψει διατάξεων ἐπιβαλλουσῶν τὴν καθ' ὄρισμένον τύπον ἐκδήλωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως, ἢ ἀναγνώρισις συντελεῖται ἀτύπως, ὁπότε καὶ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ νομοθετικοῦ ρήγματος (Bruch der Rechtsordnung). Ἴδε K e l s e n, Der soziologische und der juristische Staatsbegriff, 1922 σελ. 98 κ. ε.

Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν ὑπάρχει διακοπὴ τῆς πολιτειακῆς ζωῆς, καθότι πᾶσα μεταβολὴ καὶ ἢ τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων ἔτι, συντελεῖται ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας. Μεταβάλλονται ἐνδεχομένως τὰ πολιτεύματα, συλλήβδην δλόκληροι νομοθεσαί, ἀλλὰ δὲν παύει νὰ ἰσχύῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίζεται ἢ ἀξία τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας. Τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν ἀκραίαν αὐτὴν περίπτωσιν, διατηρεῖται ἢ διὰ τὸ δεοντολογικῶς σκέπτεσθαι ἀναγκαῖα πολιτικὴ ἐνότης.

(2) Οὐδέποτε ἐπομένως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ δίκαιον πρὸς τῆς

μου τάξεως υποθέτουμε σκέψεις. (3) Ἐννοεῖται ὅτι δι' αὐτῶν δὲν θέλομεν νὰ παραγνωρίσωμεν τὰς διαρκεῖς ἑρμηνευτικὰς δυσκολίας τὰς ἀνακυπτούσας ἐκ τῆς φαινομενικῆς ἀντιφάσεως δύο κανόνων δικαίου. Τοῦτο ἀπ' ἐναντίας ἀποτελεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας, ποῖον εἶναι ἐκάστοτε τὸ δέον. Ἐθίξαμεν ἀπλῶς τὴν λογικὴν μορφήν τοῦ προβλήματος καὶ ἐτονίσσαμεν ὅτι ἡ δυσκολία δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ὑπαρξίν πολλαπλῶν ἐπιταγῶν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τοῦ ἐνὸς μόνου ὑπάρχοντος δέοντος.

§ 10. Ἦδη πρὸς πληρεστέραν θεμελίωσιν τῆς γνώμης ὅτι τὸ δικαίον δὲν εἶναι τεχνικὴ, ὅτι δὲν διχάζεται μεθοδολογικῶς ὀπωσδήποτε, καὶ ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἐνιαία ἐπιστημονικὴ λειτουργία, πρὸς γνῶσιν ἐνιαίου συστήματος δικαίου, ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ τὸ δέον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν. Αἱ κρίσεις τῶν λογικῶν συνακολουθιῶν δὲν δύναται νὰ συλλάβωσι τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν καὶ συνεπῶς τὸ ἀπολύτως ἄλογον τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι λόγος. Ἡ πραγματικότης καὶ δὴ ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἄλογος. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κόσμων ὑφίσταται χάος ἀνεπικάλυπτον, τῆς πραγματικότητος μηδέποτε ἐν τῷ λόγῳ ἐξαντλουμένης καὶ τοῦ λόγου μηδέποτε δυναμένου νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ζωὴν καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τῆς πραγματικότητος. Ἐν τούτοις ὅσον ἀναγκαῖος τῷ νῷ εἶναι ὁ διχασμὸς τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἀπείρου, ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα εἶναι καὶ ἡ προσέγγις αὐτῶν καὶ δὴ κατὰ δύο κατευθύνσεις. Ἐν πρώτοις δέον νὰ γνωσθῇ αὐτὸ τὸ ἱστορικῶς, τὸ ἀτομικῶς ὄν. Τοῦτο πληροῖ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν εὐρείαν τῆς λέξεως ἔννοιαν. Δεύτερον] δέον νὰ

δῆθεν τεχνικῆς ἐπεξεργασίας τῆς συστηματοποίησης, ὡς διεσπαρμένον ὑλικὸν «*matériaux épars*» (Ἴδε G é n y αὐτόθι I § 54 σ. 158) Τὸ τοιοῦτον ὑλικόν, ἐφ' ὅσον εἶναι διεσπαρμένον, δὲν εἶναι κἄν δίκαιον. Δίκαιον καθίσταται ἀπ' ἧς καταστῆ συστηματικὸν μέρος τοῦ νομολογικοῦ συγκροτήματος.

(B) Αὕτη ἡ ἐνότης τοῦ νομολογικοῦ συγκροτήματος θεμελιῶν τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ οὐχὶ ἡ ἐνότης τῶν προβλημάτων αὐτῆς, καθότι καὶ ἡ τελευταία αὕτη θεμελιῶνται ἐπὶ τῆς ἀξιολογικῆς ἐνότητος τοῦ δικαίου. Ἴδε ἀντιθέτως S a l o m o n, Grundprobleme der Rechtsphilosophie, 1925 ἰδίᾳ σελ. Σύμφωναι Binder ἐνθ' ἀνωτέρω σ. 847-57, H u s s e r l, Logische Untersuchungen I σελ. 45—46 καὶ 236.

γνωσθῇ τὸ ἱστορικῶς καὶ συνεπῶς ἀτομικῶς ὄν δεοντολογικῶς, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀρχούσας ἀξίας. Τοῦτο πληροῖ ἡ δεοντολογικὴ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικῶς ὄν δὲν γινώσκειται παρὰ εἰς διὰ μετασχηματισμοῦ ἀποβάλλη τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητά του, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη τείνει εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Ὁ μετασχηματισμὸς δὲ εἰς οὐδὲν ἕτερον κώλυμα προσκρούει, εἰμὴ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν τάσιν τῆς ἱστορίας ὅπως ὁ μετασχηματισμὸς αὐτὸς ἔσεται ὅσον οἶοντε ὀλιγώτερος (1) Ἀλλ' εἰς τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, ἔνθα ἐπίσης τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἶναι ἀσύλληπτον, ὁ μετασχηματισμὸς προσκρούει εἰς πολὺν μείζονα δυσκοῖαν διότι πρὸς καθορισμὸν τοῦ τὶ δέον γενέσθαι, καθίσταται ἀναγκαῖον νὰ εἰσδύσῃ τις ὀπωσδήποτε μέχρι τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ τῆς πραγματικότητος. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὴν ἀνάγκην αὐτὴν δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ ὁ λόγος, δέον ἕτερα προεπιστημονικὴ καὶ ἐξωλογικὴ λειτουργία τοῦ νοῦ νὰ ἐπέμβῃ, ἥτις νὰ συνδέσῃ τὸν λόγον πρὸς τὸ ἀπολύτως ἄλογον. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον ὑπάρχει πράγματι ἐν παντί νομικῷ προβλήματι περιθώριον διὰ τι ὅπερ δὲν εἶναι ἐπιστήμη. Ἀλλ' εἶναι τοῦτο τεχνικὴ; Καὶ τί τότε ἐννοητέον ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω ὄρον; Ἐχει ἤδη ἀναπτυχθῆ ὅτι πᾶν τὸ κατ' ἀναλογίαν τοῦ φυσικοῦ κόσμου δυνάμενον εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τεχνικὴ, πληροῦται ὑπὸ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης. Διεπιστώθη μέχρι τοῦδε ἐπίσης ὅτι τὰ λεγόμενα τεχνικὰ μέσα ἐν τῷ δικαίῳ, αἱ λεγόμενα κατασκευαί, τὰ πλάσματα κ.τ.λ. ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα πάσης δεοντολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίᾳ τῆς νομικῆς. Ἡ τεχνικὴ τοῦ δικαίου ἐν τούτοις, ὡς εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένη, ἔγκειται εἰς αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἐπιπροστιθέμενα εἰς τὰ κοινωνικὰ δεδομένα, ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης τοῦ νομικοῦ. Τὰ οὕτω ὡς τεχνικὴ ἐκλαυβανόμενα εἶναι καθαρῶς λογικὰ στοιχεῖα, περιεχόμενα ὡς τοιαῦτα εἰς τὸν κύκλον τῆς

(1) R i c k e r t, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, 1921 I σ. 27, Kap. IV σ. 256 κ.έ. 420 κ. έ., τοῦ αὐτοῦ Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft σ. 35 κ. έ. ὅστις τονίζει κατ' ἐξοχὴν τὴν διὰ τῆς ἐπιστήμης μετατροπὴν τοῦ ἐτερογενοῦς καὶ συνεχοῦς τῆς πραγματικότητος οὗτῆς καθ' ἑαυτὴν εἰς ὁμοιογενές τι καὶ συγκεκριμένον. L a s k, Gesammelte Schriften, Rechtsphilosophie σ. 298 καὶ 307.

δεοντολογικῆς ἐπιστήμης, ἐνῶ τὰ ἤδη ὑφ' ἡμῶν ἐρευνώμενα εἶναι τὰ ἄλογα στοιχεῖα. Πρόκειται ἐπομένως περὶ λειτουργίας τῆς σκέψεως, κειμένης ἐκτὸς τῆς λεγομένης τεχνικῆς νομικῆς σκέψεως. Τὸ στοιχεῖον ὅπερ συνδέει τὴν νομικὴν ἔννοιαν μὲ τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητα τῆς ιστορικῆς ζωῆς, δὲν δύναται νὰ διαγνωσθῇ ἐπιστημονικῶς· ἀπλῶς ὁ κύκλος ἐν ᾧ εὐρίσκεται, δύναται ἐξωτερικῶς νὰ χαραχθῇ καὶ νὰ τεθῶσι τὰ ὅρια μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς νομικῆς λειτουργίας. Ἐν αὐτῷ, οὐχὶ διὰ κρίσεων λειτουργεῖ ὁ νοῦς, ἀλλὰ δι' ἄλλων δυνάμεων, αἵτινες περιληπτικῶς δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι ἐνοραματικά (2). Ἐνταῦθα ὑπάρχει πράγματι πεδῖον καὶ διὰ τὴν ἐνόρασιν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης (3). Ὅσακις δὲ ὑποστηρίζεται ὅτι πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἐκάστοτε ἀρμόζοντος τεχνικοῦ μέσου δέον νὰ προστρέχη ὁ νομικὸς εἰς τὴν ἐνόρασιν, τότε καθίσταται ἐμφανὴς ἡ σύγκυσις τῶν ὀρίων τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἀλόγων στοιχείων τὰ ὁποῖα τὴν περιβάλλουσι. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ λεγομένη νομικὴ τεχνικὴ δύνανται νὰ συνυπάρξωσι μετὰ τῆς ἐνοράσεως. Ἡ ἐνόρασις εἶναι ἀναγκαία, ἀκριβῶς πέραν τῶν ὀρίων τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης, πρὸς γεφύρωσιν τοῦ λογικῶς ἀνυπερβλήτου χάσματος μεταξὺ ἀπολύτου ἀτομικότητος καὶ λόγου.

§11. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἀδυνάτου τοῦ διχασμοῦ τοῦ δικαίου εἰς ἐπιστημονικὸν καὶ εἰς τεχνικὸν μέρος συνεπέφερε τὸν διακαθορισμὸν τῆς δεοντολογικῆς φύσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ δι' αὐτοῦ δὲν καθωρίσθη καὶ ἡ ἐν τῇ εὐρείᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ ιστορικὴ φύσις αὐτῆς.

Αἱ ἀξίαι πρὸς ἃς ἐν ἐκάστη δεοντολογικῇ ἐπιστήμῃ ἀναφέρεται τὸ πραγματικὸν δεδομένον, ὡς καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς ὠρισμένον ἀξιόλογον τέλος, ἄλλοτε μὲν εἶναι ἀξίαι ἀντικειμενικαί, καὶ μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐνσαρκούμεναι καὶ ἐν αὐτῇ τείνουσαι νὰ πραγματοποιη-

θῶσι, ἀλλὰ ἔχουσαι καὶ ἀπὸ ταύτης ἀνεξάρτητον ὑπόστασιν, ὑπάρχουσαι πρὸ πάσης πραγματώσεως, ὡς ἀπόλυτοι ἐπιταγαὶ τοῦ νοῦ, ἄλλοτε δὲ εἶναι τοῦ ἱστορικοῦ βίου δημιουργήματα, ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνειδότος ἐξαρτώμεναι, ἔστω καὶ ἂν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὰς ἀντικειμενικὰς ἀξίας, τὰς διεπούσας καὶ θεμελιούσας τὸ σύνολον τῶν ἱστορικῶν ἀξιῶν. Αἱ πρῶται θεμελιούσι τὰς τοῦ λοιποῦ ὀνομαζομένας ἠθικὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, αἱ δεύτεραι τὰς ἱστορικὰς ἢ κοινωνικὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας. Ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν πρώτων εἰσέρχεται ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης, ὡς τὸ πεδῖον ἐν ᾧ δέον νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ διεπούσα ἀντικειμενικὴ ἀξία. Ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν δευτέρων εἰσέρχεται, ἐκτὸς τούτου, ἡ ἱστορικὴ πραγματιότης καὶ ὡς τὸ πεδῖον ἐφ' οὗ θεμελιούται ἡ ὑποκειμενικὴ ἀξία, ἥτις, ὡς γενικὴ ἢ ἀτομικὴ, ὑφίσταται διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διάκρισις αὕτη καθίσταται ἐμφανεστέρα ἐν τῇ δεοντολογικῇ ἐρευνῇ τῶν ἀξιῶν. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἀξία, ὡς προϋποθέτουσα ἀναγνωρίσιν, προϋποθέτει καὶ πραγματικὸν φορέα, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς τὰς ἀντικειμενικὰς ἀξίας. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ὑποκειμενικαὶ εἶναι ἐξ ἴσου πρὸς τὰς ἀντικειμενικὰς ἀξίας καθαρῶς νοηταί, καὶ τοῦτο μόνον ἐτονίσθη, ὅτι αἱ πρῶται συνυπάρχουν πάντοτε μετὰ τοῦ πραγματικοῦ των φορέως. Δέον δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅπου πρόκειται ὑποκειμενικὴ ἀξία, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνυπαρχούσης ἀναγνωρίσεως καὶ μόνης ἠρτηται ἡ ὑπαρξις ἢ μὴ τῆς ἀξίας αὐτῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι ἐν πάσῃ ἱστορικῇ ἐρευνῇ περιέχεται καὶ προϋποτίθεται ἡ δεοντολογικὴ, ἔπεται ὅτι καὶ εἰς πᾶσαν ἱστορικὴν δεοντολογικὴν ἐπιστήμην δέον νὰ ἐξετάζεται ἐκάστοτε καὶ ὁ πραγματικὸς φορέας. Πλὴν τούτου αἱ ὑποκειμενικαὶ ἀξίαι τότε μόνον ἐνδιαφέρουσι τὰς ἱστορικὰς δεοντολογικὰς ἢ δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς ἀνεγνωρισμέναι ἀξίαι, δηλαδὴ ἂν ἦς ἐγένοντο πράξεις.

Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ὀρθὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἀντικείμενον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ὡς ἱστορικῆς δεοντολογικῆς τοιαύτης, εἶναι αἱ νοηματικαὶ πράξεις τοῦ δικαίου ἢ ἄλλως, αἱ νοηματικαὶ πράξεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἀξίαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας. Καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν ἔχει ἡ νομικὴ πρὸς ἀπάσας τὰς ἱστορικὰς καὶ ἠθικὰς ἐπιστήμας ὅτι ἐρευνᾷ πράξεις καὶ ἁμοίως τοῦτο τὸ κοινὸν

(2) Καὶ ὁ Gény, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μπερξονισμοῦ, ὑφ' ἣν προφανῶς τρεῖς, ἐκτίθει πολλαχοῦ τὴν μετασηματιζομένην λειτουργίαν τῆς ἐπιστήμης. Ἴδε π. χ. αὐτόθι I σ. 132, 141, 161-162. Ἴδε καὶ S a u e r, Grundlagen der Wissenschaft und der Wissenschaften, 1926 σ. 25.

(3) K a n t, Kritik der reinen Vernunft 1787, σ. 85.

πρὸς ἀπάσας τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν προϋποθέτουσι τὴν ἱστορικὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ πραγμάτωσιν τοῦ κοινωνικοῦ ἢ τοῦ ἀπολύτου δέοντος (1).

Τὸ σύστημα τῶν ἀξιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἥτοι τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ σύστημα τῶν ἀξιῶν. (2) Ἡ ἔρευνα ἐπομένως τῆς συστηματικῆς θέσεως τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀξιολογικῶν ἐπιστημῶν ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ συστήματος τῶν ἀξιῶν, ἐκάστης ἀξίας θεμελιούσης ἴδιον ἀντικείμενον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἴδιαν ἐπιστήμην. Τόσον τὰς ἱστορικὰς ὅσον καὶ τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας διέπει τὸ δέον. Ἡ θεμελίωσις τοῦ δέοντος δὲν συντελεῖται ἄλλως ἢ ὑπὸ ἑτέρου δέοντος· οὕτω δ' ἀνέρχεται ἢ τοῦ δέοντος κλίμαξ μέχρι τοῦ πηγαίου καὶ βασικοῦ δέοντος τοῦ

(1) O R i c k e r t, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921 Κεφ. IV σ. 469, ἰδίαι 470—473 ὡς καὶ 551 κ. ε. τονίζων κυρίως τὴν διάκρισιν εἰς γενικευούσας καὶ εἰδικευούσας ἐπιστήμας καὶ μὴ ἐρευνῶν τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, εὐρίσκεται πρὸ δυσκολιῶν, ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, περὶ ἧς μόνον ἐν παρόδῳ ἀσχολεῖται. Ἐφ' ἧς ὅμως δὲν τεθῆ κατά βάσιν ἡ διάκρισις εἰς γενικευούσας καὶ εἰδικευούσας ἐπιστήμας, ἀλλὰ ἀφ' ἑνὸς ἢ διακρίσιν εἰς ἀξιολογικὰς καὶ μὴ ἀξιολογικὰς (ὄρα σχετικῶς R i c k e r t, Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft σ. 19 καὶ ε. καὶ ἐνθ' ἀνωτέρω 470 κ. ε.) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ διακρίσιν εἰς ὄντολογικὰς καὶ δεοντολογικὰς ἐπιστήμας καθίσταται ἡ κατάταξις τοῦ δικαίου εὐχερῆς. Ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι μία ἱστορικὴ, συνεπῶς μία ἀξιολογικὴ ἐμφάνισις τῆς ζωῆς, εἶναι ἐκτὸς πάσης συζητήσεως, ὡς ἐπίσης ἡ δυνατότης τῆς ἐρευνῆς ἐκάστου ἀξιολόγου φαινομένου ὄντολογικῶς καὶ δεοντολογικῶς, δέον ἤδη νὰ θεωρηθῆ ἀποδεδειγμένη (ὄρα K a p t o r o w i e z, Rechtswissenschaft und Soziologie 1911 σ. 21—23 καὶ 25).

(2) Μόνον ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς στηριζόμενοι καταλήγομεν εἰς μίαν κατάλογον ἀπόλυτον διάκρισιν καὶ συστηματικὴν κατάταξιν τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῷ θεωρητικῷ συνειδότη. Πᾶσα ἄλλη εἶναι πρόσκαιρος, ὡς ἐμπειρικὴ καὶ ἄλλειπῆς, ὡς μὴ ἄγουσα εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν τάξιν τοῦ συνειδότη. Ἴδὲ καὶ S t a m m l e r, Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 23 σελ. 52. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐνιαῖον σύστημα καὶ δὲν ὁλοκληροῦται ἐν τῇ μεμονωμένῃ γνώσει, οὔτε ἐν τῇ μεμονωμένῃ ἐπιστήμῃ, ἀλλ' ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐπιστημῶν.

ἱστορικοῦ κόσμου καὶ φθάνει εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ δέον τοῦ δέοντος. Δέον ὅμως εἶναι πάντοτε καὶ μόνον τὸ ἀφορῶν τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀξιῶν. Δέον τοῦ δέοντος εἶναι τὸ ἀπόλυτον δέον τῆς πραγματώσεως τῶν ἀξιῶν ἐν γένει, ὅπερ ὡς τοιοῦτον καθίσταται μορφή πάσης ἀξίας, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἑτερότητα τῆς πραγματικότητος. Ἐφ' ἧς ἐνοηθῆ ὁ διχασμὸς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου, ὡς καὶ ἡ μίξις αὐτῶν καὶ θεμελιωθῆ τὸ εἶναι τοῦ αἰσθητοῦ ἐπὶ τοῦ δέοντος τοῦ νοητοῦ, καθίσταται ἐμφανὲς ὅτι τὸ δέον τοῦ δέοντος ἀποτελεῖ τὸ κορυφωμα τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν, ἐν τῇ ἀναφορᾷ του πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον.

Ὅτι αἱ ἀξίαι δέον νὰ πραγματοποιοῦνται εἶναι ἡ ἐσχάτη ἀλήθεια ἣτις συνδέει τοὺς δύο κόσμους καὶ ἣτις μόνη δίδει νόημα εἰς τὸν οὕτω θεμελιούμενον αἰσθητὸν κόσμον. Τὸ δέον τοῦ δέοντος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτὸν προσλαμβάνει σειρὰν μορφῶν, ὧν ἐκάστη κατ' ἄλλον τρόπον καταλαμβάνει τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Εἰδικώτερον ἢ ἱστορικὴ ζωὴ διακαθορίζεται ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀξιολογικῶν μορφῶν καὶ ἡ συστηματικὴ γνῶσις αὐτῆς, εἴτε ὄντολογικῶς εἴτε δεοντολογικῶς, ἠρτῆται ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἀξιῶν. (3)

Τὸ κοινωνικῶς ζῆν εἶνε μία ἀξιόλογος μορφή τοῦ εἶναι. Κοινωνικῶς ζῆν ἰσοδυναμεῖ πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἀξιῶν, οὐχὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Ἐφ' αὐτῷ αὐτὸ ἡ ἀλληλοσύνδεσις τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ φορεὺς, καὶ ἀσφαλῶς ὁ ἀριστὸς φορεὺς, πάσης πραγματοποιουμένης ἀξίας, εἶναι ὡς ἐκ τούτου καὶ ὡς τοιαύτη ἀξία, ὀνομαζομένη **κοινωνικὴ ἀξία**. Τὸ δέον τοῦ δέοντος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων διαμορφοῦται εἰς **κοινωνικὸν δέον** ὅπερ ἐπιτάσσει τὴν τῶν ἀξιῶν πραγμάτωσιν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ αὐτῷ καθ' ἑαυτό, ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων. Ποῖαι εἶναι αἱ ἀξίαι αἱ οὕτω πραγματοποιούμεναι εἶναι ζήτημα μὴ χρῆζον ἐπὶ τοῦ προκειμένου περαιτέρω ἐρευνῆς.

(3) Περὶ τοῦ συστήματος τῶν ἀξιῶν, ἐρευνωμένου οὐχὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πραγμάτωσιν αὐτῶν, ὄρα R i c k e r t, System der Philosophie I 1921, Κεφ. III σελ. 365 κ.ε. Ἐγγύτερον ἡμῶν κεῖται ἡ συστηματικὴ τάξις τοῦ R a d b r u c h, Grundzüge der Rechtsphilosophie 1914, σελ. 84-94.

Αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ποικίλαι καὶ πολύμορφοι, ἀνάγονται ὅλοι εἰς δύο κυρίως μορφάς· εἰς σχέσεις ἰσοδυνάμους καὶ σχέσεις ἐξουσιαστικῆς, καθ' ὅσον ἢ πραγμάτως τῶν ἀξιών συντελεῖται δι' ἀμφοτεροβαροῦς δεσμοῦ ἢ διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς μιᾶς προσωπικότητος ἐπὶ τῆς ἐτέρας. Ἡ *κοινωνικὴ ἐξουσία* εἶναι ὡς τοιαύτη ἀξία θεμελιουμένη ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἀξίας γενικῶς καὶ θεμελιούσα ἀπᾶσας τὰς ἐξουσιαστικὰς κοινωνικὰς μορφάς. Οὕτω διαπλάσσονται ἡ ἠθικοκοινωνικὴ, ἡ ἐθιμοτυπικὴ, κοινωνικοθηρησκευτικὴ καὶ ἡ πολιτειακὴ ἐξουσία, ἡ δὲ τελευταία αὕτη ἐμφανίζεται ὡς βίσις τῆς δεοντολογικῆς καὶ ὄντολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ δικαίου. Ἡ ἀξία τῆς *πολιτειακῆς ἐξουσίας*, ἡ τὴν πραγμάτως τῶν ἀξιών ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἐπιδιώκουσα, ἀποτελεῖ τὴν διέπουσαν ἀρχὴν, εἰς ἣν ἀναφέρονται ὅλα τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἅτινα ἐν τῇ ἀξιολογικῇ τῶν ἐνότητι ἀπαρτίζουν τὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν τοῦ δικαίου. Δεδομένου δ' ὅτι εἰς κοινωνικὰς ἀξίας δὲν ἀναφέρονται παρὰ πράξεις, καθότι μόνον τοιαῦται εἶναι σπουδαῖαι διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον, ἔπεται ὅτι εἰς τὴν πολιτειακὴν ἀξίαν ἀναφέρονται μόνον πράξεις οὔσαι φερεῖς τῆς κοινωνικῆς ἐξουσιαστικῆς πολιτειακῆς ἀξίας ἢ ἄλλως ἔχουσαι τὴν ἔννοιαν τοῦ πραγματοποιεῖν ἀξίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ σχέσεως ἐξουσιαστικῆς, ἰδιαζούσης μορφῆς, τῆς πολιτειακῆς μορφῆς, ἣς τὰ χαρακτηριστικὰ δέον νὰ γίνονται ἐκάστοτε ἀντικείμενον ἰδίᾳ ἱστορικῆς ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης. (4). Μία τοιαύτη ἐρευνα μᾶς ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ σύμπτωσις τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπράκτου ἀναγνωρίσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς θυθμιστικῆς δυνάμεως ἀπαρτίζει τὴν ἰδιαζούσαν μορφήν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας.

Αἱ ἐξουσιαστικαὶ αὐτῆς πράξεις καὶ αἱ τούταις ὑποτακτικαὶ ἀποτελοῦν τὸ δίκαιον.

(4) Τὸ δίκαιον εἶναι κατὰ ταῦτα ἀξία ὑποκειμενικὴ, προσπιπτοῦν τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ κύρωσιν. Περὶ τῆς διακρίσεως ὑποκειμενικῶν καὶ ἀντικειμενικῶν ἀξιών ὄρα Rickert, *System der Philosophie* 1921 σελ. 132 καὶ Ἐλδικῶς ὡς πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς νόμους ὄρα S o m l o , *Juristische Grundlehre* 1927 σελ. 60, Wenzel, *Juristische Grundprobleme* 1920, σελ. 117. καὶ.

Τὸ σύστημα τῶν ἀξιών, ὡς ἐρρήθη, διακαθορίζει τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ τῆς βασικῆς ἀξίας τοῦ δέοντος, μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐξουσιαστικοῦ δέοντος, κατελήξαμεν εἰς τὸ κοινωνικὸν ἐξουσιαστικὸν πολιτειακὸν δέον, ὡς εἰς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν, τόσον τῆς ὄντολογικῆς, ὅσον καὶ τῆς δεοντολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ δικαίου.

VII ΕΘΝΙΚΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΡΩΜΗΣ

Εἰς τὸ ἡμέτερον περιόδι ὄν. ἐστὶ κλητὴ ἢ κατωτέρω πρόσκλησις τοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίτιμον προεδρείαν τοῦ κ. Benito Mussolini συγκληθέντος ἐν Ρώμῃ φιλοσοφικοῦ συνεδρίου,

Ἐκ τῆς 26—29 Μαΐου 1929—VII θὰ συνέλθῃ ἐν Ρώμῃ τὸ ἑβδομὸν ἐθνικὸν φιλοσοφικὸν συνέδριον.

Ἡ παρούσα πολιτικὴ κατάστασις καὶ αἱ νέαι σχέσεις μεταξὺ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερᾶς Ἐδρας γεννῶσι διὰ τὴν συνείδησιν τῶν Ἰταλῶν ζωτικὰ προβλήματα πολιτισμοῦ, προβλήματα τὰ ὁποῖα καὶ μὲν εἶναι ἐπείγοντα καὶ πρακτικά, ἀλλὰ εἶναι καὶ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικά· ἀφ' ἑνὸς ἀφορῶσι τὰς σχέσεις ἀτόμου καὶ πολιτείας, τὴν ὀργάνωσιν τῶν δημοσίων σχολείων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου θίγουσι τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας πάσης φιλοσοφικῆς θεωρίας. Τὸ VII Ἐθνικὸν Συνέδριον Φιλοσοφίας δὲν δύναται νὰ προσποιηθῇ ἀγνοίαν τῶν τοιούτων προβλημάτων, ἐπισκοτεῖν καὶ μὴ ἀντιμετωπίζον ταῦτα ἀπ' εὐθείας, χωρὶς νὰ κατηγορηθῇ ὅτι, ἀπὸ ἑλλειψίν ἀνθρωπίνης εὐαισθησίας ἢ καὶ ἀπὸ ταπεινὴν πολιτικὴν δειλίαν, προτιμᾷ τῶν παρόντων ζωτικῶν ζητημάτων, τὰς συνήθεις ἀκαδημαϊκὰς ἀπασχολήσεις, εἰς ἃς περιπίπτει ἡ φιλοσοφία ὅταν στερεύει ἢ θρησκευτικῆς τῆς πνοῆς. Ἡ Ὄργανωτικὴ ἐπιτροπὴ ἐν τούτοις ἔτινε σκόπιμον νὰ καθορίσῃ ὡς ἀντικείμενον γενικῆς συζητήσεως τῶν ἠνωμένων τμημάτων τὰ ἀκόλουθα θέματα. Σχετικαὶ ἀνακοινώσεις ἐκτυπούμεναι προηγουμένως θὰ δώσουν λαβὴν εἰς εὐρυτάτας συζητήσεις, εἰς ἃς πᾶν μέλος τοῦ συνεδρίου θὰ δικαιούται νὰ μετέσχη, εἰσφέρον οὕτω τὰς παρατηρήσεις του.

1. Φιλοσοφία καὶ πολιτεία.

Ἀνακοινώσεις Giovanni Gentile.

2. Φιλοσοφία καὶ χριστιανισμός.

Ἀνακοινώσεις Bernardino Varisco.

3. Ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα.

Ἀνακοινώσεις Augusto Guzzo.

Εἰδικαὶ συνεδριάσεις θὰ ἀφιερῶνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀνακοινώσεων, ἃς τὰ μέλη τοῦ συνεδρίου θὰ δυνήθουσι νὰ ἀποστείλουν

εις την οργανωτικὴν ἐπιτροπὴν μέχρι τῆς 15 Ἀπριλίου. Μέχρι τοῦδε ἀνηγγέλθησαν τὰ ἀκόλουθα θέματα.

Antonio Aliotta Ἡ ἐξέλιξις τῆς νοκρατίας καὶ τὰ ιστορικὰ ἐξ αὐτῆς διδάγματα.

Guido Calogero Τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα ἐν τῇ σύγχρονῳ ἰδεοκρατίᾳ.

Alessandro Chiapelli Ὁ κριτικὸς θεῖσμος καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ πόνου καὶ τοῦ κακοῦ.

Agostino Gemelli Αἱ νέαι περὶ τῆς ἀντιλήψεως μελέται καὶ ἡ ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως σημασία αὐτῶν.

Giuseppe Saitta Ὑποκειμενικαὶ ἀπόψεις τῆς γνωσεολογικῆς θεωρίας τοῦ Πλωτίνου.

Ugo Spirito Ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία.

Giacomo Tauro Ἡ φιλοσοφία τοῦ νοῦ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ.

Arnaldo Volpicelli Νομικὴ ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία.

Περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου θὰ λάβωσι τὰ μέλη τὸ λεπτομερὲς πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου καὶ τὸ προσωπικὸν δελτίον ἀναγνωρίσεως.

Τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς ἀνέρχεται εἰς 25 λίρας, ἀποστελλομένου εἰς τὴν Γραμματεῖαν τοῦ συνεδρίου παρὰ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης (Via Staderari 19).

ΡΩΜΗ, Μάρτιος 1929 - VII

Ὁ πρόεδρος τῆς οργανωτικῆς ἐπιτροπῆς
Giovanni Gentile

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
Giacomo Tauro

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Joël Karl, Wandlungen der Weltanschauung, eine Philosophiegeschichte als Geschichtsphilosophie 1929.

Rickert Heinrich: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 5. ἔκδ. Tübingen: Mohr, 1929.

Nietzsche, Friederich: Gesammelte Werke τόμ. 22 München. Musarion Verlag. 1928.

Jacoby, Güntler: Allgemeine Ontologie der Wirklichkeit τόμ. 2 Halle M. Niemeyer 1928.

Russell Philosophie der Materie, γερμανιστὶ ὑπὸ Grelling, Leipzig Teubner-Wissenschaft u. Hypothese 1929.

Trummers Josef Heinrich. Die spezielle Relativitätstheorie Einsteins und die Logik ἔκδ. 2 Leipzig O. Hillmann 1929.

Humboldt, Wilhelm von, Ideen zu einem Versuche, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen. Neudr. Leipzig, Reclam 1929.

Külpe, Oswald, Einleitung in die Philosophie ἔκδ. 12. Leipzig. Hirzel 1928.

Wilhelm, Richard: Chinesische Philosophie, Breslau, Hirt 1929.

Alramezyk, Ilse: Platons Dialog «Kratylos» und das Problem der Sprachphilosophie. Trewendt u. Granier 1928.

Hegel, Sämtliche Werke. Jubiläumsausg. εἰς 20 τόμ. ἔκδ. Herrmann Glockner, Stuttgart.

Hegel: Phänomenologie des Geistes nach dem Texte d. Orig. Ausg. ὑπὸ Georg Lasson Leipzig. Meiner 1928.

Schopenhauer, Arthur, Der Briefwechsel Arthur Schopenhauers ἔκδ. Carl Gebhardt τόμ. 1. München Piper 1929.

Husserl, Edmund: Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins ἔκδ. Martin Heidegger Halle, M. Niemeyer 1928.

Maiier, Heinrich, Die mechanische Naturbetrachtung und die «vitalistische» Kausalität, Berlin, 1928.

Handbuch der Philosophie ἔκδ. ὑπὸ Alfred Baeumber καὶ M. Schröter München, Oldenburg 1929.

Marck, Siegfried, Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart, Tübingen, Mohr 1929.

Scheler Max, Mensch und Geschichte, Zürich, 1929.

Solmsen, Friederich: Die Entwicklung der Aristotelischen Logik und Rhetorik, Berlin, Weidmann 1929.

Eisler, Rudolf, Wörterbuch der Philosophischen Begriffe τόν. 3. Berlin, 1929.

Haering, Theodor: Gemeinschaft und Persönlichkeit in der Philosophie Hegels, Berlin, Junker u. Dünhaupt 1929.

Hegel: Die absolute Religion έκδ. Georg *Lasson*, Leipzig, F. Meiner 1929.

Kant. Kritik der praktischen Vernunft έκδ. Raymund Schmidt, Leipzig-Reclam 1929.

Fischer E., Weltanschauung und Naturwissenschaft, Bern, P. Haupt 1929.

Gordin, Jacob, Untersuchungen zur Theorie des unendlichen Urteils, Berlin Akademie-Verlag. 1929.

Kuzacinski W. Die Natur des Menschen, nach d. indischen Philosophie dargestellt Leipzig 1928.

Spranger, E. Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteswissenschaften, Berlin, Verlag d. Akademie. 1929.

Rehmke Johannes, Philosophie als Grundwissenschaft έκδ. 2. Leipzig, Meiner 1929.

Barth Heinrich. Philosophie der Praktischen Vernunft, Tübingen, Mohr, 1929.

Theodorakopulos, Johannes, Plotinus Metaphysik des Seins, Bühl Baden Concordia-Verlag 1928.

Kelsen, Hans, Vom Wesen und Wert der Demokratie. 2. umgearb. Aufl., Tübingen: Mohr 1929 (VII+118 S).

Gumplowicz, Ludwig, Ausgewählte Werke. Herausg. von Gottfried *Salomon*. Bd. 4, Innsbruck: Univ. Verlag Wagner 1928.

Man Hendrik de: Der Sozialismus als Kulturbewegung. Berlin: Arbeiterjugend-Verlag 1929. (45 S.).

Kautsky Karl, Die materialistische Geschichtsauffassung.

2. durchges. Aufl. (2 Bde) Berlin: Dietz Nachf. 1929.

Binder Julius, Führerauslese in der Demokratie. Langensalza: H. Beyer und Söhne 1929 (67 S.).

Bie Richard, Revolution um Karl Marx, Leipzig: R. Voigtländer (1929), (VIII+3475).

Weber Adolf, Das Ende des Kapitalismus. 2. München Max Huber 1929, (32 S.).

Brentano Lujo, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt. Jena, G. Fischer 1929 (VII+242 S.).

Manduit R. Auguste Comte et la Science économique, Bibliothèque de philosophie contemporaine, Paris 1929 F. Alcan.

Ruyssen-Kant, coll: Les grandes philosophes, Paris, 1929. F. Alcan.

Souriau E. L'Avenir de l'esthétique, Bibliothèque de philosophie contemporaine, Paris 1929, F. Alcan.

Ura, M. La Théorie du savoir dans la philosophie d'Auguste Comte.

Hémon C. Essai sur la philosophie des moeurs, Paris 1929, J. Vrin.

Arouet, François, La fin d'une parade philosophique, le Bergsonisme, Les Revues, 1929.

Jovy Ernest, La vie inédite de Pascal par Dom Clémencet. Coll. Etudes pascaliennes, Paris, 1929 J. Vrin.

Palhoriès F. Vies et doctrines des grandes philosophes à travers les âges, F. Lanore Paris 1929.

Pieron H. L'Année psychologique τόν. 2. Paris 1929, F. Alcan.

Renard E. Renan, les étapes de sa pensée Paris 1929, Bloud et Cay.

Rossa C. L'influence de Hegel sur Taine, théoricien de la connaissance et de l'art. J. Camber Paris 1929.

Russel B. Méthode scientifique en philosophie. Bibliothèque de philosophie contemporaine étrangère, Paris, 1929 J. Vrin.

Boutroux Emile La Philosophie allemande au 17e siècle 1929 Paris, J. Vrin.

Challaye F. L'art et la Beauté, Paris, 1929 F. Nathan.

Franz Oppenheimer, System der Soziologie. Zweiter Band: Der Staat. Jena 1927. X+860 S.

Leopold von Wiese, Allgemeine Soziologie als Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen. Teil II: *Gelbidelehre*, München und Leipzig, Verlag von Duncker und Humblot. 1927. XIV+282.

Werner Jombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus (Der moderne Kapitalismus III Jchluss-Band) 2 Halbbände zu je 550 S. Verlag von Duncker und Humblot, München.

Paul Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus. Ideengeschichte seiner Überwindung. München und Leipzig. Verlag von Duncker und Humblot, 1928. VIII+501 S.

Verhandlungen des sechsten Deutschen Soziologentags vom 17. bis 19. September 1928 in Zürich. Vorträge und Diskussionen. (IX, 329 S.). Schriften d. Deutschen Gesellschaft f. Soziologie, Serie 1. Bd. 6.

Karl Dunkmann, Der Kampf um Othmar Spann. Verlag von Quelle und Meyer. 1928.

Franz W. Jerusalem (Jena), Soziologie des Rechts Bd. 1; Gesetzmässigkeit und Kollektivität. Jena, Verlag G. Fischer 1925. S. XVII+424.

Wilhelm Jerusalem, Einführung in die Soziologie. bei Braumüller, Wien und Leipzig, 1926, Band 1 der Schriften zur Soziologie und Sozialphilosophie der soziologischen Gesellschaft in Wien.

Spann, Othmar, Fundament der Volkswirtschaftslehre. Mit. e. Anb.: Vom Geist der Volkswirtschaftslehre. 4., neuendings durchges. Aufl. (6. u. 7. Tsd.). XVIII+383 S.

Karl Vorländer, Karl Marx. Sein Leben und Werk. Felix Meiner Verlag: Leipzig 1929. VIII+334 S.

Karl Mannheim, Ideologie und Utopie. Verlag von Friederich Cohen in Bonn. 1929. Etwa 250 S.

Logos, Band XVII, H. 3. *Rudolf Otto* und *Subrahmanya Jyer*, Moderner Vedānda.—*Helmut Kuhn*, Die ästhetische Autonomie als Problem der Philosophie der Gegenwart.—*K. Löwith*, L. Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie.—*Ernst Kohn-Bramstedt*, Über die Strukturidentität von Weltanschauung und Staatsauffassung bei Spinoza.

Archiv für systematische Philosophie und Soziologie. Band XXXI, Heft 3 und 4.—*Samuel Atlas*, Zur erkenntnistheoretischen Grundlegung der Geschichte.—*Arthur F. Bentley*, A Sociological Critique of Behaviorism.—*Vasile Gherasim*, Von den Grundlagen der rumänischen Philosophie.—*Thomas Givanovitch*, Die systematische Einordnung der philosophischen Lehren und die Konstruktion der zweiartigen synthetischen Philosophie.—*Otto Kröger*, Reiner Idealismus und empirische Weltansicht.—*J. Metallmann*, Von den Prinzipien der Naturgesetzlichkeit.—*B. Petronievics*, L' espace discret et la géométrie non-euclidienne.—*Trajan Brăileanu*, Soziologie und Politik.—*H. L. Stoltenberg*, Sozionologie und Noosozologie oder Gruppgeistwissenschaft und Geistgruppwissenschaft.

Archiv für Rechts und Wirtschaftsphilosophie. XXII Bd. Heft 3.—*Albert Hoffelder*, Fichtes transzendente Deduktion der Gesellschaft.—*Gustav Adolf Walz*, Zwei Grundprobleme des Völkerrechts.—*Walther Eckstein*, Die Entwicklung ethischer Ausdrücke.—*Alfons Dopsch*, Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte.—*Ernst Schultze*, Sombarts «Hochkapitalismus».

Zeitschrift für Rechtsphilosophie in Lehre und Praxis. IV. Bd. Heft 1 u. 2.—*Rudolf Stammler*, Die Richtigkeit eines Rechtes.—*Alexander Hold-Ferneck*, Anerkennung und Selbstbindung (I).—*Marc. Wischnik*, Die Idee der konstituierenden Versammlung in der Geschichte der politischen Entwicklung Russlands.—*Krich Jung*, Ehre und Gewissen.

Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie. Jahrg. 7. H. 3. *Eugenio Rignano*: Methoden und Gesetze der Soziologie (I).—*Panajotis Kanellopoulos*: Soziologisches Denken und soziologische Wissenschaft.—*Leopold v. Wiese*: Die abstrakten Kolle-

ktiva.—*L. A. Bysow*: Gerüchte (I).—*Karl Mannheim*: Das Problem der Generationen (II).—*Paul Honigsheim*: Prähistorische und ethnologische Literatur (I).—*Fritz Pappenheim*: Neue Schriften von Ferdinand Tönnies.

Jahrg. 7. H. 4. *Eugenio Rignano*: Methoden und Gesetze der Soziologie (II).—*Wilhelm Stok*: Das Sich-Aussprechen.—*Boris Ischboldin*: Das heutige russische Dorf.—*L. A. Bysow*: Gerüchte (II).—*Paul Honigsheim*: Prähistorische und ethnologische Literatur (Schluss).

Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie. Jahrg 5. H. 1. *P. A. Sorokin und C. C. Zimmerman*: Die politische Einstellung der Farmer und Bauern.—*Ferdinand Tönnies und Ernst Jurkat*: Die schwere Kriminalität von Männern in Schleswig-Holstein in den Jahren 1899—1914.—*L. T. Hobhouse*: Friede und Ordnung bei den primitivsten Völker innerhalb der Gruppe.—*R. Thurnwald*: Zum Werden des Staates.—*W. Ziegenfuss*: Vom Wert zur Sache, Zur Stellung der Soziologie.

Weltwirtschaftliches Archiv. Bd. 28, H. 2, 1928 Oktober. *Werner Sombart*: Die Wandlungen des Kapitalismus.—*R. Michels*: Über den amerikanischen Nationalitätsbegriff. *G. A. Studensky*: Die ökonomische Natur der bäuerlichen Wirtschaft. *Literarische Berichte aus dem Gebiete der Philosophie*. H. 19)20, 1928 Dez. 15.—*F. Würzbach*: Nietzsche. Ein Gesamtüberblick über die bisherige Nietzsche-Literatur.

Revue de L' Institut de Sociologie. Nr. 3, 1928, Jul -Sept. *E. Rignano*: La sociologie, ses methodes et ses lois.—*F. Nicosforo*: De l'individuel et du social dans le langage.

Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto, έτος 9, τεύχος 1, 1928, Ιαν.—Φεβρ. *G. del Vecchio*: Sulla statualità del diritto.—*D. Rende*: Il nuovo sistema penale del Progetto Rocco. II. La valutazione critica del sistema.—*F. Battaglia*: Romanticismo giuridico. Τεύχ. II (Μαγρ. Απριλ. 1928).—*F. Battaglia*: L'interpretazione Giuridica nella moderna letteratura francese.—*G. Chiarelli*: La dottrina di Machiavelli e i progressi della scienza politica.—*G. Carrara*: L'agricoltura e i suoi problemi Giuridici.

Les Etudes philosophiques: έτος 2, άριθ. 1, 1928 Μάιος. *J. Pallard*: Le refus de l'alternative et le thème de la simulation chez Paul Valéry.—*R. Vente*: Orientation et sélection professionnelle.